

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ DERGİSİ

Sayı: 36 / Bahar (Nevruz) / 2003 Üç Ayda Bir Çıkar

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

**TÜRK KÜLTÜRÜNDE NEVRUZ
V. ULUSLAR ARASI BİLGİ ŞÖLENİ
BİLDİRİLERİ**

(15 - 16 Mart 2002, Diyarbakır)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Kapak Tasarımı : **Burak TARLAKAZAN**

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe/ANKARA

Telefonlar

Santral : (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri : (0.312) 232 43 21
Abone İşleri : (0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks) : (0.312) 232 43 21

Fiyatı

3.000.000. TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı : 20 \$
(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası : 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Dergisi
Yayın Tanıtım Tahliil Eleştiri

Üç Ayda Bir Çıkar

Kurucusu:

Prof. Dr. Sadık TURAL

Başbakanlık

(Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı)

Cilt : 10, 2003 / Nevruz (Bahar) 36

BAŞBAKANLIK

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına Sahibi

Prof. Dr. Taciser ONUK

•

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

İmran BABA

•

YAYIN KURULU

Prof. Dr. : Sadık TURAL

Prof. Dr. : Berin U. YURDADOĞ

Dr. : Müjgân CUNBUR

Nail TAN

İmran BABA

Uzman : Şebnem ERCEBECİ

•

Yurtdışı Temsilciliği

A.B.D. : Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN

Azerbaycan : Prof. Dr. Kâmil VELİYEV

Danimarka : Zeynel KOZANOĞLU

Kazakistan : Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV

Kırgızistan : Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALİYEV

Macaristan : Prof. Dr. G. HAZAI

Özbekistan : Prof. Dr. Begali KASIMOV

Tataristan : Prof. Dr. Hatip MİNİGULİ

Türkmenistan : Prof. Dr. Annagurban AŞIROV

Dizgi - Tasarım - Ofset Baskı

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi

Bişkek Cad (8.Cad) 81. Sokak No:2 Emek/ANKARA

Tel : 212 64 95 / 108 -109

Bu Sayıda

Taciser ONUK	: 2003 Yılı Nevruz Kutlamaları	3
--------------	--------------------------------	---

MAKALELER

Ersoy TAŞDEMİRCİ	: Atatürk'ün Kültür Politikası	6
Necati DEMİR	: Türk Kültüründe Yeni Gün (Nevruz) ve Tarihi Alt Yapısı	14
Nail TAN	: Azerbaycan'da 2003 Yılı Nevruz Kutlamaları	25
Rahman İLMAMMEDOV	: Türkmen Klâsik Edebiyatında ve Folklorunda Nevruz	28
Gülzura CUMAKONAVO	: Kırgızistan'da Nevruz	31
Seda ÇALIŞIR-HOVARDAOĞLU- S. Güven BİLSEL	: Tarihsel-Mekansal Süreklilik Sorunsalı ve bir Anıtsal Yapıya Dışardan Bakmak: "Kayseri Gevher Nesibe Külliyesi"	34

KİTAP TANITIMI

Nevin BALTA	: "Türkiye Cumhuriyeti'nin Temeli Kültürdür I-II"	38
Burak TARLAKAZAN	: "Atatürk'ten Anılar"	41
Mustafa GÜNDÜZ	: "Dr. Şerafettin MAĞMUMİ: Bir Jön Türk'ün Serüveni"	43
Şerife AKPINAR	: "Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı"	48
Aziz AYVA	: "Kopuz Sarım Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar"	49
İbrahim TÜZEL	: "İkaro'sun Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı"	52
Ozan YILMAZ	: "Güney Azerbaycan Şiir Antolojisi"	55
Orhan DOĞAN	: Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescitler Kitabı Hakkında	59
Salim KÜÇÜK	: "Çocuk Edebiyatı"	62
Feridun ABABAY	: Çıldır Tarihi Adlı Kitap Üzerine Başlıklı Eleştiriye Karşılık Olarak	66

HABERLER

Reşide GÜRSES	: "Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz" Paneli Yapıldı	75
Songül BOYBEYİ	: Kars ve Iğdır Günlüğü	78
Reşide GÜRSES	: İnternet'in 10. Yılında "Hedef E-Türkçe" Konulu Toplantı Yapıldı	80
Afet BAL	: 2003 Yılı Nevruz Kutlamaları Türk Dünyasında Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (17-20 Mart 2003)	82
Afet BAL	: Cumhuriyetimizin 80. Yılı Aydınlatma Projesi V. Türk Kültür Kongresi Tanıtım Programı	85
	: Atatürk Kültür Merkezi ve Valilikler İşbirliği ile Düzenlenen Toplantılar ve Konferanslar	86
	: Bilge Yayın, Tanıtım, Tahlil Eleştiri Dergisi Yayın İlkeleri	89

36. SAYIDAN MERHABA

2003 Yılı Nevruz Kutlamaları

Prof. Dr. Taciser ONUK

Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Başkanı

Sevgili Bilge Okurları,

Bilge Dergisi'nin Nevruz konusuna ayırdığımız 36. sayısı ile yine karşınızdayız.

Bildiğiniz gibi Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, kurulduğu 1983 yılından bu yana, Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, tarihini ve dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak amacıyla her geçen gün biraz daha yükselen bir performansla çalışmalarına devam etmektedir.

Kuruluş kanunumuzun bize verdiği görev ve yetkiler çerçevesinde üzerinde yoğunlaştığımız konulardan biri de Nevruz meselesidir. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın bu konudaki çalışmaları 1995 yılında, o tarihlerde Merkez Başkanı olan Prof. Dr. Sadık Tural'ın gayret ve çabaları ile başlamıştır. Sayın Tural ile Yüksek Kurumumuzun eski başkanlarından Prof. Dr. Reşat Genç'in Nevruz ve Renkler konusunun aydınlatılmasında, geniş kitlelere duyurulmasında önemli katkıları olmuştur.

Kuzey yarımkürede tabiata bağlı olarak, çok geniş bir coğrafyada bilinen ve yüzyıllardan beri kutlana gelen Nevruz, bölgeden bölgeye farklı isimler almasına, farklı nedenlere bağlanmasına, hatta az da olsa tarih farkı göstermesine rağmen aynı beklentileri dile getirir. Zor ve çetin geçen bir kıştan sonra gelen baharın, ilk yazın bolluk ve bereket, sağlık ve mutluluk getirmesi. Tanrının uyuyan tabiatı uyandırması, milletin de bu dirilişle beraber yeniden tabiata hükmetmek üzere atılımında bulunması. İşte, Orta Asya'dan, Ön Asya'ya, Orta Doğu'dan Balkanlara ve Kıbrıs'a kadar geniş bir coğrafyada bilinen ve kutlanan bu bayramı, Başkanlığımız bilgi şölenleri, paneller ve konferanslar ile ele almakta, Bilge dergilerinin Bahar sayılarını Nevruz konusuna ayırmakta, Nevruz özel sayısı olarak çıkarmaktadır.

Uluslar arası bir platformda gerçekleştirilen ilk bilgi şöleni 1995 yılında, yurt içi ve dışından 32 bilim adamının katılımı ile Ankara'da yapılmıştır.

1996'daki ikinci bilgi şöleni ise, yine çok yüksek düzeyde bir katılımı ile Ankara ve Iğdır'da düzenlenmiştir.

1999 yılı Nevruz Şöleni Elazığ'da gerçekleştirilmiş, aynı Şölen, Gaziantep ve Zonguldak'ta Üniversite Rektörlüklerinin ev sahipliğinde tekrarlanmıştır. 2001 yılı Nevruz toplantısının yapıldığı ilimiz ise Sivas'tır.

2002 yılı başında Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Prof. Dr. Sadık Tural'dan devraldıktan sonra, bir bürokrat olarak benim de ilk bilimsel toplantım Nevruz Bilgi Şöleni oldu. Bu toplantıyı "Türk Kültüründe Nevruz V. Uluslararası Bilgi Şöleni" adı altında Diyarbakır'da yaptık.

2002 yılı Nevruz etkinliklerimiz sadece bu bilgi şöleni ile sınırlı kalmadı. 15-21 Mart tarihleri arasında arkadaşlarımızla birlikte âdeta bir "Nevruz Haftası" gerçekleştirdik. 15-16 Mart tarihleri arasında Diyarbakır'daki bilgi şölenin ardından 18 Mart'ta üçer kişilik iki ayrı grup Gaziantep ve Batman'da; 19 Mart'ta Kahramanmaraş'ta, 20 Mart'ta Mersin'de ve 21 Mart'ta Sivas'ta oldular.

Bu yılda, Nevruz Programımızı aynı heyecan ve hızla, hatta daha da genişleterek tamamladık. Yine Valiliklerle işbirliği içinde paneller ve konferanslar düzenledik.

2003 yılı etkinliklerimiz 17 Mart'ta Van'da yaptığımız panel, Adana ve Kars'ta gerçekleştirdiğimiz konferanslar ile başladı. 18 Mart'ta Türkiye'den ve Türk Dünyası'ndan arkadaşlarımız Malatya, Iğdır, Gaziantep, Şanlıurfa ve Kahramanmaraş'ta idiler. Programımız 19 Mart'ta Elazığ'da verilen konferans ile devam etti. Geçen yıl bilgi şölenimizi Diyarbakır'da yaptığımızı belirtmiştim. Öyle güzel bir sevgi, öyle güzel bir dostluk ve istek gördük ki onları kıramadık ve bu yılda Nevruz panelimizin en geniş katılımlı olanını Diyarbakır'da yapmaya karar verdik. Aynı tarihte bir de Mersin'de panel yaptık. Yani 17-20 Mart tarihleri arasında 10'u yurt içinden, 10'u Türk dünyasından olmak üzere 20 bilim adamımız 11 ilimizde öğrencilerle, öğretmenlerle, halkla buluşarak Nevruz Bayramını, baharın gelişini bilimsel bir platformda kutladılar, bu güzel günü onlarla paylaştılar, ilk yazı hep beraber karşıladılar.

Bu etkinliklerimiz TRT 2'de, Türkiye'den ve Türk Dünyası'ndan bilim adamlarının katıldığı Nevruz konulu panellerle bütün Türkiye'ye duyuruldu.

Böylece Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 1995 yılından bu yana gerçekleştirdiği bilgi şölenleri, paneller ve konferanslarla; bazı iç ve dış çevrelerce özellikle istismar edilmeye çalışılan Nevruz kavramı üzerindeki kargaşayı giderdi. Bu kavramı gerçek anlamına kavuşturdu.

Nevruz'un herhangi bir kimsenin ya da grubun değil, hepimizin ortak sevinci olduğunu ortaya koydu. Bu çabalarıyla doğruyu ve bilimsel olanı toplumun her kesimine yaymaya çalıştı.

Yıllarca birbirinden uzakta, birbirinden habersiz, ayrı yerlerde ayrı adlarla Nevruz'un

Bilge Yayın, Tanıtım, Tahlil Eleştiri Dergisi Yayın İlkeleri

Bahar, Yaz, Güz ve Kış olmak üzere yılda dört sayı yayımlanır. Böylece yılda bir cilt oluşturulur. Dergi, üye ve ilgililerine yayım tarihini izleyen 20 gün içinde gönderilir.

Amaç :

a) Türkiye, Türk Dünyası ve öteki ülkelerde yapılan bilimsel yayınları tanıtmak, tahlil ve tenkit etmek,

b) Okuyucuya, Dünyadaki ve Türk Dünyası'ndaki çalışmaları izleyebilme imkânı sağlamak,

c) Türkiye'nin bilimsel çalışmalarına katkı sağlamak,

d) Yazılar bazı istisnalar dışında, Türkçe veya Türk lehçelerinden birinde yayımlanır,

İçerik

a) Alanında bir boşluğu dolduracak araştırmaya dayalı özgün makaleler,

b) Alanında gelişmesine katkı sağlayacak tanıtım tahlil ve eleştiri yazıları,

c) Bilimsel çalışmalara kuramlık ve yöntem açısından katkı sağlayacak çeviri yazıları,

d) Alanında gerçekleştirilen derleme ve tarama çalışmaları,

e) Bilge'de yayımlanacak yazıların daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması tercih sebebidir. Ancak bazı istisnai durumlarda yazı ikinci kez yayımlanma durumunda ise bunun belirtilmesi gerekmektedir.

Gelen Yazıların Değerlendirilmesi :

a) Yayımlanması için gönderilen yazılar öncelikle yazı işleri tarafından konu, içerik ve yazım kuralları açısından incelenir ve düzenlenir.

b) Yayın Kurulu'nda incelenir ve hakem onayına sunulur.

c) Yazarlar, hakemlerin ve yazı kurulunun eleştirisi, önerisi ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar. Ka-

tilmadıkları noktaları gerekçeleri ile birlikte yazı kuruluna sunabilirler.

d) Yayımı kabul edilmeyen yazılar, istek halinde geri verilebilir.

Yazım Dili ile İlgili Genel Kurallar :

a) Bilge'nin dili Türkçedir. Latin harfleriyle Türk lehçelerinden birinde yazılan yazılar mümkün olduğu ölçüde Türkiye Türkçesi'ne aktarılır. Gerekli görüldüğü takdirde uluslararası geçerliliği olan diğer dillerde yazı da kabul edilir.

b) Yazarlar istedikleri kelime ve terimleri kullanmakta serbesttirler. Ancak yeni kelime ve terim kullanıldığı zaman herhangi bir Batı dilindeki karşılığı belirtilmelidir. Ayrıca, T.D.K. İmlâ Kılavuzu'na uyulması bir zorunluluktur.

c) Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir.

d) Yazarlar istedikleri transkripsiyon sistemini kullanabilirler. Dizgi imkânlarını da gözönünde bulundurarak, Türkiye'de yayın olan transkripsiyon sisteminin kullanılması tavsiye edilir.

e) Yazılar bilgisayarda dizilmeli, disket ve kağıt çıktısı ile gönderilmelidir. El yazısı ile yazılmış yazılar ile disketsiz yazılar dikkate alınmaz. Yazımda M.S.Word adlı program kullanılmalıdır. Başlıklar 18 punto bold, metin 10 punto normal, dipnotlar 8 punto olarak Times Tr fontu ile dizilmelidir. Kitap ve dergi adları bold, alıntılar tırnak içinde italik olmalıdır. Transkripsiyon için Times'a dayalı herhangi bir font kullanılabilir.

f) Kitap tahlil, tanıtım ve eleştiri yazılarında eserin son yıllarda basılmış olması şartı aranmaz; edebî eserlerin tanıtım, tahlil ve eleştirilerine yer verilmez.

g) Tanıtılan eserlerin bibliyografik künyesi tam olarak verilmeli, varsa diğer baskı ve tercüme de belirtilmelidir. Yazar adı başlığın altında son tarafta altında unvanı, adresi yazılı olmalıdır.

h) Kaynak göstermede dipnot kullanılmalıdır. Cümlelerin sonuna (örnek¹) şeklinde yazılmalı künye metin sonunda, yazarı, kitap, dergi ya da makale adı, basım yeri, yılı belirtilerek verilmelidir. Kitap ve dergi isimleri bold, makaleler tırnak içinde olmalıdır.

ı) Yazıların sayfa numarası verilmeli ve yazılar 5-7 sayfayı geçmemelidir.

j) Yukarıdaki kurallara uygun yazılar 2 nüsha çıktısı ve disketi ile birlikte yazışma adresimize gönderilir.

29.04.2003	Prof.Dr.Mahmut TEZCAN	Ülkemiz Aile Kurumundaki Değişmeler /Çankırı
30.04.2003	Doç. Dr. Nebi ÖZDEMİR	Dünya'da ve Türkiye'de Müzecilik /Bayburt
30.05.2003	Prof. Dr. Öcal OĞUZ	Yılbaşı Kavramı Etrafında Hıdrellez
08.05.2003	Prof. Dr. Binnur YEŞİLYAPRAK	Sağlıklı insan İlişkileri; Anne Baba Çocuk İletişimi
08.05.2003	Prof. Dr. Sevinç YÜCECAN	Sağlıklı Beslenme
09.05.2003	Prof. Dr. Mustafa ERKAL	Küreselleşme ve Milli Devletlerin Geleceği
09.05.2003	Prof. Dr. Mahmut ADEM Prof. Dr. Tayyip DUMAN Prof. Dr. Aylin Görgün BARAN Süleyman KAZMAZ	Atatürk Kültür ve Eğitim (PANEL)
09.05.2003	Prof. Dr. Korkmaz ALEMDAR	Türk Demokrasinin Dünü ve Bugünü
12.05.2003	Prof. Dr. İsrail KURTCEPHE	Bilim Dışı Tarihçilik; Popüler Tarih
12.05.2003	Prof. Dr. Bülent TOPKAYA	Küreselleşme ve Çevre Kültürü
12.05.2003	Prof. Dr. Abdullah UZ	Müzik, Dil ve Türkçe
13.05.2003	Prof. Dr. Edibe SÖZEN	Popüler Kültür ve Medya
13.05.2003	Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU	Urartu Medeniyeti ve Altıntepe
14.05.2003	Prof. Dr. Günay ATALAYER Prof. Dr. Ozanay ÖMÜR	Cumhuriyetten Günümüze Geleneksel El Sanatlarının Dünü Bugünü Geleceği
15.03.2003	Prof. Dr. Hasan ONAT	Din Anlayışında Mezhepler Üstü Yaklaşım
21.05.2003	Doç. Dr. Recai DOĞAN	Lâiklik İlkesi ve Din Lâiklik İlişkisi
21.05.2003	Yrd. Doç. Dr. Tülin ÇORUHLU	Türkiye'de Eski Eserler ve Müzecilik
21.05.2003	Yrd. Doç. Dr. Azize AKTAŞ-YASA	Tarih Bilincinin Oluşmasında Müzelerin Rolü
21.05.2003	Prof. Dr. Gülbin BAYDUR	Yerel Arşivler
22.05.2003	Doç. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Milli Birliği ve Bütünlüğü Sağlamada Gelenek ve Göreneklerin Yeri ve Rolü
23.05.2003	Doç. Dr. Necati DEMİR	Tarih İçerisinde Ordu
23.05.2003	Yrd. Doç. Dr. Hayrettin PARLAKYILDIZ	Atatürk ve Türkçe
27.05.2003	Prof. Dr. Melek Dosay GÖKDOĞAN Doç. Dr. Kurtuluş DİNÇER Yrd. Doç. Dr. Kubilay AYSEVENER	Gündelik Hayatta Bilim ve Felsefenin Yeri (PANEL)
28.05.2003	Doç. Dr. Hayati AKYOL	Eğitim ve Öğretmen Sorunları
29.05.2003	Prof. Dr. Necdet ÖZTÜRK	Fetih ve Fetih Sultan Mehmet
30.05.2003	Prof. Dr. Beyza BİLGİN	İslam ve Kadınlar
05.06.2003	Doç. Dr. Emre MADRAN	Antalya Kale İçi Uygulamalar ve Sorunlar
06.06.2003	Prof. Dr. Kormaz ALEMDAR	Savaşta Medya, Medyada Savaş
06.06.2003	Yrd. Doç. Dr. Hüseyin GÜL	Demokratik Değerler, Kurumlar ve Demokrasi Kültürünün Yerleşmesi

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ VE VALİLİKLER İŞBİRLİĞİ İLE DÜZENLENEN TOPLANTILAR VE KONFERANSLAR

- 29.01.2003, **Prof.Dr.Güven BİLSEL,** "Afyon Kent Dokusu ve Sokak Düzenlemeleri, Kentsel Mekanda Kimlik Sorunsalı" Afyon
- 03.02.2003, **Prof.Dr.Hayrani ALTINTAŞ** "Demokrasi ve İslâm'da İnsan Hakları" Mersin
- 03.02.2003, **Prof.Dr.Naci BOSTANCI** "Kitle İletişim Araçları ve Gündelik Hayat" Mersin
- 03.03.2003, **Prof.Dr.Ersoy TAŞDEMİRCİ,** "Eğitim ve Öğretim Birliği" Antalya
- 14.03.2003, **Prof.Dr.Melda ŞİMŞEK,** "Nevşehir'in Tanıtımında Kitle İletişim Araçlarının Rolü" Nevşehir
- 14.03.2003, **Prof.Dr.Esin KAHYA,** " Bilim, Bilim Tarihi, Felsefe, Felsefe Tarihi Arasındaki İlişki" Denizli
- 17.03.2003, **Prof.Dr.Güven BİLSEL ,** "Sürdürülebilir Kentsel Yenileşme- Planlama, Öğr.Gör.Ayça BİLSEL, Uygulama Sürecinde Sorunlar" (PANEL) Kayseri
- Yard.Doç.Dr.Gonca BÜYÜKMIHÇI,**
Yük.Mim. Altemur GÜPGÜPOĞLU,
- 19.03.2003, **Doç.Dr.Emre MADRAN,** "Mimari ve Çevre Kültürü" / Samsun
- 28.03.2003, **Prof.Dr.Yaşar AKBIYIK** "Demokrasi ve İnsan Hakları" / Çorum
- 28.03.2003, **Prof.Dr.Ersoy TAŞDEMİRCİ,** "Atatürk'ün Kültür Politikası İlkeleri" / Giresun
- 31.03.2003, **Prof.Dr.Berin YURDADOĞ,** "Dijital Çağda Bilginin Önemi" / Muğla
- 03.04.2003, **Prof. Dr. Berin YURDADOĞ** Dijital Çağda Bilginin Önemi / Konya
- 04.04.2003 **Doç. Dr. Tülay UĞUZMAN-ER** Atasözlerimizde Kadın Erkek ve Evlilik İlişkileri, Bunlarla Eğitsel Süreçler /Aksaray
- 07.04.2003 **Prof. Dr. Ozanay OMUR** Cumhuriyitten Günümüze Geleneksel El Sanatlarının Dünyü, Bugünü ve Geleceği /Amasya
- 10.04.2003 **Yrd. Doç. Dr. Azize YASA** Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Çevre Duyarlılığı /Kırşehir
- 11.04.2003 **Prof. Dr. İnci SAN** Sanat ve Kültür Eğitimi /Kars
- 15.04.2003 **Prof. Dr. Mustafa ERKAL** Küreselleşme ve Millî Devletlerin Geleceği /Kayseri
- 15.04.2003 **Yrd. Doç. Dr. Saime KÜÇÜKKÖMÜRLER** Yeterli ve Dengeli Beslenme /Gümüşhane
- 15.04.2003 **Dr. Lütfü DOĞAN** Cumhuriyetin Din Hayatımızdaki Kazanımları /Gümüşhane
- 16.04.2003 **Prof. Dr. Muallâ SELÇUK** Genç İnsanın Anlam Arayışı ve Din /Ankara
- 17.04.2003 **Prof. Dr. Hasan ONAT** Türkiye'de Din Anlayışı /Osmaniye
- 18.04.2003 **Doç.Dr.Tülay UĞUZMAN-ER** Atasözlerimizde Kadın Erkek ve Evlilik İlişkileri, Bunlarla ilgili Eğitsel Sözler / Karabük
- 21.04.2003 **Prof.Dr. Toktamış ATEŞ** Cumhuriyet ve Demokrasi /Adıyaman
- 25.04.2003 **Prof.Dr.Tayyip DUMAN** Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Konusundaki Görüşleri /Sinop

Cumhuriyetimizin 80. Yılı

Aydınlatma Projesi

V. Türk Kültür Kongresi

Tanıtım Programı

Afet BAL

Atatürk Kültür Merkezi Basın ve Halkla İlişkiler
Şubu Müdürü

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından 17-21 Aralık 2002 tarihlerinde Ankara'da Başkent Öğretmenevi'nde düzenlenen "Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği" konulu V. Türk Kültürü Kongresinde tartışılan konular ve elde edilen sonuçlar, Cumhuriyetimizin 80. yılı dolayısıyla hazırlanan program çerçevesinde TRT ve valiliklerle işbirliği yapılarak televizyon programları ve konferanslar yoluyla bütün Türkiye'ye ulaştırılmaktadır.

TRT-2'de cumartesi günleri saat 20.30'da canlı olarak yayınlanan, Sayın Zeki Sözer'in hazırladığı ve sunduğu "Çözüme Doğru" programında 15 günde bir V. Türk Kültürü Kongresinde ele alınan konularla ilgili kongremize katılan bilim adamlarının ve Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Taciser Onuk'un katıldığı açık oturumlar düzenlenmektedir.

Her programda bir konu başlığının ele alındığı açık oturumlarda kongremize de katılmış olan çok değerli bilim adamlarımız uzmanlık alanlarında halkımızı aydınlatmaya devam etmektedir.

Kongrede elde edilen bilgi birikiminin halka ulaştırılması için 81 ilde valiliklerle işbirliği yapılarak düzenlenen ve bugüne kadar 40 ilde gerçekleştirilen konferans ve paneller de yıl sonuna kadar devam edecektir.

TRT-2 Çözüme Doğru programında bugüne kadar yapılan açık oturumlar ve illerde düzenlenen konferans ve paneller aşağıda belirtilmiştir.

AÇIK OTURUMLAR - TRT-2 ÇÖZÜME DOĞRU PROGRAMI

12 Nisan 2003 Kitle İletişim, Popüler Kültür, Medya

Katılanlar : Prof. Dr. Taciser Onuk
Prof. Dr. Aysel Aziz
Prof. Dr. Korkmaz Alemdar
Nuri Çolakoğlu

3 Mayıs 2003 Tarih, Tarihçilik Tarih Yazımı

Katılanlar : Prof. Dr. Sina Akşin
Prof. Dr. Yaşar Akbıyık
Prof. Dr. Özer Ergenç
Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu

17 Mayıs 2003 Eğitim Gençlik

Katılanlar : Prof. Dr. Ali Uçan
Prof. Dr. İnci San
Prof. Dr. İsa Eşme

7 Haziran 2003 Eğitim Gençlik

Katılanlar : Prof. Dr. Yıldırım Yavuz
Doç. Dr. Emre Madran
Hayrettin Karaca

14 Haziran 2003 Demokrasi Kültürü

Katılanlar : Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer
Prof. Dr. Necla Arat
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Prof. Dr. Toktamış Ateş

28 Haziran 2003 Ulusal Eğitim

Katılanlar : Prof. Dr. Taciser Onuk

Kazakistan Örneği", İnönü Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Zakir Azizov "Nevruz : Kırgızistan Örneği" konulu konuşmalarını yapmışlardır. Ayrıca Gaziantep Üniversitesi Rektörlüğü'nün isteği üzerine üniversitede bir konferans daha gerçekleştirilmiştir.

18 Mart 2003'te Malatya'da düzenlenen konferansta Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu "Sosyo-Kültürel Semantik ve Nevruz Kutlamaları", Doç. Dr. Gülzura Cumakunova "Kırgızistan'da Nevruz Öncesi Kutlamalar ve Nevruz" konulu bildirimlerini sunmuşlardır.

18 Mart 2003'de Iğdır'da yapılan konferansta Prof. Dr. İsa Özkan "Özbekistan'da Nevruz" konulu film gösterimi ile "Türk Kültüründe Nevruz", Gagauz Türklerinden Stephan Bulgar "Nevruz" konulu bildirimlerini sunmuşlardır. Başarılı geçen konferansa halkın katılımı oldukça fazla olmuştur.

18 Mart 2003'de Şanlıurfa'da düzenlenen konferansa Kazakistan'dan Maksuthan Jakıp "Kazakistan'da Nevruz" konulu konuşmasıyla katılmış; söylediği iki Kazakça şarkı dinleyicilerin ilgisini çekmiştir. Yard. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar "Türklerde Nevruz" konulu bildirisini slayt gösterisi eşliğinde sunmuştur.

19 Mart 2003'de Kahramanmaraş'ta düzenlenen konferansta Kırgızistan'dan Doç. Dr. Nurgül Ömürzakova "Nevruz Bayramında Kırgız Milli Gelenekleri", Elazığ Fırat Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ramazan Korkmaz ise "Nevruz Kutlamaları ve Şamanizm" konulu bildirimlerini sunmuşlardır. Her iki konuşmacı dinleyicilerden büyük ilgi görmüştür.

19 Mart 2003'de Elazığ'da düzenlenen konferansta Fırat Üniversitesi öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Ergünöz Akçora "Nevruz, Kazakistan ve Uygur Gelenekleri" konulu slayt gösterisi eşliğinde ilgi çekici bir konuşma yapmıştır. Gülbahar Sultanova ise "Nevruz'un Uygurca'dan Günümüze Gelişi" konulu bildirisini sunmuştur.

20 Mart 2003'de Mersin'de düzenlenen panele Prof. Dr. Öcal Oğuz "Küreselleşme ve Nevruz" konulu bildiriyle katılmıştır. Ancak dinleyicilerin çoğunluğunun öğrenci olması nedeniyle konuşmasını öğrencilere yönelik olarak yapmak istediğini belirterek, öğrencilerin ilgisini çeken bir konuşma yapmıştır. Toplantıya Türkmenistan'dan

İlmemmed Rahman "Türkmen Klâsik Edebiyatında Nevruz Kutlamaları", Azerbaycan'dan araştırmacı yazar Ali Şamil Hüseyinoğlu "Karapapaklarda Nevruz", Doç. Dr. Metin Ekici ise "Türk Halk Kültüründe Nevruz" konulu konuşmaları ile katılmışlardır.

20 Mart 2003'de Diyarbakır'da Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Taciser Onuk'un oturma başkanlığında düzenlenen panele Prof. Dr. Reşat Genç "Nevruz ve Renkler", Doç. Dr. Muhtar Kutlu "Anadolu da Nevruz Geleneği Nelerin Simgesi", Kırgızistan'dan Doç. Dr. Gülzura Cumakunova "Eşitliğin ve Paylaşmanın Simgesi Olarak Nevruz" ve Kazakistan'dan Doç. Dr. Gülbahar Semyatova "Uygurlar'da Nevruz Bayramı" başlıklı konuşmalarıyla katılmışlardır.

Prof. Dr. Taciser Onuk, yanbaşımızda başlayan savaşın bayram sevincine gölge düşürdüğünü ama bu zor günlerde bayramların daha da anlam kazandığını belirterek Nevruz'un dostluk ve barışa vesile olmasını dilemiştir. Atatürk Kültür Merkezi'nin görev ve etkinliklerinden ve Nevruz konusundaki çalışmalarından söz eden Prof. Dr. Taciser Onuk son yıllarda pek çok kültürel değerimizi kaybettiğimize dikkat çekerek, kaybedilenlerin yeniden kazanılmasının çok zor olduğunu belirtmiş ve kaybetmeden önce sahip çıkmanın önemine değinmiştir. Prof. Dr. Reşat Genç ise konuşmasında Nevruz'un Avrasya'da ve Avrupa'da Osmanlı döneminde Türklerin yaşamış olduğu coğrafyada yüzyıllar boyunca kutlandığını belirterek, Nevruz bayramının hiçbir dinin, hiçbir mezhebin, hiçbir etnik kökenin, soyun bayramı olmadığını, bütün bu coğrafyada yaşayan insanların ortak bayramı, ortak kültür unsuru olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç olarak 17-20 Mart 2003 tarihlerinde bilim adamlarının 11 ilde öğrenciler, öğretmenler ve halkla buluşmasıyla Nevruz bilimsel bir platformda kutlanmıştır. Nevruz konferanslarının yapıldığı illerin tamamına yakınında bilim adamlarımız yerel televizyon ve radyolarda programlara katılmışlardır.

Türk Dünyasında Nevruz VI. Uluslararası Bilgi Şöleni, TRT-2 Çözümüne Doğru programında 22 Mart 2003 tarihinde Prof. Dr. Taciser Onuk, Prof. Dr. Reşat Genç, Prof. Dr. Kamil Veliyev, Prof. Dr. Necati Demir ve araştırmacı Nadya Yuguşeva'nın katılımı ile düzenlenen 75 dakikalık bir panel ile sona ermiştir.

2003 Yılı Nevruz Kutlamaları Türk Dünyasında Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (17-20 Mart 2003)

Afet BAL

Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi
Basın ve Halkla İlişkiler Şube Müdürü

Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından **2003 yılı Nevruz etkinlikleri çerçevesinde 17-20 Mart 2003 tarihlerinde 11 ilde panel ve konferanslar** düzenlenmiştir. Türkiye'den ve Türk Dünyası'ndan 20 bilim adamının katıldığı toplantılar Mersin, Diyarbakır ve Van'da beşer kişilik panel; Malatya Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Gaziantep, Elazığ, Kars, Iğdır ve Adana'da ikişer kişilik konferanslar şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Türk Dünyası'nda Yen Gün, Yengi Kün, Yeni Kün, Ergenekon, Ulistın Ulığ Küni, Baba Marta, Çağan, Navrız gibi değişik adlarla anılan Nevruz, ilkbaharda tabiatın yeniden doğuşu ve canlanması, gece ile gündüzün eşit olması, 12 Hayvanlı Türk Takvimi'ne göre güneşin Koç burcuna girmesi, yeni yılın başlamasıyla bolluk ve bereket geleceğine inanılması gibi doğaya dayalı geleneklerin oluşturduğu bir temelde ele alınmakta ve insanları sevgide ve coşkuda birliğe, yeniden doğmaya, yaşamaya, var olmaya çağırın mesajları içermektedir.

Türklerin çok eski tarihlerden beri kutladığı ve günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiş ortak değerlerinden biri olan Nevruz, Orta Asya ve Ön Asya'dan Anadolu'ya Kafkasya'ya, Kıbrıs ve Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyada yüzyıllardan beri bilinmekte ve kutlanmaktadır.

Kazak Türkçesinde ifade edildiği şekliyle "Ulusun Ulu Günü" olan 21 Mart Nevruz Bayramı Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan Türk Cumhuriyetlerinin millî bayramıdır.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 1995 yılından beri Nevruz konusunda uluslararası düzeyde pek çok bilimsel etkinlikte bulunmuştur. İlk bilgi şöleni 1995 yılında Ankara'da gerçekleştirilmiş, 1996'da yine Ankara ve Iğdır'da yapılan bilgi şöleninin ana teması "Nevruz ve Renkler" olmuştur. 1999 Nevruz Bilgi Şöleni Elazığ'da düzenlenmiş, aynı program Gaziantep ve Zonguldak'ta üniversite rektörlüklerinin ev sahipliğinde tekrarlanmıştır. 2001 yılında bilgi şölenini Sivas'ta düzenleyen Atatürk Kültür Merkezi'nin bu konudaki etkinlikleri 2002 yılı programı ile adeta bir "Nevruz Haftası"na dönüşmüştür. Bu bağlamda 15-16 Mart tarihleri arasında Diyarbakır Valiliği'nin işbirliği ile Diyarbakır'da "Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası V. Bilgi Şöleni" gerçekleştirilmiş, 18 Mart'ta Gaziantep ve Batman da, 19 Mart'ta Kahramanmaraş'ta, 20 Mart'ta Mersin ve 21 Mart'ta Sivas'ta yine valiliklerle işbirliği içinde konferans ve paneller yapılmıştır.

Bu yıl altıncısı düzenlenen Türk Dünyasında Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni çerçevesinde düzenlenen panel ve toplantılar aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir.

17 Mart 2003'de Van'da düzenlenen panele Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Taciser Onuk, Prof. Dr. Reşat Genç ve Altay Türklerinden Nadya Yuguşeva katılmışlardır. Prof. Dr. Taciser Onuk ve Prof. Dr. Reşat Genç Van Valiliği Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen panelden sonra aynı gün Van yerel televizyonu "Merkür TV" de saat 21.00' de başlayan canlı yayında izleyicilerin sorularını yanıtlamışlardır. Ayrıca 18 Mart 2003 günü 100. Yıl Üniversitesinin isteği üzerine üniversitede de bir panel yapılmıştır.

17 Mart 2003'te Adana'da düzenlenen konferansa Kırgızistan'dan Doç Dr Nurgül Ömürzakova "Nooruz'da Kırgız Milli Gelenekleri", Konya Selçuk Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ali Berat Alptekin "Türk Dünyası'nda Nevruz" başlıklı bildirisini ile katılmışlardır.

17 Mart 2003 'de Kars'ta düzenlenen konferansta Prof. Dr. İsa Özkan 20 dakikalık "Özbekistan'da Nevruz" adlı film gösteriminden sonra "Türk Kültüründe Nevruz" konulu bildirisini sunmuştur.

18 Mart 2003 günü Gaziantep'te düzenlenen konferansta Gazi Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. İsmet Çetin "Türk Dünyasında Nevruz:

Standartlar" konusunu ele aldığı konuşmasında İnternet kullanıcılarının toplumsal duyarlılığa sahip olmaları gerektiğini belirtti ve klavye, web, e-posta vb. alanlarda standart oluşturmanın bir süreç işi olduğunu söyledi. Oluşturulan standardın toplum tarafından kullanılıp korunması gerektiğine işaret etti. Türk Standartları Enstitüsünün belirlediği standartların ancak, önerdiği, uygulamanın sanayi bakanlığı, belediyeler, çeşitli örgütler vb. uygulayıcı kurumlar tarafından gerçekleştiğini söyledi.

Tüm İnternet Derneği Temsilcisi Nevzat Basım *"İnternet'te Türkçe İçerik Neden Tüm İçeriklerin Binde 4'ü?"* başlığını taşıyan bir konuşma yaptı. Konuşmasında, Türkler arasında interneti kullanım oranının düşük olduğundan bahisle, bunda da psikolojik sebepler yanında Türkçe yazılımların azlığı ve donanım gibi teknik yetersizliklerin etkili olduğunu belirtti.

Türkiye Bilişim Derneği kurucusu Prof. Dr. Aydın Köksal *"Ulusal Dillerin Korunması ve Gelişmesi için Bir Araç:İnternet"* konulu bir bildirim sundu. 2500 bilişim terimini dilimize kazandıran Aydın Köksal, Türkçecinin bilim dili olmadığı yolundaki fikirlerin mantık dışı olduğunu ve dolayısıyla

bu ve benzer sebeplerle yaygınlaşmaya başlayan yabancı dille eğitime bir an önce son verilmesi gerektiğini söyledi. Bu bilgi çağında, birikimlerimizi gerekli yerlere daha hızlı şekilde ulaştırabilmek için erişim sistemleri kurmamız gerektiğini söyledi ve bu noktada küreselleşmenin ve internetin önemli bir kaynak olduğunu ifade etti.

Bu on yıl içerisindeki gelişmeler çerçevesinde, İnternet (genel ağ)'te doğru ve güzel Türkçe kullanımı, daha zengin Türkçe içerik konularının ele alındığı toplantıda, internette dilin bilinçli bir şekilde kullanılması gerektiği vurgulandı. Bu konuda yetişmiş elemanlara ihtiyaç olduğunu ifade etti. İnternetin bilinçli bir şekilde yaklaşıldığında, dilimizin daha güzel, daha, doğru, daha iyi şekilde kullanılabileceği ve de öğretilebileceği bir kaynak olduğu vurgulandığı toplantıda, bilgilerin kolaylıkla ulaştırıldığı bir alan olarak gelecekte önemli bir yere sahip olduğu belirtildi. Ulus olarak varlığımızı sürdürmemizde, bilişim alanında dilimizi kullanmamızın önemine değinildi. Diz üstü bilgisayarlardan tablet bilgisayarlara ve cep bilgisayarlara kadar uzanan bilişim teknolojilerinin bu baş döndürücü hızı karşısında kendi web sayfaları ve e-posta adresleri artan insanlarımız oldukça dilimizin de gelişip zenginleşeceği ifade edildi.

**TÜM TÜRK DÜNYASININ NEVRUZU KUTLU OLSUN.
BİLGE YAYIN KURULU OLARAK
BAHARI MÜJDELEYEN BU GÜNLERİN SAĞLIK,
MUTLULUK VE HUZUR GETİRMESİNİ DİLİYORUZ.**

İnternet'in 10. Yılında "Hedef E-Türkçe" Konulu Toplantı Yapıldı

Dr. Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Türk Dil Kurumu, İnternet Kurulu tarafından 7-20 Nisan 2003 tarihleri arasında kutlanacak olan "İnternet Haftası" çerçevesinde, "Türkiye'de İnternet'in Onuncu Yılında İnternet ve Türkçe: İçerik, Terimler, Standartlar ve e-Türkçe" konulu açık oturum 7 Nisan 2003 Pazartesi günü saat 14.00'te Türk Dil Kurumu konferans salonunda yapıldı. Açık oturumda, internette doğru, güzel ve daha zengin Türkçe kullanımı ile ilgili bilgiler verildi.

İnternet Kurulu Temsilcisi Doç. Dr. Mustafa Akgül'ün başkanlığında yapılan açık oturumda İnternet ve Türkçe konusu toplam altı bildiride ele alındı. Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın "*İnternette Türkçe ve Türk Dil Kurumu*" başlıklı bildirisinde İnternette Türkçe konusunun geniş bir çerçevede değerlendirdikten sonra, Türk Dil Kurumunun Genel Ağ sayfasında yer alan çalışmalar hakkında bilgiler verdi. Kurumun web sayfasında oluşturulması plânlanan, *Derleme Sözlüğü*'nünde içinde bulunduğu çeşitli çalışmalardan da bahsetti. Prof. Akalın, başta özentî ve bilgisizlik sebebiyle dilimizde yaşanan yabancı kökenli kelime kullanımının İnternete de yansıdığını dile getirdi. Prof. Akalın'ın toplantıda anlattığı şu anekdot dilimizde yaşanan yozlaşmayı çok güzel açıklıyordu: Bu anekdotta iyi bir hotelin cemekehanında; "Günün Her Saatinde Five O'clock The Bulunur" yazısının bulunduğunu, ondan biraz daha ileride bulunan ve mütevazî bir kafeteryanın kapısında ise buna karşılık olarak "Günün Her Saati Five O'clock The Bulunur" ibaresi yer alıyordu.

Hürriyet Gazetesi Yazarı Yurtsan Atakan "*Türkçemizi Teknolojinin Tehditlerinden Nasıl Koruruz?*" konulu konuşmasında bugüne kadar bilgisayar konusunda çeşitli yayınlarda görev aldığından bahisle, Türkçe internet sitelerinin isminde ş, ç, ğ vb. Türkçe karakterin tercih edilmediğini, şayet bu karakterlerin yer aldığı isimler site isminde tercih ediliyorsa bunlar da: ş yerine sh küçük ı yerine i, ç yerine ch, ğ yerine g gibi. Oysa bu duruma bir an önce bir çözüm getirilmesi gerektiğini dile getirdi. Bu tür kullanımlarda da bilgisizlik ve özentinin etkili olduğunu belirtti. O kadar ki davetiyelerdeki "*Lütfen Cevap Verin.*" Sözü'nün kısaltması olan LCV'nin telâffuzunun Türkçe aksanla değil, İngiliz aksanıyla "elsivi" şeklinde söylendiğini, bunun dilimiz için bir tehlike olduğunu ifade etti. Yayıncılıkla uğraşanların konuya, ana dili hassasiyeti çerçevesinde yaklaşması gerektiğini ifade etti, İnternet adreslerinde kullanılan "www" kullanımının gereksizliğini belirtti. yurtsan @ (ed) hurriyet. Com (kom). tr (tiar) örneğinde olduğu gibi e-maillerin telâffuzundaki karışıklığı dile getirdi. Oysa Eğer İngiliz aksanıyla telâffuz edilecekse "kom" değil "kam" olması gerektiği, eğer Türkçecin yapısına uygun telâffuz esas alınacaksa @ "ed" değil "adres" şeklinde, tr'nin "tiar" değil "tere" şeklinde olması gerektiğini, yarı Türkçe yarı İngilizce olan bir söyleyişin dilimize yapacağı tahribat üzerinde durdu. Teknolojinin çok hızlı ilerlediği günümüzde, teknik malzemenin, yani donanımın f klavye olması gibi, Türkçecin yapısına uygun malzemeler içermesi gerektiğini vurguladı.

Açık oturuma Tüm İnternet Derneğini temsilen katılan Prof. Dr. Ümit Karakaş, bilgisayarlar sistemlerini dünden bugüne ele alan "*AB Yolundaki Türkiye'nin ve Türkçenin e-Evrendeki Yeri Nedir?*" başlıklı konuşmasında, günümüzde düne göre önemli gelişmeler kaydedildiğini ancak bunu yeterli bulmanın mümkün olmadığını ifade etti. Bu konuda Türkçenin oluşturulacak olan sistemin içinde yerini alması gerektiğini söyledi.

Türk Standartları Enstitüsü Başkanı Dr. Mustafa Kemal Akgül "*Türk İnterneti ve*

lımı ve ilgisi oldukça fazlaydı. Genç kızlar yöresel kıyafetlerini giymişler, soğan kabuklarıyla boyanan nevrüz yumurtalarını ve nevrüz yemişlerini dağıtıyorlardı. Konferansı dinlemeye gelenler kendi aralarında yumurta tokuşturup ,yarışıyor ve eğleniyorlardı. Daha sonra Prof. Dr. İsa Özkan yine data-show eşliğinde "Türk Kültüründe Nevruz'u sundu. Ardından Stepan Bulgar "Gagauzlarda İlk Yaz Yortularına Bağlı İnançları" anlattı. Gagauz gelenekleriyle Anadolu coğrafyasının gelenekleri arasındaki benzerlikler dinleri farklı da olsa yüzyıllardır aynı nevrüz geleneklerinin yaşadığının göstergesiydi. Soruların cevaplandırılmasından sonra hep birlikte önce Iğdır Meslek Yüksek Okulu'nu ziyaret ettik ardından tekrar Garnizona döndük. Garnizon komutanı Kurmay Albay Musa Avsever olanaksız gibi görünen işleri başarmış, Iğdır'a büyük hizmetler vermişti. Bütün bunları izlediğimiz bilgisayar gösterimi eşliğindeki brifingden ve gezdiğimiz yeni inşa edilen soğuk hava depoları, dispanser ve diğer askeri tesislerden anlamak mümkündü. Bundan sonraki programımız komutanla birlikte gideceğimiz Ermenistan sınırındaki Alican karakoluydu. Alican'da askerimiz sürekli nöbetteydi ve her şey çok düzenli ve disiplinliydi.

Bir saat sonra Alican'dan ayrıлып akşam yemeği için polis evine gittik. Yemekte vali Musa Küçük Kurt, garnizon komutanı Kurmay Albay Musa Avsever, Belediye başkanı, Tuzluca, Karakoyunlu ve Aralık kaymakamları ve diğer yetkililerle, misafirler vardı.

Ertesi gün erkenden kalktık ve Kars'a gitmek üzere yola çıktık. Niyazi ve Okan Bey bizi yolcu ettiler. Kendilerine Iğdır'da bulunduğumuz süre içerisinde yardımlarından dolayı bu satırlarla teşekkür ederiz. Iğdır-Kars karayolu kar yağışı ve buzlanma nedeniyle yer yer kapalıydı ve zor ilerliyorduk. Tuzluca'ya vardığımızda yarım saat mola verip, Tuzluca kaymakamı ile birlikte tuz mağarasına gittik. 300-400 yıllık kristalleşmiş tuzlarla kaplı 1km uzunluğundaki mağara gerçekten çok ilginçti. Yola tekrar çıktığımızda havaalanına ulaşmak için vaktimiz azalmıştı..Yarım saat kala uçağa yetiştik. Artık Kars'tan ayrılıyorduk. Iğdır'da ve Kars'ta bize yardımcı olan herkese ve Karşılırla Iğdırlılara veda ederken teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Esenboğaya indiğimizde bizi tıpkı Karstaki gibi soğuk bir havanın beklediğini gördük. Önce Gazi Üniversitesi TÖMER'e geldik. Prof. Dr. İsa Özkan'ın çay davetinden sonra Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığında iddik.

Iğdır Halk Eğitim Merkezi'nde Prof. Dr. İsa Özkan ve Stepan Bulgar Nevruz konulu konferansta konuşurken

Kars ve Iğdır Günlüğü

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı her yıl olduğu gibi 2003 yılında da yurt çapında 11 ilde Nevruz kutlamaları düzenledi. Bu kutlamalar çerçevesinde Diyarbakır, Mersin ve Van'da paneller, Kars, Iğdır, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Elazığ, Malatya, Adana ve Gaziantep'te konferanslar verildi. Söz konusu programlar çerçevesinde bizde 16 Mart sabahı Kars'a gitmek için hazırlandık. Sabahın erken saatlerinde Esenboğa havaalanında idik. Gazi Üniversitesi öğretim üyesi ve TÖMER başkanı Prof. Dr. İsa Özkan'la birlikte Kars'a gitmek üzere yolculuğumuz başladı. Yolculuk boyunca Prof. Dr. Özkan Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin coğrafyası, ekonomik durumu ve Nevruz kutlamaları hakkında sohbet ederek kısa bilgiler aktardı. Bir saat onbeş dakika sonra Kars havaalanına indiğimizde hava çok soğuk ve kar yağışlı idi. Bizi alacak olan valiliğin aracı gelmemişti. Emniyette görevli polisler bize yardımcı olarak şehre gitmemiz için gerekli aracın gelmesini sağladılar. Havaalanından Kars şehrine giderken sağda Kars Şeker Fabrikası, biraz daha uzakta Kafkas Üniversitesinin kampüsü görünüyordu. Bir ay önce yeni binasında hizmete açılan Kars Öğretmen evini gördükten sonra Kafkas Üniversitesi Misafirhanesine yerleştik. Ardından yeniden şehrin merkezine dönüp öğle yemeğini yedikten sonra, tekrar yola çıktık. Gideceğimiz yer Kars ile Ermenistan sınırını çizen Arpaçay kenarındaki Ani Harabeleri idi ve Kars'a 45km uzaklıktaydı. Çeşitli köylerden geçerek vardığımız Ani'de sınırimızı bekleyen Mehmetçiklerden biri bize rehberlik yaptı. Soğuğa rağmen M.Ö. 2000-3000'lere dayanan ve Sasaniler, Selçuklular, Osmanlılar gibi bir çok medeniyete evsahipliği yapmış bu kalıntıları, kiliseleri, camiyi, bezirhaneleri, çarşığı bir saatte dolaştık. Ani gerçekten görülmeye değerdi. Rehberimize de bu satırlarla teşekkür ederiz. Dönüş yolunda artık kar tipiye dön-

müştü. Akşam yemeğinden sonra kar yağışı iyice arttığından dışarı çıkamadık Kafkas üniversitesi kültür ve spor dairesi başkanı Fahri beyden üniversite hakkında bilgi aldık.

Ertesi gün erkenden Kars Valiliğinde idik. Özel Kalem Müdiresi Jale hanımla, Kars'ın genç vali yardımcısı Elif hanımla görüşüp Vali Nevzat Beyin makamına geçtik. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığının nevrüz kitaplarını Vali Beye takdim ettikten sonra tekrar Elif hanımın yanında idik. Çalışkanlığı ile dikkati çeken Elif hanım öğle yemeğinde bizi Polis Evinde ağırladı. Saat 14.30'da Kafkas Üniversitesi, Prof. Dr. Necdet Leloğlu konferans salonundaydık. Prof. Dr. İsa Özkan Özbekistan'daki nevrüz kutlamalarını data-showla sunduktan sonra "Türk Kültüründe Nevruz" konulu konferansını gerçekleştirdi. Kapsamlı bir şekilde hazırlanan bu konferansta sayın Özkan Türklerin yaşadığı coğrafyaları teker teker ele alarak hepsinde nevrüzla ilgili merasimleri, âdet ve gelenekleri, inançları, mutfak kültürünü, oyunları görsel malzemelerle destekleyerek anlattı. Konferanstan sonra, vali bey, vali yardımcıları, jandarma komutanı, belediye başkanı ve Kars'ın diğer yetkilileriyle rektörün odasında toplandık. Buradaki çay davetinden sonra Kafkas Üniversitesinden ayrılıp Iğdır'a gitmek üzere yola çıktık. Yaklaşık bir buçuk saat sonra Iğdır'da ılıman bir iklimle karşılaştık. Polis Evinde valilik basın yayın müdürü Niyazi beyle, il kültür müdürü Okan beyle tanıştık, Iğdır hakkında bilgi aldık. Ertesi gün sabah saat 8'de Iğdır valiliğinde idik. Vali beyle tanışıp kitaplarımızı takdim ettikten sonra, Iğdır'ın askeri ve mülki erkanıyla beraber 18 Mart Çanakkale Şehitlerini Anma Programına gittik. Iğdır Lisesi öğrencilerinin sunduğu oratoryo, çalışkan müzik öğretmeni ile gazi ve şehitler derneği başkanı(kendisi de gazi) ve vali Musa Küçük Kurt'un konuşmalarından sonra program sona erdi. Öğle yemeğini garnizonda şehit ve gazi aileleriyle birlikte yedik. Garnizonu ziyaretten sonra, nevrüz programı için tekrar Iğdır halk eğitim merkezine geldik. Diğer misafirimiz Moldova Gagauz Özerk bölgesinden yazarlar birliği başkanı Stephan Bulgar'da gelmişti. Saat 14'de başlayan programa halkın katı-

görülen pek çok sorunu çarpıcı bir şekilde gözler önüne serdi. Sonra da, Türkçenin gelişip zenginleşmesi amacıyla kurulan Türk Dil kurumunun kuruluşu, tarihçesi, işleyişi, çalışmaları ile ilgili açıklamalarda bulundu. Kurumun yayınları arasında yer alan Türkçe Sözlük, Yabancı Kelimelere Karşılıklar ve İmlâ Kılavuzu hakkında bilgiler verdi. Bu yayınların, genel ağda (internet) yer aldığını belirtti.

Prof. Akalın, Ulu Önde Atatürk'ün 1 Kasım 1932'de söylediği "Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için bütün devlet teşkilâtımızın dikkatli, alâkalı olmasını isteriz." Sözünde de belirttiği gibi dilimizin gelişmesi ve zenginleşmesi için öncelikle herkesin elbirliğiyle çalışmasının gerektiğini ifade etti. Bu konuda "Öncelikle toplumda Türkçe bilincinin yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi, dilin önemini kavratılması gerekmektedir." Diyerek yapılaması gerekenin altını çizdi. Türkçecin Avrupa'da sertifika dili olması gerektiğini belirtti.

Panel'in ikinci günü sabah yapılan dördüncü oturumu Prof. Dr. Hamza Zülfikar yönetti.. "Ana Dilimizdeki Bozuk ve Yanlış Kullanımlar" konulu bu oturumda şu bildirimler sunuldu: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Halk Bilimi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nevzat Gözaydın "Cumhuriyet Döneminde Almanya'daki Türkçenin Değişimi", Ankara Üniversitesi, TÖMER Dil Öğretim Merkezi Öğretim Üyesi Prof. Mehman Musaoğlu "Türkçedeki Kaynak ve Erek Metin Odaklı Dil Bilgisel Gelişmeler ve Dil Yanlışları Üzerine", Ankara Üniversitesi, TÖMER Dil Öğretim Merkezi Öğretim Görevlisi Dr. Cemil Kurt "Dilde Değişme, Yozlaşma ve Kirlilik Kavramları Üzerine" ve Erendiz Atasü "Dilimizdeki Yozlaşma ve Yabancılaşma Üzerine". Bu son oturumda, dilimizin yaşadığı sorunlar; "yabancılaşma", "kirlilik" ve "yozlaşma" ve "dilde değişme" gibi kavramlar çerçevesinde dile getirildi. Almanya'da Türkçecin durumu üzerinde duruldu

İkinci gün öğleden sonra yapılan "Yuvarlak Masa" toplantısı, Devlet Tiyatroları Opera ve Bale Çalışmaları Vakfı (TOBAV) Başkanı Tamer Levent başkanlığında gerçekleşti. Yuvarlak Masaya Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve edebiyatı Birimi Öğretim Görevlisi Yusuf

Çotuksöken, Yazar-Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Birimi Öğretim Görevlisi Feyza Hepçilingirler, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, Yeni Türk Edebiyatı Bölümü Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Olcay Önertoy, Yazar-Yüksek Mimar Attila Şenkon, ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkçe Öğretim Bölüm Başkanı Güneş Müftüoğlu konuşmacı olarak katıldılar. Burada da Türkçenin soruları genel bir değerlendirmeye tâbi tutuldu. Bilim ve devlet adamlarından sokaktaki vatandaşa kadar hemen hemen herkesin, Türkçe karşılıkları olsa bile ("büyük" yerine "mega", "köşk" yerine "villa", "sevimli" yerine "sempatik", "yıldız" yerine "star" vb.) yabancı asıllı kelimeler kullanmayı tercih ettikleri ve bu konuda özensiz davrandıkları ifade edildi.

Poster sunumunda ise şu bildirimler yer aldı: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Uşak Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Gürer Gülsevin: "Sözün özü: Türk Milleti Demek Türk Dili Demektir (K. ATATÜRK)", Ege Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mustafa Öner "Türkçe Cumhuriyetleri İçinde Türkiye Cumhuriyeti" ve İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Necat Birinci "Türkçenin Sadeleşme Hareketi İçinde Nurullah Ataç". Bildiri konuları, konferans salonu dışına asılan söz konusu posterlerle dinleyicilerin dikkatine sunulup tartışmaya açıldı. Bildiri metinlerini içeren bu posterlerde de; başta Türkiye olmak üzere diğer Türk Cumhuriyetlerindeki Türkçe konusu, dil ile ulusal birlik arasındaki sıkı bağ çerçevesinde çeşitli açılardan değerlendirildi.

İki gün boyunca, büyük bir dinleyici kitlesi tarafından yoğun bir ilgiyle karşılanan panelde, Türk dilinin, ancak elbirliği ile gelişip zenginleşeceği dile getirildi. Dilimizin sözlü anlatımdan yazılı anlatıma kadar yaşadığı sorunların çözümünde eğitimin önemi vurgulandı. Ayrıca, basın yayın organlarına bu noktada büyük görevler düştüğü belirtildi.

Cumhuriyetimizin 80. yılında, dilimizin sorunlarının büyük oranda çözüme kavuşmasını ümit ediyor, bu tür toplantıların artarak devam etmesinin dil bilincinin kazanılmasında önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz. Bu panelin düzenlenmesinde emeği geçenleri yürekten kutluyoruz.

hakkında bilgiler verdi. Dilbilgisi terimlerinde farklı isimlendirmelerden bahsetti. Bir bilim adamının "ünsüz düşmesi" şeklinde adlandırdığına bir başkasının "konsonant düşmesi", bir diğerinin "düşme" veya "sessiz harf düşmesi" şeklinde adlandırdığını söyledi ve bu konuda iş birliği içinde olması gereken kurumlar arasında da bir birlikteliğin gerçekleşmediğini ifade etti.

Konuyla ilgili tehlikeyi ve yapılması gerekenleri ise şu sözlerle özetledi: "Geniş katılımlı grupların oluşturacağı kurullarda belki önce sıklıkla kullanılan terimlerin yaygınlaştırılması gündeme getirilmeli ve terimlerde birlik sağlama işinde önce bu yol denenmelidir.

Bugün orta öğretimde söz konusu terimlerle eğitim gören bir genç, yarın bir edebiyat fakültesinde aynı kavramı bir başka adla öğrenecektir. Bu durum matematik, biyoloji, kimya gibi öteki fen dallarında da geçerlidir. 70 yıl içinde bir türlü durulmayan ve yıllar içinde aynı kavrama farklı adlar vererek eğitim ve öğretimi zorlayan bu gidişin bir düzene sokulması Türk eğitim hayatını bekleyen en acil, en önemli meseledir. Aksi hâlde bu karmaşık durum karşısında çözüm, baidaki terimleri tercih etmede aranacaktır."

Öğleden sonra yapılan ikinci oturum Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın başkanlığında yapıldı. "Türkçenin Öğretimi ile ilgili Çalışmalar" başlığını taşıyan bu oturuma; Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Öğreti Üyesi Doç. Dr. Sedat Sever "Türkçe Öğretiminde Yeni Yapılanma Çalışmaları", Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Öğreti Üyesi Prof. Dr. Cavit Kavcar "Türk Dili ve Edebiyatı Programları ile İlgili Yeni Çalışmalar", Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Dilbilim Öğreti Üyesi Doç. Dr. Leylâ Uzun "Neden Ana Dili Öğretimi, Nasıl Bir Ana Dili Öğretimi", Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçenin Eğitimi Bölüm Başkanı Doç. Dr. Murat Özbay "Türkçe Öğretiminde İhmal Edilmiş Bir Alan: Dinleme Eğitimi" ve Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Kamil İşeri "Türkçe Kitaplarındaki Metinler için Çizilen Resimlerle Sunulan Dünyanın İncelenmesi" başlıklı birer bildiri ile katıldılar. Bu ikinci oturumda; ana dili öğretiminin yaratıcılığı geliştiren bir özelliğe sahip olması sebebiyle bu öğretimin ortam

ve şartlar açısından yaratıcılığı geliştirecek, düşünme yetisi kazandıracak düzeyde yapılması gerektiği, bu çerçevede ilk ve orta öğretimde yer alan ana dili (Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı) programlarının yeni bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği, eğitimin bu açıdan yeni düzenlemelerle desteklenmesi gerektiği ve Türkçe ders kitaplarında yer alan resimlerin kalite ve nitelik açısından konuyla bütünlük göstermediği vurgulandı.

Prof. Dr. Olcay Öner toy başkanlığında gerçekleşen üçüncü oturum, yine birinci gün öğleden sonra yapıldı. "Türkçenin Korunması ile İlgili Çalışmalar" konulu bu üçüncü oturumda ise; Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın "Ana Dilimizin Korunması ve Türk Dil Kurumu", TRT Haber Dairesi Eski Başkanı, TBMM Başkanlığı Eski Başkanışmanı Ülkü Kuranel "Dilimiz Ulusal Kimliğimiz", Devlet Tiyatrosu sanatçısı, Orta Doğu teknik Üniversitesi, Güzel sanatlar Bölümü Öğretim Görevlisi Murat Atak "Yabancı Sözcüklerin Dilimizi İstilas ve Yanlış Telâffuz Biçimler", Başkent Üniversitesi, Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi Öğretim Görevlisi Tülay Kuzu "Ana Dili Bilinci ve Yetisi Kazandırmada Çağdaş Ana Dili Öğretimi Yaklaşımlarının Rolü" ile Gazeteci-Yazar Mustafa Balbay "Dildeki Yozlaşma ve Yabancılaşma ve Nedenleri" adlı birer bildiriyle katıldılar. Ulu Önde Atatürk tarafından kurulan Türk Dil Kurumunun kuruluşundan bugüne kadar yaptığı çalışmalar hakkında bilgilerin de yer aldığı bu üçüncü oturumda ayrıca, dilimizin korunup geliştirilmesi için yapılması gerekenler üzerinde duruldu. Bu noktada, Türkçe konuşan Türk devletleri ile kültürel, ekonomik ve sosyal ilişkilerin artırılmasının gerekliliği vurgulandı.

Bu oturuma bir bildiriyle katılmış olan Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, köklü bir dil olan Türkçemizin tarihî süreç içindeki gelişimine sözlük ve gramerler noktasında kısaca değindi. Türkçenin eğitiminin ancak 1800'lerden sonra gerçekleştiğini söyledi. Bugün geniş bir sahada konuşulup yazılan Türkçenin, yaşadığı sorunları; yabancı dille eğitimden iş yerlerine yabancı isimler verilmesine, Türkçe karşılıkları olanların yerine yabancı kökenli kelimelerin kullanılmasına, Türkçenin ses düzeni, yapısı ve söz diziminde

“Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz” Paneli Yapıldı

Dr. Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Anadolu Çağdaş Eğitim Vakfı (ANAÇEV) ile Ankara Ticaret Odası (ATO)'nın birlikte düzenledikleri "Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz" konulu panel, 3-4 Mart 2003 tarihinde Ankara Ticaret Odası Konferans salonunda yapıldı. Cumhurbaşkanımız Sayın Ahmet Necdet Sezer'in himayelerinde gerçekleşen panel, Saygı Duruşu ve İstiklâl Marşı'nın okunmasının ardından Sevdâ-Cenap And Müzik Vakfı Kadınlar Korosunca seslendirilen "Dinleti" ile devam etti. Panelin açış konuşmalarını; Anaçev Yönetim Kurulu Başkanı Ayla Hatırlı ile Ankara Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sinan Aygün yaptılar. Bu konuşmalar sonrasında bir ara verildi. Daha sonra oturumlara geçildi.

Son dönemde, batıdan özellikle de İngilizceden gelen kelimelerin yoğun bir şekilde akınına uğrayan Türkçemizin yaşadığı sorunların; bilim adamları, yazarlar ve gazetecilerce ele alınıp tartışıldığı panel iki gün sürdü. Dört oturum, bir yuvarlak masa ve üç poster sunumundan oluşan panelde, dinleyicilerin katılımcılara yönelttiği sorularla da konunun derinlemesine ele alınması sağlanmış oldu. Türkçenin öğretimi, korunması, dilimizin sözlü ve yazılı anlatımda yaşadığı çeşitli sorunlar, sunulan bildirilerde ortaya kondu. Dil bilincinin eksik olduğu belirtildi. Dil bilgisi terimlerinde ve imlâda bir birlik sağlanması gerektiği ifade edildi. Yabancı dille eğitimin dilimizi sestem yapıya, söz dizimine kadar olumsuz etkilediği, dolayısıyla dilimizi bu şekilde olumsuz biçimde etkileyen bu yanlışlıktan bir an önce vazgeçilerek eğitim dilinin kesinlikle Türkçe olması gerektiği vurgulandı.

Panelde yer alan dört ayrı oturumun konusu

şöyle: "Türkçe ile İlgili Çalışmalar", "Türkçenin Öğretimi ile İlgili Çalışmalar", Türkçenin Korunması ile İlgili Çalışmalar" ve "Anadilimizdeki Bozuk ve Yanlış Kullanımlar".

Panelin "Türkçe ile İlgili Çalışmalar" adlı ilk oturumu, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Anaçev Yönetim Kurulu Üyesi Prof. Dr. Burçin Erol'un başkanlığında gerçekleşti. Bu ilk oturumda; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Hamza Zülfikar "Türk Millî Eğitiminde Yaşanan Terim Çeşitliliği", Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Eski Dilbilim Bölüm Başkanı Prof. Dr. Doğan Aksan "Kültür Dili ve Bilim Dili Kavramları Açısından Türkçe", Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Nalan Büyükkantarıcı "Dil Farkındalığı ve İşlevsel Dil Kullanımı Bağlamında Ana Dilimiz Gözlemler, Öneriler", Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Argunşah "Türkçe Sözlüklerin İçeriği ve Sınırları" ve Başkent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Nurettin Demir "Popüler Dil Tartışmalarına Dil İlişkileri Açısından Bakış" konulu bildirimlerini sundular. Türkçenin bir bilim ve kültür dili olduğu, imlâdan terimlere, kelimelere kadar uzanan kullanımındaki farklılıklarla ilgili pek çok sorun çözümleriyle birlikte dile getirildi. Sözlüklerimiz ve söz varlığımız üzerinde bir değerlendirme yapıldı. Yanlış kanıların aksine düzeltme işaretinin, başlangıçtan itibaren imlâ kılavuzlarımızda yer aldığı, bu işaretin kullanılmaması gibi keyfi uygulamaların ise söyleyişi olumsuz yönde etkilediği çeşitli örneklerle ortaya konuldu.

Bu ilk oturuma "Türk Millî Eğitiminde Yaşanan Terim Çeşitliliği" konulu bildiriyle katılan Prof. Dr. Hamza Zülfikar konuşmasına "terim" kavramı ile ilgili açıklamalarla başladı ve bu yetmiş yıl içerisinde Terim çalışmalarında, kişisel terimlerin veya söz konusu terimlerin eski şekillerinin tercih edilmesi gibi sebeplerden ötürü terimlerde bir birlik sağlanamadığını belirtti. Konuyla ilgili olarak Türk Dil Kurumunca yapılan; *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*, *Matematik Terimleri Sözlüğü* gibi çeşitli yayınlar

NOTLAR

- (x) Bu bölümce(paragraf)den sonra yazı boyunca, **Çıldır Tarihi** 1. yapıtım; Çıldır'ın Yönetmelik Örgüt Süreci, Kuzeydoğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası ile Osmanlı Taşra Örgütü 2. yapıtım olarak anılacaktır !
- (1) Ord..Prof.Dr. Yılmaz Öztuna, **Osm. Devleti Tarihi**, Kültür Bak.Yay. TTK Basımevi, Ank - 1998, cilt:2, sayfa:401.
- Ana Britannica**, Genel Kültür Ans., Ana Yayıncılık Sanat Ürn. Paz. A.O. Güzel Sanatlar Matbaası, İst.-1987, cilt:8, sayfa:389.
- (2) Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, E. Kılıç, M. Çevik çevirisi, İst. 1988, cilt:5, sayfa:325.
- (3) Evliya Çelebi, **Gezi yazıları**, T. Temelkuran, N. Aktaş, M. Çevik çevirisi, Üçdal Neşriyat, İst.-1966, I,II ortak cilt, sayfa:141.
- (4) Evliya Çelebi, agy, I,II ortak cilt, sayfa:579.
- (5) Ord.Prof.Dr.Y. Öztuna, agy, cilt:2, sayfa: 324, 325, 326.
- (6) Peçevi, Peçevi Tarihi, Prof.Dr. Bekir Sıtkı Baykal çevirisi, Kültür Turizm Bakanlığı Yay., Başbakanlık Basımevi, Ank.-1982, cilt:2, sayfa:34.
- (7) Peçevi, agy, cilt: 2, sayfa:35.
- (8) Peçevi, agy, cilt:2, sayfa: 43, 247, 248.
- (9) Hammer, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Prof.Dr. Abdülkadir Karahan çevirisi, Milliyet Yayıncılık, İstanbul-1965, cilt:2, sayfa:96.
- (10) Hammer, **Os.Dev.Tarihi**, Prof.Dr. Abdülkadir Karahan çevirisi, agy, cilt:2, sayfa:96. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, M.Çevik, E. Kılıç çevirisi, cilt:4, sayfa:100, 101, 102.
- (11) Hayali, Türkçeleştirilen: Ayşe Bulut, **Halk Edebiyatı**.
- (12) Yusuf Has Hacı, **Kutadgu Bilig Uyarlaması**, Türkçeye Uyarlayan: F. Silahdaroğlu, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank.- 1966, sayfa: 511.
- (13) Prof.Dr. Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası'na Giriş I ile Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Türk Kül. Arş. Enstitüsü Yay., Sevinç Matbaası, Ank.- 1988, sayfa:102-108.
- (14) Mustafa Nuri Paşa, **Netayic Ül Vukuat, Kurumları ile Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, Özleştiren:Prof.Dr. Neşet Çağatay, TTK Basımevi, Ank.- 1987, I,II ortak cilt, sayfa: 139.
- (15) Prof.Dr. Tuncer Baykara, agy, sayfa: 210 vs.
- (16) Koçi Bey, **Koçi Bey Risalesi**, Zuhuri Danışman çevirisi, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Sevinç Matbaası, Ank.-1985, sayfa: 105.
- (17) Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, V.Bürün, E. Kılıç Çevirisi, agy, cilt:10, sayfa: 77.
- (18) Pof.Dr. Tuncer Baykara, agy, sayfa:96,97.
- x Günümüzün bu kaynaklarından bir ikisinden ayrıldığı yönler, 2. yapıtımda açıklanmıştır.
- (19) Peçevi, agy, cilt:2, sayfa:384.
- (20) Peçevi, agy, cilt:2, sayfa:251.
- (21) Faik Reşit Unat, Tarih Atlası, Kanaat Yay., Ana Basım San. A.O., İst.-1985, sayfa:27.
- Hürriyet, Büyük Tarih Atlası, Hürriyet Ofset, İst.-1990, sayfa:17.
- (22) Hammer, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Çevirenler: T. Temelkuran, N. Aktaş, M. Çevik, Üçdal Neşriyat, Tasvir Matbaası, İst.-1985, cilt:7, sayfa:2056.
- (23) **Yurt Ansiklopedisi**, Anadolu Yayıncılık, A.O., İst.-1982, cilt:2, sayfa: 899.
- (24) İçişleri Bakanlığı İller Yönetimi(İdaresi) Genel Müd., Türkiye Mülki İdare Bölümleri 1.8.1977 Durumu, Başbakanlık Basımevi, Ank.- 1978, sayfa: 665, 746, 748,,159, 161,
- (25) Zubritski, Mitropolski, Kerov, **İlkel Köleci ile Feodal Toplum**, Çeviren: Sevim Belli, 11.baskı, Sol Yayınları, Şahin Matbaası, Ank- 1992, sayfa:23.
- (26) Zubritski, **Mitropolski**, Kerov, agy, sayfa:34.
- (27) Prof.Dr. İ. Kılıç Kökten, **Kars Çevresinde Diptarih Araştırmaları Yazılıkaya Resimleri**, TTK Basımevi, Ankara- 1986. ; Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor, TTK Basımevi, Ank.- 1943. ; Kars'ın Tarih Öncesi, TTK Basımevi, Ank.- 1948.
- (28) Yrd.Doç.Dr.Kemalettin Köroğlu, Arkeoloji ile **Sanat Dergisi**, 96.sayı, Kanaat Matbaası, İstanbul - 2000, sayfa: 8.
- (29) Prof.Dr. Afif Erzen, Doğu Anadolu ile Urartular, TTK Basımevi, Ank.- 1986, sayfa: 15.
- (30) Yrd.Doç.Dr. K.Köroğlu, **Urartu Krallığı'nın Kuzey Yayılmı ile Qulha Ülkesinin Tarihi Coğrafyası, Belleten**, 241.sayı, TTK Basımevi, Ankara -2001, sayfa: 717- 741.

Akçakale Adası'nda yaptığı kazı çalışmaları sonucunda; **Cilalı Taş Çağı Uygarlığı'na ilişkin taş anıtlarla, duvar resimleri elde etmiştir**⁽²⁷⁾.

Yrd.Doç.Dr. Kemalettin Köroğlu, Çıldır'ın Kurtkale Bucağı ile Akçakale Köyü'nde yaptığı yüzey araştırmalarında Orta Tunç Çağı'na, M.Ö 5000'e tarihlenen Taş Kurganlar elde etmiştir⁽²⁸⁾.

Prof.Dr. Afif Erzen, M.Ö. 4000 Yılı'na tarihlenen, Kuzeydoğu ile Doğu Anadolu'da Erken Hurri-ler'ce yaratılan Ekince " Kura- Aras Ekinci" adının da verildiğini yazmıştır⁽²⁹⁾. Yurt Ansiklopedisi'nin 6.cildinin 4489.sayfasında, Urartular Dönemi'nde Çıldır'da Ukhimeani Beyliği'nin bulunduğu yazılıdır. Kemalettin Köroğlu, yaptığı yüzey araştırmalarıyla Urartular'da Çıldır Gölü Bölgesi'nin İga(ne) Ülkesi, Çıldır'a bağlı Kurtkale Bucağı, Taşköprü, Karakale, Akçakale ile Senger Kale'nin önemli kentler olduğunu saptamıştır ⁽³⁰⁾.

Lala Mustafa Paşa, Çıldır'da yenilmiş olsaydı, Kafkasya'ya adını bile atamazdı. Savaş'ın ilk amacı elbete ki Çıldır'ı almaktır. 2.yapıtımın 304.sayfasında, Osmanlı Ordusu'nun ana amacının Kafkasya'yı ele geçirmek olduğu yazılıdır.

Ani, 1124'te bile Ermeni Krallıkları'ndan biridir. Bugün Ani, 562 nüfuslu bir köydür. İznik, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk devlet başkenti, 1204-1261 Yılları arasında ise Bizans İmp.'nun başkentidir.

Ord.Prof.Dr. E. Z. Karal'ca çevrilip, DİE.'nce yayımlanan, 1831 Yılı Osmanlı Nüfus Sayımı'na göre: 17 sancaklı Çıldır Eyaleti'nin erkek nüfusu, Bu eyaletin, İmparatorluk'un en kalabalık birkaç eyaletinden biri olduğunu kanıtlamaktadır.

1828 Yılı'ndan sonra, Çıldır'dan sürekli göç olmuştur. Çıldır, Ermeni saldırılarına sıkça erek(hedef) olmuştur ! 17.2.1920'de Ermeniler, Kısır Dağı üzerinden toprakları ağır makineli tüfeklerle Çıldır'a saldırarak, kenti yakıp yıkmışlardır. Günümüzde de Çıldır, göç vermektedir. Çıldır'dan önce Taşbaşı Köyü, sonrada 7 köylü Doğruyol Bucağı ile Gülyüzü Köyleri kopartılmıştır.

Her iki yapıtımın kaynakçaları, -gönderme yapılan birkaçı dışında- her dönemde birinci dere-

cede ana kaynak niteliği taşıyan başyapıtlar, gerek gününün, gerekse de günümüzün çok değerli kamusal(resmi) kaynakları, önceki dönemlerle günümüzün en saygın kişi ile kuruluşlarından oluşmaktadır. Kısacası, her iki yapıtımın kaynakçaları, Altın Adamlarla, Anıtsal Altın Yapıtlardır !

Dolayısıyla her iki kitabım önemli bilgiler taşımaktadır. Üstün, değişik özellikleri yönünden karşılaştırılabilecek yapıt sayısı azdır. Konular, usta bir tarihçi yetkinliğiyle işlenmiştir. Kusursuz yapıtlar, doğru tanımlar, nitelikli değerlendirmeler içeren en doğru bilgiler sunulmuştur. Akıcı bir biçim, seçkin anlatımlar, arı bir dil kullanılmıştır. Gözden, özençten kaçanlar dışında, hiçbir anlatım ile dil yanlışlığı yoktur. Dil, çok ustaca kullanılmıştır.

Her iki yapıtım, araştırmacılar için çok nitelikli anakaynak, öğrenciler için yardımcı ders yapıtı niteliğindedir.

Her iki yapıtımla ilgili olarak çok saygın kişi ile kuruluşlardan aldığım övgü ile kutlama yazıları, bulunmaktadır.

Feridun Ababay, gerek özel yaşamında, gerekse de iş yaşamında olağanüstü doğru(dürüst), çok titiz, özenli bir kişilik olarak tanınan, çok saygın bir kişiliktir. Çıldır ile ilgisi ölçüsünde Kuzeydoğu Anadolu'nun Tarihi ile ilgili en doğru bilgileri bir araya getirmek için çok titiz, çok özverili bir çaba tüketmiştir. Olağanüstü doğrulukla kaynaklara bağlı kalınmış, okuyucuya en doğru bilgiler aktararak, yapıtlarımın yayımlarına değin bu konularda bilerek ya da bilmeyerek yapılan yanlışlar ortadan kaldırılmıştır. Belirgin, kesin olan Tarih, sis bulutlarından arındırılarak saydamlaştırılmıştır.

Çıldır Eyaleti'nin merkezi, Paşa Sancağı ÇILDIR'dır !

Sayın Zeyrek'in yaptığı çağrıya uyararak, F. Ababay'ın yapıtlarını okuyunuz ! Bizim de Zeyrek'e bir çağrımız var: bu anlam veremediğim sataşma ile polemik son olsun ! Kendisini muhatabım saymıyorum! F. Ababay ile yapıtları kendisini hiç ilgilendirmez ! Oraya buraya sataşarak, değginsizlikler yaparak kendisini üne kavuşturamaz.

hiçbir kaynakta olmayan duyultu (rivayet)lar ortaya atmışlar(!?) Çarpıtmayı, bu sözleriyle Zeyrek yapmaktadır. Zeyrek'in anlayamadığı bir gerçekte, Tarihi yadsıyıp, suç atınca, Tarihin değişmediği, yalnızca kendisini kandırmaya çalışarak suç atıcı durumuna düştüğüdür !

Zeytinlik'in, Sirya diye bir adı daha olduğu Yazar'ca da bilinmektedir. On tane adı daha olsa bu Olti'nin, Zeytinlik olduğu gerçeğini değiştirmez. Artvin Tarih'te," Çorok, Çoroksi, Nigali, Ligani, Livane, Livana, Levane " (23) Vartın, Artvini, Artvin olmak üzere tam on tane ad taşımıştır. Her iki yapıtımda, Artvin'in bu on adı; ayrıca 2.yapıtımda çok adlı yerlere çok sayıda örnek verilerek, çok adlılığın kötüye kullanımı(istismarı)nın, törel(etik)lik ile doğruluk kurallarına aykırı olacağı vurgulanmak istenmiştir.Çok adlılığa birkaç örnek verecek olursak: Akhisar İlçesi Palamut Bucağı: Yayaköy, Zeytinliova, Palamut; Arguvan İlçesi Yoncalı Bucağı: Birik, Şotik, Yoncalı; Bingöl Merkez İlçe'ye bağlı Ilıcalar Bucağı: Fahran, Ağaçeli, İçpınar, Ilıcalar gibi (24) !..

2.yapıtımın 310.sayfasında, **Mahcil'**in, Borçka İlçesi'nin Camili(Maçahel) Bucağı olduğu açıklanmıştır. Zeyrek, benden aldığını bana satmaktadır!

Haçrek, Hanak olarak tanımlanmıştır. Osmanlı Dönemi''nden kaynağı vardır. Kara yergici, kaynak olarak yalnızca, Yazar'dan öğrendiği İç.Bak.İller.İd.Gn.Md.'nün ,"Mülki İd.Böl...." adlı yayımını anlıyor! Bu yayın, yakın dönemle ilgili birkaç yer adı için yardımcı olabilir. Ancak, her yer için öncelikle gününün kaynakları geçerlidir.

Kim Haçrek Hanak'tır diye yazdığı bir yer için bir bölümce(paragraf) sonra Ahılkelek'tir diye yazar ?! Araştırma notlarımda: "Osmanlılar Ahılkelek'i alınca bu yer, Kelek adını taşıyordu. Sonradan Ahılkelek adını almıştır." biçiminde iken, bir yazaç(daktilo) ya da baskı yanlışlığı olmuş, bu da gözden kaçmıştır. Tıpkı durum Hartuş için de söz konusudur. 1.yapıtımın elle yazımında: "Hartuş, Ohita olmalıdır." yazılıdır. Yazaç ya da baskı sırasında bir karışıklık doğmuş, özençdışı kalmıştır. Haçrek, Ahılkelek ile Hartuş üç ayrı sancaktır. Hiç kimse, üç ayrı sancağı birbirine karıştırmaz. Buradaki yazaç ya da baskı yanlışlığı çok açık, çok belirgindir. 2.yapıtımda her üç yer, ayrı ayrı tanımlanmıştır. 1. yapıttaki baskı yanlışları sonradan Yazar'ın da özencini çektik-

ği için 2.yapıtın baskısında daha özençli olunmuştur. Sayın Zeyrek, ya anlamakta güçlük çekiyor ya da kara yergi amacıyla bir iki yazaç ya da baskı yanlışlığını kötüye kullanmak istiyor ! 2.yapıtımda bu yerlerle ilgili bu tür bir yanlışlık olmadığını bile bile bunları, olumsuz eleştiri için bunların olanak sayılması-nın yargısını, kamuoyu kuracaktır kuşkusuz. Zeyrek'in düzeltebileceği hiçbir yanlışlık yoktur. Sayın Zeyrek, çok nitelikli Tarihçi Bilim Adamları ile saygın kuruluşların yanlışlarını düzeltip (!), çirkin saldırılarda bulunabilmeye; geçmişteki örgütleri kaldırıp yeni örgütler kurmaya, Şenkaya'nın Penek Köyü'nü Ardahan'ın kuzeyine taşımaya, Olti (Zeytinlik) yoktur diyebilmeye kendisini yetkili görebiliyor (!) Zeyrek'in, ayrımda olamadığı, bu ciddiye alınması olanaksız düş ile karamalarıyla,tarihi gerçeklerin değişmediği, kendi kendisini kandırmaya, kendi yüzünü karalamaya çalıştığıdır !

Zeyrek, Haçrek'in Hanak; Olti'nin Zeytinlik; Penek'in Panik; Pertekrek'in Damal olmasını da içine sindiremediğini kanıtlayarak, Kuzeydoğu Anadolu Toprakları'na da karşıtlığını ortaya koymuştur.

Sayın Zeyrek'in, bir başyapıtın yayımından tam 13 yıl sonra, gerçekdışı savlarla ortaya çıkmasının, bir (tesadüf) sonucu olmadığı anlaşılmaktadır. 2.yapıtımda, ad vermeksizin, kimseye yakışsız satışmalarda bulunmaksızın çevirilerde daha özenli olunması gerektiğine değinmiştim. Sayın Zeyrek'in, çeviri yaptığını öğrenmiş bulunuyorum. Bu bağlamda Çıldır'a, tanınmaz bir karşıtlık içinde olduğunu kanıtlamış bulunan bu kişinin çevirilerini, çekinerek karşılıyor; hiçbir geçerlilik tanımadığımızı kamuoyuna duyurmak istiyoruz.

Çok nitelikli Rus Kazıbilimcileri, Çıldır'a yakın sayılabilecek yörelerde yaptıkları kazılar sonucunda; 1.500.000 yıl öncesine tarihdedikleri çok eski insanların kemik kalıntıları ile eylemlerinin izlerini bulmuşlardır (25). 1.yapıtımda eksik yazmışım! Çıldır'da insan yaşamı 1.500.000 yıl önce başlamıştır! Yurt Ansiklopedisi'nin 6.cildinin 4487.sayfasında, **Çıldır Gölü'nün kuzeyinde bulunan kalıntıların, Taş Devri Sonları(Neolitik Döneme)'na tarihlenildiği yazılıdır. Cilalı Taş Dönemi, M.Ö. 14.000 Yılları'na tarihlenmektedir(26).**

Değerli Kazıbilimcimiz **Prof.Dr. İ.Kılıç Kökten**, Çıldır'a 6 kilometre yakınlıktaki Çıldır Gölü

Şimdi tüm kamuoyuna soruyorum: Naima'yla Peçevi'ye dayalı olarak çıkardığım sonuçla, Zeyrek'in, Naima'dan yaptığı bu alıntı, neredeyse birbirinin tıpkısı değil mi ?! Bu, doğruluk kurallarının dışına çıkılarak, göz göre göre, gerçeğe aykırı bir biçimde Yazar ile yapıtını kötüniyetli bir karalama değıldir de nedir ?

1628'deki geçici alınışında ise Ahıska'yı, daha az bir güç ele geçirmiştir. Peçevi, 1628'de Abaza Mehmet Paşa başkaldırısı işi bittikten sonra, " **Ahıska Kalesi'ne adam gönderildi, o da ele geçirildi.**" diye yazmıştır ! Hiç kuşku yok ki; burada, adamdan söylenmek istenen, bir bölükten daha az bir askeri güçtür.

Ahıska'nın, Çıldır Eyaleti'nin merkezi olan Çıldır'a uzak olduğu yolundaki görüşümün doğruluğu, haritalar ile yeryüzünün yapısıyla kanıttır. Ahıska, az sayıdaki askeri güçlerce alınmıştır. 1578-1590 arası Eyalet Örgütü'yle ilgili 262 sayılı yazılıkta Ahıska yoktur. Söz konusu dönem, Ahıska'nın ilçe olmasından başka seçenek yoktur. Sayın Zeyrek, anlamakta güçlük çektiği için Yazar'ın bu sonuca nasıl vardığını; 1637'de, Çıldır Beylerbeyi Sefer Paşa'nın, Kenan Paşa ile bir bölük askerle, olmayan Ahıska'yı almaya gidişini iyi algılayamamıştır. Yetersizlikleri, Tarihi, Tarihçi'yi anlamakta zorlandığı-nı kanıtlamaktadır.

262 Sayılı Yazılık'ta, 1578'de kurulan Çıldır Ey.'nin 9 sancağı; Acara, Ardanuç, Arpalu, Pertekrek, Haçrek, İmirho, Penek, Aspanca, Çıldır'dır. Bu defterde, Ardahan, Göle, Livane(Artvin), birer sancak olarak Erzurum Eyaleti'ne bağlıdır. Artvin'in güneyinde Yusufeli vardır. Haritalara bakıldığında, Ardahan'ın güneyinde Göle'nin; Göle'nin güneyinde ise Şenkaya'nın bulunduğu görülür. Olur ile Şenkaya, bu yıllarda ilçe olarak Göle'ye bağlıdır. Ardahan ile Göle'nin, Erzurum Eyaleti'ne bağlı oldukları bir coğrafyada, Şenkaya'ya bağlı Penek Köyü'nün, Çıldır Eyaleti'ne bağlı olması olanaksızdır. T. Abuladze ile M. Svanidze Defter-i Caba-i Eyalet-i Çıldır'dan, Çıldır Eyaleti'nin sancaklarını: Çıldır, Ahıska, Akşehir, Poshov, Aspinza, Hertvis,Olti, Ardanuç, Livana, Nısf-1 Livana, Pertekrek, Şavşat, Panak, Mamirvan, Ardahan-1 Büzürg, Ardahan-1 Küçük, Çaçarak, Altun Kal'a, Oshe, Acara-i Ulya, Acara-i Süfla olarak çevirmişlerdir.

Panik(Tunçoluk) Köyü ise, Ardahan'ın Çıl-

dır'la sınırdaş köyüdür. Dolayısıyla özeği Çıldır olan Çıldır Eyaleti'ne bağlı olan Penek ya da Panak adlı sancak, Ardahan' ın Panik Köyü'dür.

Tarih'te geçen **Olti, bugün Artvin'e bağlı Zeytinlik Bucağı'dır.** Zeytinlik, Selçuklular'dan önce de bu adı taşımaktaydı. Değerli Tarihçi Faik Reşit Unat, Tarih Atlası'nın 27.; Hürriyet Güncesi ise Uzman Tarihçiler'e anıkladığı Büyük Tarih Atlası'nın 17.sayfasında, Olti Sancağı'nın, Selçuklular Dönemi'nde, yeryüzünde bulunduğu konumu göstererek yayımlamışlardır (21). Bu atlaslardaki söz konusu sayfalar, yapıtlarımda yayımlanmışlardır. O günlerde Erzurum'a bağlı **Oltu, Taik** adını taşıyordu

Hammer; "**Gürcistan Düzenlemesi**" başlığı altında: " Altun Kale Eyaleti, Osmanlı Toprağı ile sınırdaş olduğundan, Mustafa Paşa, Çıldır Savaşı'ndan birkaç hafta önce Eyalet Prenslерinden en genci olan Minuçihr'e bir çağrı yazısı göndererek,.....İran Şahu yandaşlığını bırakmaya çağırılmıştı.....Başkomutan önünde Müslüman olmakla Minuçihr Mustafa olarak adlandırılarak, O'na **Azgun, kardaşı Greguvar'a da doğum yerleri olan OLTİ SANCAĞI'**mı verdi....." (22) sözleriyle Olti'nin tanımını yapmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere, Oltu'nun, Tarih boyunca bir kasaba iken, 1877'nin ilk aylarında ilçe yapıldığı, Yurt Ansiklopedisi'nin 4.cildinin 2722. sayfasında yazılı bulun maktadır. Bu bilgiler, kaynaklarına noktası virgülüne değin bağlı kalınarak, ayrıntılı alıntılarla her iki yapıtımda da yayımlanmıştır. Öyleyse Zeyrek, istençli bir kötüniyetle, bu alıntıları saklayarak, yazarla yapıtlarını karalamak, okuyucuyu yanıltmak amacı gütmektedir. Bu bilgiler yukarıdaki kaynaklara dayalı olduğuna göre, öyleyse Zeyrek, "Bu ifadelerdeki yanlışların hangi birini düzeltmeli ? İsimler bozulmuş, bilgiler çarpıtılmış, hiçbir kaynaktan yer almayan rivayetler ortaya atılmış !" sözleriyle, başta Yurt Ansiklopedisi'ni yazan Çok sayıda Ordinaryüs Profesörü, çok sayıda Profesörü, çok sayıdaki Tarihçiyi; Faik Reşit Unat'ı, Hürriyet Güncesi (Gazetesi)'ni, Büyük Tarihçi Hammer'i, tüm Tarihi aşılayıp(hakaret), suç atmak(iftira)ta-dır. Dil Okutmanı, bunca kişi ile kuruluşa yönelttiği sözcüklerin hangi anlama geldiğini bilmiyor(!) Bir dil, ancak böyle çirkinleştirilebilir! Başta F. Ababay olmak üzere bunca bilim adamı, Olti'yi Lito ya da Oltu'yu Tolu diye mi yazmışlar da, adları bozup,

ti yok" gibi, ciddiye alınması olanaksız gerçek dışı savlarla, olsa olsa Sayın Zeyrek, okuyucuyu değil, kendi kendisini kandırmaya çalışıyor olmalıdır(!) **Doğruluk kurallarına aykırı olan bu çaba konusundaki yargıyı ise kamuoyuna bırakıyorum.**

Prof.Dr.F.Emecen ile arkadaşlarının haritasını çizdikleri Gürcistan Eyaleti, Çıldır Eyaleti'nin kuzeydoğusundadır. Ahıska da, Gürcistan Eyaleti'nin sancaklarındandır. Padişah III. Murad'ın, 1590 Yılı'nda gerçekleştirdiği Örgüt düzenlemesinde yer alan 44 eyaletten biri de: Gürcistan Eyaleti'dir. Os.Dev. Belge liği'nde, Gürcistan Eyaleti Yasası bile vardır! Gürcistan Eyaleti'nin varlığını 1689'a dek sürdürdüğü anlaşılıyor. Ahıska'nın, Safeviler'ce sıkça ele geçirilmesi nedeniyle Gürcistan Eyaleti'ni de Çıldır Valileri yönetmiştir. Bu da, karışıklığa yol açmıştır. Sayın Zeyrek, kendi bilgi yetersizliğine şaşmalıdır! Gürcistan Eyaleti gerçeği şaşırtmaktadır. Çünkü, kıskançlıkları için cankurtaran simidi olan Ahıska'nın, başka bir eyaletin sancağı olması, Çıldır için hayınlıkla saçılmaya çalışılan düşsel kulpları suya düşürmektedir. 1828 Yılı'nda Ahıska'nın, Ruslar'ca alınması gerçeği karşısında da, Sayın Zeyrek, bir an için Osmanlı Padişahı olmakta, hemen Çıldır Eyaleti'ni ortadan kaldırmaktadır (!) Bu kez cankurtaran simidi Oltu olmaktadır (!) Yurt Ansiklopedisi'ni, çok sayıda Ord.Profesör, çok sayıda Profesör ile çok sayıda bilim adamı yazmıştır. Yurt Ansiklopedisi'nin 4.cildinin 2722.sayfasında; çok eski bir bucak olan Oltu'nun, 1877 Yılı'nın ilk aylarında ilçe yapıldığı yazılı bulunmaktadır. Çıldır Eyaleti 1867'de sancağa dönüştürülmüş olup, birinci sınıf bilim adamı olan Şemsettin Sami'nin kesin tanımyla; Çıldır Sancağı'nın başkenti de Çıldır'dır.

Ahıska, 1590-1828 Yılları arasında sancak olarak gösterilmiştir. 2.6.1918'deki, geçici alınışında da Ahıska'nın ilçe olduğunu yazmış, Şevket Süreyya Aydemir'in, "Tek Adam" adlı yapıtının 2.cildinin 453.sayfasındaki dipyazıda geçen, "Türkiye, Brest-Litovsk Anlaşması'na bağlı kalmayarak Gürcülerden Ahıska-Ahılkelek kazalarını..... alıyordu." sözlerini de kaynak göstermişim Zeyrek, "bu sayfaya baktık bulamadık." biçiminde doğru olmayan bir sav da bulunmuştur. Herkesi tanıklığa çağırıyorum; meydan okuyorum! anılan yapıta, sayfa sayısına dek kaynak gösterdiğim tüm yapıtlara gidiniz bakınız ! Bu kişinin savladığı hiçbir sözün doğru olmadığını kendi gözlerinizle görünüz.

Anneanem ise Oltu'ludur. Yapıtlarımdaki her türlü nesnellik, yansızlık ile soğukkanlılığın en somut kanıtı da Oltu'dur.

Feridun Ababay, bir Tarih Yazarı'dır. Yasalar çerçevesinde araştırma yaptığı konularda görüşlerini özgürce, dilediği gibi açıklama yetkisi taşımaktadır.

Ababay, hiçbir yere karşıt değildir. O günkü yazarlarca, merkez nüfusunu Os, İsvan, Gürcü ile Ermeniler'in oluşturduğu, bu nüfusunun çoğunluğunun da Ermeni olduğu açıkça belirtilen Ahıska, geçmişte Türk Ulusu'na, Osmanlı Devleti'ne satkın(hayın)ca başkaldırıştır. Tarih'te, "Ahıska Başkaldırısı" olarak bilinen bu yağlı(düşman)ca eylem, Devlet'i birkaç yıl uğraştırmıştır. Zeyrek, bu yeri kutsal bir kent olarak sunabilmek için her türlü olağandışı yapaylığı tüketirken, binlerce yıllık bir Türk Kenti olan Çıldır'a ise alabildiğine saldırmaktadır!

Dil Okutmanı, okuduğu yapıtta, yazarın görüş ile yargılarını, verilerden çıkardığı sonuçları ayır-dememektedir. Bir yapıta, özgünlük verende bunlardır. Ababay'ın çok nitelikli, bilimsel görüş ile yargılarının, Zeyrek'in oluruna(!) gereksinimi yoktur! F.Ababay, 25 yıllık uğraş(meslek) yaşamında, kimi ayrıncı ile zorunlu olanlar dışında sorunca yitirmemiş bir savunucudur! Bu başarı, Devlet'in en ağır sorunlarında, en güç, en karmaşık olayları çözmeye, ağır nitelikli kuralları doğru değerlendirmedeki ayırıcı bir üstünlüğün sonucudur. F. Ababay, özgür düşünen, bağımsız yargılayan bir kişiliktir.

Zeyrek, "IV. Murad, Revan'ı aldıktan sonra bir bölük askeri Kenan Paşa'ya vererek Ahıska'yı almaya göndermiştir. Kenan Paşa'da, bir bölük askerle Ahıska'yı kolayca almıştır. Peçevi'de, bu olayı, benzer biçimde anlatmıştır." biçimindeki sözlerimi, "Hayali Hikâye" olarak nitelendirerek ; "Verdiği sayfalara bakıyoruz; ikisinde de onu iddialarını destekleyen bir ifade yok. IV.Murat'ın Revan fethini anlatan Naimâ şöyle diyor;" dedikten sonra, Naima'dan şu alıntıyı veriyor; "**Kenan Paşa'ya on dört çorbacı ve birkaç beylerbeyi ve asker sınıfından bir bölük koşulup Revan'da üç dört gün oturaktan sonra Ahıska'nın fethine memur olmuştu.....**" bu alıntının tıpkısı, 1 ile 2. yapıtlarımda da verilmiştir. Ayrıca Naima, Ahıska Kalesi ele geçirildiğinde, içinde az sayıda asker ile çok az aile bulunduğunun görüldüğünü de yazmıştır.

Vakıflar Bakanlığı yapan **Mustafa Nuri Paşa** da, 1877'de yazdığı; "Netayic Ül- Vukuat, Kurumları Örgütleriyle Osmanlı Tarihi" adlı yapıtında, kuruluşlarından başlayarak, her eyaletin merkezlerinde yapılan değişiklikleri tek tek belirtmiştir. **Paşa Sancaklarını 1.sırada saydığı eyaletler dizelgesinde, Çıldır Eyaleti'nin merkezinde hiçbir değişiklikten söz etmemiştir. M.Nuri Paşa'da, Çıldır Eyaleti" başlığıyla bu eyaletin sancaklarını : " Çıldır, Olti, Harnuş, Ardanuç, Ardahan, Hacrek, Bosh, Mahcil, Acara, Penk, Bertgerk, Levane, Nısf-ı Levane, Şavşad." (14) biçiminde sıralamıştır.**

Prof.Dr. Tuncer Baykara, Osmanlı Tapu Yazılıkları'ndan,16.Yüzyıldaki her eyaletin sancaklarını merkez ilçelerine bağlı bucaklarıyla tek tek saptayarak yayımlamıştır(15). Bu defterde, Çıldır Sancağı Merkez İlçe'ye bağlı bucaklar; "1-Nâhiye-i Canbaz, 2- Nâhiye-i Kenaril 3- Nâhiye-i Kurdkalesi." olarak yazılı bulunmaktadır. Söz konusu defterde de Paşa sancakları 1.sırada yazılıdır.

Saray'ın değerli vezirlerinden Koçi Bey, Padişah IV. Murad'a sunduğu her dönem de, Osmanlı Devlet Örgütü olarak 1.derecede ana kaynak olarak saygınlştırılan Yapıtı'nda Çıldır Eyaletini şöyle tanıtmaktadır:"....Sefer Paşa, şimdi Çıldır Beylerbeyisidir. Çıldır Eyaleti on üç sancaktır: Olti, Hartuş, Ardahan-ı Bezrek, Haçrek, Hostho, Mahcil, Acara, Pumbek, Pertekrek, Levane, Nısf-ı Levane, Şavşat ile Çıldır Paşa Sancağı'dır."(16)

Yapıtları, Osmanlı Devleti Tarihi ile Örgütü'nün en değerli ana kaynakları arasında yer alan **Hammer ile d'Ohsson, Osmanlı İmparatorluğu'nun Taşra Örgütü'nü, Eyalet Başkentleri'ni çok kesin belirtilerle açıklamışlardır.**

O günlerin bu birinci sınıf özge(yabancı) bilim adamları Hammer ile d'Ohsson, **Çıldır Eyaleti'ni** şöyle tanıtmaktadırlar :

"Çıldır Valiliği 20 sancaklıdır. 1-Adşara, 2-Ardenuç, 3-Ardahan Büyük, 4-Ardahan Küçük, 5-Oltu, 6-Petkerek, 7-Penek, 8-Pasthon, 9-Tausker, 10-ÇILDIR VALİLİK MAKAMI, 11-Hacrek, 12-Harteviş, 13-Şuşad, 14-Göle, 15-Levane, 16-Mahci, 17-Nusl Livâne, 18-Mamrevân, 19-Ahalkelek, 20-Ahıska." (17).

Görüldüğü gibi, gününün öz, en doğru kaynaklarıyla 1578'den 1867'ye değin **Çıldır Eyaleti'nin Paşa Sancağı'nın, Valilik Makamı'nın Çıldır olduğu, Devlet'in en yetkili, en nitelikli kişilikleri ile 1.sınıf bilim adamlarının kesin bir oybirliğiyle çok kesin bir biçimde belirtilmiştir.**

Gerek Osmanlı Dönemi'nde, gerekse günümüzde bu konuyu işleyen yapıtlar, bu altın adamın altın kaynaklarıyla örtüşükleri ölçüde geçerlidirler. Ters durumda hiçbir geçerlilikleri yoktur. Ayrıca, bu kaynaklara aykırı olarak yapılmış çevirileri de, çekince(ihtirazi kayıtlar) ile karşılıyor, hiçbir geçerlilik tanımıyoruz.

Günümüzün çok değerli bilim adamları ile birçok kaynak ile Ansiklopedi de, 1578'de kurulan **Çıldır Eyaleti'nin merkezinin, Paşa Sancağı'nın Çıldır olduğunu kesin olarak belirtilmiştir.** Saygın Bilim Adamlarımızdan **Prof.Dr. Halil İnalçık ile Prof.Dr. Metin Kunt, Osmanlı İmp.'nun Beylerbeyliklerini, merkezleri ile kuruluş yıllarıyla özenli bir dizelgede yayımlamışlardır. Prof.Dr.Tuncer Baykara'da hiçbir çekince koymadan bu dizelgeyi yayımlamıştır(18). Bu dizelgede, Çıldır Beylerbeyliği'nin merkezi: Çıldır; kuruluş yılında: 1578 olarak belirtilmiştir. Yine değerli bilim adamı, Ord.Prof.Dr. Yılmaz Öztuna; Prof.Dr.Feridun Emecen, Prof.Dr. Mübahat Küçüköğlü ile beş arkadaşı, Çıldır Eyaleti'nin merkezinin Çıldır olduğunu, değerli yapıtlarında açıkça belirtmişlerdir. Ana Britanica ile daha birkaç Ansiklopedide de Çıldır Eyaleti'nin Paşa Sancağı'nın Çıldır olduğu kesin bir biçimde açıklanmıştır.^X**

Osmanlı İmparatorluğu'nun yasal taşra örgütü niteliğinde olan Tapu/Vergi Yazılık(defter)ları'nın tümü, 2.yapıtımda yayımlanmıştır. **Çıldır, bu yazılıkların tümünde ayırık(istisna)sız olarak en azından bir sancak, gününün altın kaynakları ile altın kişilikleriyle, günümüzün değerli bilim adamlarınca belirtildiği üzere Paşa Sancağı, Valilik Makamıdır.** Ababay'ın kıvançla vurguladığı gibi, Merkezi Çıldır olan Çıldır Çıldır Eyaleti, kesin, değişmez Tarihi bir gerçektir.

Bu kaynakların tümü, 2. yapıtımda yayımlanmıştır. Zeyrek ise her iki yapıtımda okumuştur. Buna karşın, bu kaynakları okuyucudan saklayarak, "Kaynak gerekir", "Merkezi Çıldır olan Çıldır Eyaleti

keri Tarih ile Stratejik Etüt Başkanlığı" diye bir kurum vardır. Harita Genel Komutanlığı, hazırlayacağı haritalar için uzman kişi ile kuruluşların görüşlerini almaktadır.

Görsel Yayıncılık ise saygın bir kuruluş olup, anılan Ansiklopediyi, uzman bilim adamlarına yazdırmıştır.

Türe(Hukuk)ciler'inde Tarih bilmedikleri sanısıyla, Hazine Savunucusu'na kaynak önermektedir(!) Hukuk Fakülteleri'nde, İlk Türk Devleti'nden başlayarak günümüze dek gerçekleştirdikleri örgütlerin tarihini işleyen, Örgüt Hukuk Tarihi niteliğinde olan Türk Hukuk Tarihi, yine, bu nitelikteki Türk Anayasa Hukuku, Siyasi Tarih, Genel Anayasa Hukuku, Ekonomi Tarihi, Devrim Tarihi, İdare Hukuku, Devlet, Siyaset Bilimi, Sosyoloji gibi Tarih Bilimi'nin alt yapısını oluşturan, kökten, içerikli, ağır nitelikli Tarih eğitimi verilmektedir.

Tarih, geçmişin incelenen herhangi bir kesitindeki toplumun, devletin alt yapısını oluşturan ekonomik öze göre biçimlenmiş üst yapı kurumları olanTüre(hukuk), Siyaset ile Örgütün bilinmesi kavranmasıdır. Örgüt ise başlıbaşına, **türel(hukuki) düzenlemedir. Örgüt Tarihi, Hukuk Tarihi'nin öz alanını oluşturmaktadır.**

Bundan ötürü de Feridun Ababay'ın, örgüt konusundaki görüş ile yargıları, birinci öncelik taşımaktadır.

Yusuf Has Hacip'in, "Kutadgu Bilig" adlı yapıtında geçen; "Bilgisize Cennet sayılır Dünya/Erinçle avunur, yürür kaygısızca." dizelerini (12) anımsamamak elde değildir.

Uygarlık Tarihi ile Örgüt Tarihi konularında kaynaktan, gününün en doğru, öz kaynakları anlaşılır. Bu kaynaklar, o günkü devletin kamusal(resmi) belge ile yazılıkları, o dönemde örgütü yönetmiş, uygulamayı yaşamış devlet yetkilileri, o günlerde yetkin araştırmalar yapmış, saygınlıkları konusunda her dönem görüş birliği oluşan yazarların, birinci derecedeki ana kaynak niteliğindeki başyapıtlarıdır. Günümüzün Tarih Yapıtları, bu kaynaklarla örtüştükleri ölçüde geçerlidirler.

Tarihçi olmayan Sayın Zeyrek, Uygarlık Tarihi ile Örgüt Tarihi arasındaki ayırtıyı da gözden kaçırmıştır. 1.yapıtım Uygarlık, 2.yapıtım ise Örgüt Tarihi'dir.

Bir yapıt konusunda, okuyucuyu yanıltmak, eleştirmek isteyen kişiler, eksik bilgi ile iftiraya yönelirler. Eleştiride, doğruluk kurallarının dışına çıkılarak bu yöntem kullanılmıştır. Sayın Zeyrek, her iki yapıtını da okuduğunu, her ikisinde de tıpkı savları öne sürdüğümü belirtmiştir. **F.Ababay'ın yazdıkları, sav değil Tarihi gerçeklerdir.** Ayrıca, Osmanlı Dönemi'nde yaşamış yazarların kimi anlatımlarından Çıldır'ın, eyalet merkezi olduğu sonucunu çıkarttığımı yazmıştır. Bu bir, Ababay ayırtısıdır. Eleştiren, kendi deyimiyle anlamakta güçlük çekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yasal olarak örgütleyip adlandırdığı bir eyalete, günümüzde başka adlar eklenemez.

1.yapıtım Uygarlık Tarihi olmasına karşın, Osmanlı Dönemi Yasal Taşra Örgütü'nün 1.derecedeki ana kaynakları olan Ayn Ali Efendi ile Koçi Bey'in, Paşa Sancağı olarak Çıldır'ı gösterdikleri Çıldır Eyaleti Örgütü yayımlanmıştır. Sayın Zeyrek, bu iki yasal ana kaynağı, dergi okuyucularından saklamıştır!

11.8.1578'de, Paşa Sancağı Çıldır olarak örgütlenen Çıldır Eyaleti, 262 Sayılı Osmanlı Devleti Örgüt/TapuYazılığı(Defteri)'na; **Acara, Ardanuç, Arpalu, Haçrek, İmirho, Penek, Pertekrek, Aspanca, Çıldır** olmak üzere 9 sancaklı olarak kütükle-nimlenmiştir.

Örgüt/Vergi Bakanlığı(Defter-i Hâkâni Eminliği) yapan Ayn Ali Efendi, 1607'de yazdığı, "Eyalet Dağılımı" adlı yapıtında; **"Çıldır Eyaleti" başlığı altında bu eyaletin sancaklarını: " Çıldır, Oltı, Hartuş, Ardanuç, Ardahan-ı Büzürg, Hacerek, Posthov,Mahcil, Acara, Penbek, Pertekrek, Livâne, Nisf-ı Livâne, Şavşad." (13) olarak saymıştır. Bu yapıtta, eyaletlerin tümünün Paşa Sancağı 1.sırada sayılmıştır.**

Saray Müsteşarlığı, Sayıştay, Yargıtay Başkanlıkları, Örgüt/Vergi Bakanlığı, Milli Eğ.Bak.,

Çıldır yakınında sarp kayalar üzerinde yapılmış sağlam bir kaledir."⁽⁴⁾ anlatımlarıyla, alınmadan önce de **Çıldır**'ın, bugünkü adıyla bir yönetim birimi olduğunu kesin bir biçimde vurgulamıştır. Çelebi, Yapıtı'nda çift adlı yerlere de değinmiştir. Örneğin;"HasanKale, Pasinler de denir." , "Gümüşhâne, Halk, böyle demiştir, eski adı Canha ya da Canca'dır." ⁽⁵⁾ gibi !...

Peçevi ise; " Şanlı Serdar, Gürcistan'ın kapısı yerinde olan Ardahan'a vardığında,Kalabalık askeri-nin başında Tokmak Han'ın, bir dağa arkasını dayamış olarak, Osmanlı Askeri'nin Gürcistan Vilayeti'ne girmesini beklemekte olduğu bilgisini aldı."⁽⁶⁾ biçiminde anlatımlarını sürdürerek; " **ÇILDIR OVA-SI'NDA BÜYÜK SAVAŞ**" başlığıyla, 9.8.1578'den önce **Çıldır**'ın, bugünkü adıyla Özerk Gürcistan Devleti'nin **Çıldır Eyaleti**'nin başkenti olduğunu tanımlamakta; bu savaş sonunda **Çıldır, Tümüç, Hirtiz** ile Kelek kalelerinin alındığını vurgulamaktadır⁽⁷⁾. Peçevi de, dönemindeki çift ya da üç adlı yerleri, "Pasinler Hasankale", Demirkapı'yı;"Demirkapı, Babülebvab, Timurkapı" biçiminde belirtir⁽⁸⁾.

Hammer ise 10.8.1578 öncesinde; "..... Tokmak Han, otuz bin İranlı ile **ÇıldırEyaleti**'ne saldırmış; Ardahan Sancağı'nı da yıkıntıya uğratmıştır." ⁽⁹⁾ sözleriyle anlatmakta, **Çıldır**'ın, bugünkü adıyla Özerk Gürcistan Devleti'nin **Çıldır Eyaleti**'nin öze-ği(merkezi) olduğunu kesin olarak belirtmektedir. Hammer, "**Çıldır Alan(Meydan) Savaşı**" başlığı altında; "9.8.1578'de, Lala Mustafa Paşa, Osmanlı Ordusu'nu alarak Gürcistan sınırına yürüdü. Ertesi gün İblis Kalesi denilen **Çıldır Kalesi** önüne gelindi. Tokmak Han ile kanlı bir savaşıma yapıldı... Osmanlılar üstün geldiler....Vele, Yenikale, Akçakale ile **Çıldır** hemen teslim oldular."⁽¹⁰⁾ sözleriyle de , bu gerçeği pekiştirmektedir.

Bir tür savaş bidirmeni(muhabiri) gibi Büyük **Çıldır Savaşı**'na giden Tarihçi Ali, bu savaşla **Çıldır**'ı, "Nüsretname" ile "Kühü'l Ahbar" adlı yapıtlarında ayrıntılı olarak anlatmaktadır.

Namık Kemal ile o günlerde yaşamış öteki tarihçiler de **Çıldır**'ın, 9.8.1578'den önce, tıpkı bugünkü adıyla anıldığını benzeri anlatımlarla açıklamışlardır.

Çıldır'ın tanımını, isterseniz, 10.8.1578'de, Büyük **Çıldır Savaşı**'na, kılıcıyla katılıp savaşıyan şık HAYALİ'nin ilk iki dördlüğünden alalım:

*Turnam gider isen bizim ellere
Vezir Ardahan'dan göçtü diyesin
Karşı geldi Kızılbaş'ın Hanları
ÇILDIR'DA bir kırış oldu diyesin
Al kana boyandı ÇILDIR DAĞLARI
Gaziler diktiler tuğları
Gözü kanlı Diyarbekir Beyleri
Din yoluna şehit düştü diyesin ⁽¹¹⁾*

Öz kaynaklarından da kanıtlı olduğu üzere; alınmadan önce de Çıldır, bugünkü adı taşıyordu.

Yukarıdaki öz kaynakların tümünde; kesin bir oybirliğiyle Büyük Çıldır Savaşı so-nunda; Çıldır, Tümeç, Haritni(Hirtiz), Dahal ile Tiflis gibi önemli yönetim birimlerinin alındıkları belirtilmiştir. Namık Kemal, "Bu savaş sonunda Ardahan'dan Ahıska'ya dek olan yerler alındı." diye yazmıştır. Bu ana kaynaklarda Ahıska'nın alındığına ilişkin hiçbir iz yoktur. "Ahıska Fethi" (!) tümüyle Zeyrek'e özgü düşsel bir öykülemidir.

1537-9.8.1578 arası **Çıldır, Safeviler**'in, Osmanlı'yla sınırdaş kentidir. Dolayısıyla **Çıldır**, o günlerde Osmanlı'nın gündemindedir. **Çıldır** adı, o gün için güncel olup, herkesin ilgi odağıdır. Bu yoğun ilgi nedeniyle, başka bir ad taşıyor olsaydı, o günlerde yaşamış birinci sınıf yazarlar, ana kaynak niteliğindeki başyapıtlarında bundan kesinlikle söz ederlerdi.

Yapıtlarıma gönderme yapan Zeyrek, "Osmanlılar da ele geçirince **Çıldır Eyaleti** adında bir eyalet kurarak, **Çıldır**'ı bu eyalet'in başkenti, merkezi yapılar." diye yazdığımı değinmektedir. Ardından da, kaynaklar arasında gösterdiğim, Harita Genel Komutanlığı ile Görsel Yayınları'nın, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sınırlarının Genişlemesi" adlı, **Çıldır**'ı, eyalet merkezi olarak gösteren haritalarıyla alay etmektedir.

Harita Gn.K.Yasası'na göre bu kuruluşta, iki fakülte bitirmiş değerli subaylar görev yapmaktadır. Harp Okulları'nda Tarih, eğitimin ana konularındandır. Ayrıca, Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı; "As-

Çıldır Tarihi Adlı Kitap Üzerine Başlıklı Eleştiriye Karşılık Olarak*

Feridun ABABAY

Tarihçi, Avukat

T.C. Anayasası'nın 26. kuralı uyarınca herkes, düşünce ile görüşlerini söz, yazı, resim ya da başka yollarla açıklama ile yayma hakkı taşır. Ancak bu hak, başkalarının ün(şöhret) ile kişilik hakları ile sınırlıdır. Eleştiri yapmaya kalkışılan konulardaki yetersizlikler, oraya buraya sataşarak, zoraki kör tartışma(polemik) yaratarak giderilmeye çalışılmıştır.

Sayın Zeyrek, altın adamlarla altın kaynaklara dayalı, binlerce yıllık bir Türk kenti olan Çıldır'ın tarihini eleştiriye kalkmıştır.

Kuşkusuz, kaynak başyapıt niteliği taşıyan, "Çıldır Tarihi" ile "Çıldır'ın Yönetmelik Örgüt Süreci, Kuzeydoğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası ile Osmanlı Taşra Örgütü" (x) adlı yapıtlarını okuyular, Tarih'i bilenler, Zeyrek'in eleştirilerini bir kez daha gözden geçirmelidirler.

Bu yazıyı yanıtlanmaya çalışılan okuyucular için yazıyorum. Şahsıma ve kitabıma yöneltilen eleştirileri teker, teker ele alarak okuyucularla beraber paylaşmak ve yeniden incelemek istiyorum.

Yer, ırmak, yönetim ile yerleşim adlarını oluşturan sözcüklerin ilk sesbirim(harf)leri büyükle ya-

(*) Bilindiği üzere **Bilge Dergisi** yayın tanıtımı olduğu kadar bir eleştiri dergisidir. Bilge'nin 31. sayısındaki Yunus Zeyrek'in Çıldır Tarihi adlı kitap hakkında yazdığı eleştiri yazısına kitabın yazarı Feridun Ababay bir cevap yazmış ve yayın kurulumuza sunmuştur. Yayın ilkelerimiz doğrultusunda bize ulaştırılan bu yazıyı yayımlarken ileri sürülen iddiaların tamamen yazarın fikirleri olduğunu vurgulayarak kamuoyuna duyururuz. (Bilge Yayın Kurulu).

zılır. Örneğin, Çoruh Boyları, Çıldır Kenti, Acara Bölgesi gibi !

Oysa ki, Sayın Dil Okutmanı, 3 sayfalık eleştiri yazısında bu sözcükleri; "Çoruh boyları, Kür boyları, Çıldır şehri, Acara bölgesi, Ahıska şehri, Hasköy bucağı, Panik (Tunçoluk) köyü , Zeytinlik bucağı " olarak yazmıştır.

Kıpçak, bir Türk Boyu'nun adıdır. Zeyrek, " Kıpçaklı Cak Ailesi " biçimindeki bir dil yanlışıyla okuyucuda, Kıpçak'ın bir yer olarak algılanmasına yol açmıştır.

Şeytan Kale Hisarı, Zeyrek'çe, "Boğaz" olarak bir dil yanlışıyla verilmektedir.

Noktalama İm(İşaret)leri, yerli yerinde kullanılmadıkları gibi, kimi kez de hiç kullanılmamışlardır !

Sayın Zeyrek eleştirisini Ahıska aşkına odaklamıştır (!) Bu amaçla, bütün doğruluk kurallarının dışına çıkarak, gerçekdışı savlarla Çıldır adını Tarih'e gömebileceği sanısıyla eleştirmiştir. " 1578'den önce Çıldır diye bir yer yoktur." dedikten sonra, Çıldır'ı, "Çıldır Bölgesi" olarak, Anadolu'nun 8.bölgesi yapmaktadır.

Daha sonra; " **Zafer yerinin anısına bu eyalete, Çıldır adı verilmiştir.** ", "Ardahan'dan kalkıp Tiflis'e doğru giden Osmanlı ordusu, Çıldır toprağında Safevi pususuyla karşılaştı." sözleriyle, 10.8.1578'den, alınmadan önce de Çıldır'ın tıpkı bugünkü adı taşıdığını açıkça benimsemek(itiraf) durumunda kalarak, kendi kendisini çürütmektedir.

Değerli Gezgin Evliya Çelebi, ilki 1646-1648; ötekisi 1655 Yılı'nda olak üzere Çıldır'a iki kez gitmiştir(1). "Özellikle gördüğü yerlerin tanımları, tamamı tamamına gerçeğe uygundur." (2)

Çelebi, Geziyazaları'nda; "1578 Yılı'nda, Çıldır Ovası'nda büyük savaş verildi. Bu savaşta Çıldır alındı. Daha sonra Tümeç, Haritni, Dahal ile Tiflis ele geçirildi"(3) ; "ÇİDIR, Beylerbeyiliğin merkezidir. 1578'de, Lala Mustafa Paşa'ca alınmıştır..... Ahıska, Ahılkelek ile Mahcıl, Çıldır Eyaleti'nin sancaklarıdır..... Şeytan Kale,

Çocuk edebiyatında yazılı edebiyat sahasında önemli bir yeri olan çocuk gazete ve dergileri konusunun ele alındığı yedinci bölümde çocuk gazete ve dergilerinde bulunması gereken özellikler, bunların sayfa düzeni ve içerikleri konu edinilmekte ve ülkemizde çıkan çocuk dergilerinin açıklamalı kronolojisine yer verilerek Doğan Kardeş, Diyanet Çocuk Dergisi, Elma Şekeri, Şeker Çocuk, Milliyet Kardeş, Milliyet Çocuk Dergisi, Vakıf Çocuk, Türkiye Çocuk, Yeni Can Kardeş, Tercüman Çocuk Dergisi, Kandil Çocuk, Çocuğa Selam, Kumbara, Başak Çocuk, Başaralım, Yavrutürk gibi Cumhuriyet döneminde yayınlanmış çocuk dergileri eğitim bilimi açısından değerlendirilmektedir.

Bu bölümde çocukta boş zamanları değerlendirme alışkanlığı yaratarak yazmaya, okumaya ve resim yapmaya teşvik eden dergilerin bankaların çıkardığı çocuk dergileri, gazetelerin çıkardığı çocuk dergileri ve diğer kurum ve kuru-

luşlar tarafından çıkarılan çocuk dergileri olmak üzere üç grupta ele alınmaktadır.

Sunuş bölümü ile başlayan eser okuyucuya yönelik temel ve özgün yapıda hazırlanmış kaynakça, diğer başvuru kaynakları, cumhuriyet döneminde yazılmış çocuk romanlarından bazılarına yer vererek dizin ile sona ermektedir.

Eğitim teknolojisindeki hızlı gelişmelere bağlı olarak bilgisayar ve sanal dünyanın günümüzde şekillendirmeye başladığı çocuk edebiyatı kuşkusuz önemini ve güncelliğini günümüzde devam ettiriyor, ancak gelişmelerin olumlu yönleri yanında olumsuz etkilerini de göz önünde bulundurarak bir takım tedbirler almak gerekiyor. Bu konuda özellikle yazarlara, çizerlere de önemli görevler düşmektedir. Sadece Tanzimattan bugüne 2132 edebiyatçı yetiştiren Türk edebiyatı zengindir ve bu zenginlik çocuk edebiyatına da yansımalıdır.³

18 MART'TA

ÇANAKKALE ŞEHİTLERİMİZİ

BİR KEZ DAHA ANDIK.

RUHLARI ŞAD OLSUN.

sanat ve buluş yeteneği ile ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan halk öyküleri, çocukların beyinlerinin sağ üst yarılarında yer alan, yaratıcılık ve sanatçı yeteneklerine yönelik becerilerin gelişmesini sağlamaktadır."(s.44). Bu masal geleneğinin toplumsal hayatta devam ettirilmesini önemli kılan bir gerçektir. Bunun yanında masallarda yer alan olağanüstü olayların çocuğun hayal gücünü körüklediği ve yaratıcılığını teşvik ettiği de unutulmaması gereken önemli bir ayrıntı olarak geçerliliğini devam ettirmektedir.

Eserde yer alan masal bölümü oldukça ayrıntılı, doyurucu, örnekleyici bir yapı arz ediyor. Bu bölümde Şevket Beysanoğlu'nun Deli Balta adlı çalışmasının ardından Semiha Türkyılmaz'ın "Babam Düştü Beşikten" adlı masalı yer almaktadır.

Destan kısmında Türk edebiyatına mal olmuş bilinen örneklerden Oğuz Kağan, Ergenekon ve Göç destanlarına yer verildiğini görüyoruz.

Efsane türüne de yer verilen dördüncü bölümde Mehmet Önder'e ait "Ağrı Dağları" adlı bilinen bir örneğin yanında Sevilay Ererdem'in kurgu tekniğine dayalı Bilgehan adlı bir çocuğun Hacı Bektaş Veli ile buluşturulduğu ve Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesinden alınan iki olay üzerine kurulmuş "Sütbeyaz'ın Özgürlüğü" adlı modern ve yeni bir çalışması yer almaktadır. Fabl ve bilmece türlerinin ardından bu bölüm halk şiiriyle tamamlanmaktadır.

Müstakil olarak öykü ve roman türlerinin ele alındığı beşinci bölümde yaş grupları açısından meseleye yaklaşılmakta ve örnek okuma metinlerine yer verilmektedir. Öykü türünün yaş gruplarına göre okul öncesi, ilköğretim birinci devre ve ilk gençlik devresi olarak ele alındığı bu bölümde Asiye Duman'ın Akıllı Kuş, Yazarı belirtilmeyen Gülhanımın Annesi, Mahmut Yesari'nin Çulluk, Sevinç Çokum'un O Çocuk ve Ömer Seyfettin'in Gizli Mabet öykülerine yer verilmektedir.

Roman kısmında Batı klasiklerinden Don Quixote, Robinson Crusoe, Gülliver'in Seyahatleri, Alice Harikalar Diyarında, Poul ve Virgini, Tom Sawyer'in Maceraları, Huckleberry Finn'in

Serüvenleri, Denizler Altında 20 Bin Fersah incelenmekte ve "Türk Edebiyatında Çocuk Romanları" meselesi ele alınmaktadır. Bu bölüm eserlerin tamamına yer verilemeyeceği düşüncesiyle olsa gerek kısa tutulmuştur.

Eserin altıncı bölümünde diğer çocuk edebiyatı türlerinden biyografi, gezi gözlem yazıları, deneme, köşe yazısı ve sohbetin yanında şiire, tiyatroya, dramatzasyona ve örnek metinlere yer verilmektedir.

Eserde özgün ve hikayeleştirilmiş olarak iki ana grupta ele alınan biyografi türü yapı yönünden kişinin bütün hayatını anlatanlar, kişinin hayatının bir bölümünü anlatanlar olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmakta ve Abdülhakim Koçin'in İbn-i Sina, Vehbi Belgil'in Adını Göklere Yazdıran Çocuk ve yazarı belirtilmeyen Atatürk'ün Çocukluğu örneklerine yer verilmektedir.

Tasvir ve inceleme ağırlıklı gezi gözlem yazıları kısmında toplam üç çalışma yer almaktadır. Bunlar Türk Edebiyatı'nda klasikleşmiş Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinden İstanbul'dan Bursa'ya, Falih Rıfkı Atay'ın Torosları Aşarken adlı metinler ve yeni bir çalışma olarak Yavuz Bülent Bakiler'in Taşkenti anlatan Türkistan Türkistan adlı eserinden bir bölümdür.

Çocuk şiirleri bölümünde ise şu şairlere yer verildiğini görüyoruz: Saadettin Kaplan, Orhon Seyfi Orhon, Ceyhun Atuf Kansu, Vasfi Mahir Kocatürk, Arif Nihat Asya, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Şükrü Enis Regü, Yavuz Bülent Bakiler, İlhan Geçer Halide Nusret Zorlutuna.

Psiko-motor davranışların ve sosyalleşmenin davranış boyutunda anahtar konumundaki tiyatro ve dramatzasyon kısmında 0-5, 6-11, 12-15 yaş gruplarının gelişim özelliklerine değinildiğini ve İhsan Güleç'in Karagöz, Ahmet Kutsi Tecer'in Koçyiğit Köroğlu adlı çalışmalarına yer verildiğini görüyoruz. Bu bölüm parmak oyunları, kukla ve figürün yanında ortaoyunu örneklerine yer verilerek zenginleştirilmeye müsait bir yapı taşımaktadır.

kitap" okutulmaktadır.¹ Ülkemizde ilköğretim ve ortaöğretimde henüz böyle bir uygulama yoktur. Yine UNESCO'nun 2001 raporuna göre ülkemizde kişi başına on yedi kitap düşüyor. Son on yılda çocuk kitabı yayımlayan yayınevlerinin sayısı %73 oranında artış göstermesine rağmen yayımlanan kitapların %70'i çeviriden oluşuyor.²

"Türkiye'de Çocuk Edebiyatının Gelişimi" bölümünde ise Ahmet Rasim, Ahmet Mithat, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Tevfik Fikret, Ali Ekrem Bolayır, İbrahim Alaettin Gövsa, Ali Ulvi Elöve, Aka Gündüz, Reşat Nuri Güntekin, Mahmut Yesari, Peyami Safa, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Rakım Çalapala, Kemalettin Tuğcu gibi 1940'lı yıllar ve sonrasına uzanan bir sıralama yapılmakla beraber ilgili yazarların eserlerine yer verilmemesi önemli bir eksiklik oluşturmaktadır. İsimler eserlerle bütünleştirilip şiir nesir ayrımı dikkate alınarak Cumhuriyet Dönemi Çocuk Edebiyatı'nın sınırları genişletilebilir diye düşünüyoruz.

Çocuk Edebiyatı'nın "çocukların büyüme ve gelişmelerine, hayal, duygu, düşünce yeteneklerine, zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı verimler" veya "yazarın; "Neleri yazmalıyım" yerine "Nasıl?" ve "Ne kadarını?" "Niçin yazmalıyım" diye düşündüğü ve kendisini sorguladığı bir yazma süreci" şeklinde tanımlandığı eserin ikinci bölümünde çocuk edebiyatı biçim, konu, okuyucu zümreleri açısından incelenmekte ve çocukların sahip olduğu kelime hazinesi ile ilgili sınırlılıklara değinilmektedir.

Tanıma ve algılama kitapları, özel nitelikli kitaplar, tekerleme ve yuva şarkısı kitapları, resimli ninni kitapları, ABC kitapları, sayı kitapları, kavram kitapları ve resimli kitapların da tanıtıldığı bu bölüm bilgilendirme açısından yeterli ve doyurucu bir yapı taşımaktadır. Bu bölümde ayrıca 0-5, 6-8, 9-12 ve 13-15 yaş grubu çocuklarının biyo-psiko-sosyal özelliklerine değinilmekte ve "Çocukların Söz Dağarcıkları ile İlgili Sınırlılıklar" başlığı altında ülkemizde Türkçe öğretiminde yaş düzeyine göre çocuklara yönelik söz dağarcıkları ile ilgili

araştırmaların bilimsel bir temele dayanmadığı gerçeğinin altı çizilmektedir.

Ülkemizde bu konuda üniversitelerde, yayımlanmış kaynaklarda ve yapılan alan çalışmalarında farklı yöntemler uygulandığı için bir birlik yoktur ve bu önemli bir sorun oluşturmaktadır. Dolayısıyla kitap yazarları haklı ve doğru bir tespitle bulunmuşlardır.

Çocuk kitaplarında bulunması gereken özelliklerin ele alındığı üçüncü bölümde bir çocuk kitabını iç yapı yönünden değerlendirirken dikkate alınması gereken ana fikir (tema), temel kavram, değerler, konular, kahramanlar, yardımcı kavramlar, plân, anlatım gibi özelliklere yer veriliyor ve çocuk kitaplarının hazırlanmasında göz önünde bulundurulması gereken eğitim ilkeleri üzerinde duruluyor.

Dördüncü bölümde türler yönünden çocuk edebiyatı ele alınmakta; masal, destan, efsane, fabl, bilmece türlerinin yanında halk şiirine giren türkü mani, ve ninni türlerinin özelliklerine yer verilmekte, örneklerle zenginleştirilmekte ve her ülkede çocuk edebiyatının öncelikle millî kültürün temeli olan halk kültüründen beslendiği gerçeği dile getirilmektedir.

Karşılaştırmalı edebiyat çalışması alanında Dede Korkut tiplemesi ile Eski Yunan Mitolojisindeki Kyklopslar arasındaki benzerliğe dikkat çekilmesi ve Türk masallarındaki "Bir babanın üç kızı ve tuz kadar sevmek" motifinin İngiliz masallarında ve Shakespeare'in Kral Lear piyesinde yer alması gibi ilginç bilgilere yer verildiğini görüyoruz. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına dayanan bu tür bilgilerin yeni yayınlarda yer alması eserleri de ilgi çekici kılmaktadır.

Yine bu bölümde bilim ve teknolojiye geçerli en son bilgilerin edebiyatla birleştirildiği güzel bir örneğe dikkat çekmek istiyoruz: "Son yıllarda beyin üzerinde yapılan araştırmalarda, insan beyninin hangi yarısının beceri ve algılamaları yürüttüğü konusunda ciddi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonrasında beyin haritasında, insanların beyinlerinin sağ üst yarısının hayal gücü, yaratıcılık,

"Çocuk Edebiyatı"

Prof. Dr. Alemdar Yalçın, Yard. Doç. Dr. Gıyasettin Aytaş, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, 260 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Salim KÜÇÜK

OMÜ Ordu Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Çocuğun kişilik ve kimliğini kazanmasında psikolojik ve sosyal yönden içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesinde; estetik bir yapı, edebî bir zevk ve okuma alışkanlığı kazanmasında çocuk edebiyatı önemli bir konuma sahiptir. Çocuklar kadar yetişkinleri de yakından ilgilendiren ve yayıncılara göre 2-15 yaşları arasını kapsayan çocuk edebiyatı, eğitim boyutunda yazılan eserler, içerikleri, okuyucu zümreleri, hedefleri ile edebiyat dünyasında önemli bir yer işgal etmekte olup üzerinde araştırma, inceleme yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları yapılmasına rağmen ülkemizde yeni bir alan olarak güncelliğini korumaktadır. Bu sahada ferdi eserlerin yanında devirleri, dönemleri, türleri vb.lerini inceleme alanı olarak seçen bilimsel boyutlu çalışmalara da ihtiyacımız var.

Çocuk Edebiyatını konu edinen dokümanter çalışmalar arasında Prof. Dr. Alemdar Yalçın ve Yard. Doç. Dr. Gıyasettin Aytaş'ın 2002 yılında Akçağ yayınlarından çıkan "Çocuk Edebiyatı" adlı kitabı yedi bölümden oluşuyor.

Psikoloji, eğitim bilimi ve edebiyat biliminin dengelenmeye çalışıldığı eseri bu alanda yazılmış diğer çalışmalardan farklı kılan özellikleri şöyle sıralamak mümkün:

1. Çocuk edebiyatı ile ilgili kavram, tanım ve adlandırılmalar konusunda uluslar arası literatürde bulunan en son bilgileri içermektedir.

2. Dünya Çocuk Edebiyatı'nın geçmişi, bugünü ve geleceği ile ilgili ayrıntılı bilgi vermekte ve Türkiye Çocuk Edebiyatı'nın gelişimini kronolojik olarak ele almaktadır.

3. Çocukların ilgi ve düzeylerine göre dünya edebiyatının ve Türk edebiyatının klasikleşmiş örneklerine yer verilirken yeni edebî metinler de çalışmaya dahil edilerek bir nevi zamanın elinden tutulmaya çalışılmıştır.

4. Yazarlarca çocukların bebeklik çağından ilk gençlik çağına kadar fiziksel, duygusal ve zihinsel gelişimleri göz önünde bulundurularak bu özelliklere uygun metinler önerilmiştir.

"Çocuk kime denir?" sorusunun cevaplandırıldığı ve çocuk edebiyatı sınırlarının 0-16 yaş arası olarak belirlendiği birinci bölümde çocuk edebiyatının tanımı yapılarak dünyada ve Türkiye'de çocuk edebiyatının gelişimi konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca kitap yazarlarınca çocuk edebiyatı sahasında tartışmalı kavramlar olarak bilinen "çocuğa göre", "çocuk için" ve "çocuk duyarlılığı" gibi hususlar ele alınarak kavram karışıklıkları üzerinde durulmakta ve yazılı gelenek, edebî değer estetik ve biçimin de katkı da bulunduğu çocuk edebiyatı meselesine akademik yönden yaklaşarak bu hususta çeşitli tartışmalara yer verilmektedir.

Eserde dünya çocuk edebiyatının gelişiminde Amerika'dan, Avrupa ülkelerinden İngiltere, Fransa'dan ağırlıklı olarak bahsedilirken Almanya ve Hollanda'daki gelişmelere daha az yer verildiğini görüyoruz. Bu bölüm diğer avrupa ve dünya ülkeleri ölçü alınarak genişletilmeye müsait bir yapı taşıyor. Mesela İsveç, Polonya, Çekoslovakya, Rusya, Yugoslavya, Gürcistan, Batı Trakya ve Türk cumhuriyetlerindeki çocuk edebiyatı çalışmaları da incelenmeye değer özellikler taşımaktadır.

Çocuk edebiyatının gelişmesinde okuma alışkanlığının önemli bir rolü vardır. Türkiye'de bugün çocuk edebiyatının yeterince gelişmemiş olmasında bunun eksikliği önemli ölçüde hissedilmektedir. Zira "Polonya'daki okullarda her sınıf için ayrı ayrı kitaplar seçilmek kaydıyla bir çocuğun her yıl zorunlu olarak okuması gereken kitaplar vardır. Söz gelimi ilkökul ikinci sınıfta on, üçüncü sınıfta on beş, dördüncü sınıfta yirmi ayrı

düzeze sahip değildir. Ancak bir zamanlar bazı yetkililerin Niğde'deki bu yapılar için, eski eser niteliği taşımazlar , mimari değerleri yoktur şeklindeki değerlendirmelerini de hak etmezler. Bu yapıların hepsi kültür tarihimizin vazgeçilmez birer parçasıdır. Ortak sayılabilecek bir örtü düzenleri , cephe anlayışları vardır. ait oldukları yüzyılın mimarlık teknolojisini , ölçülerini ve süsleme anlayışlarını sunarlar. 15. Yüzyıldan 20. Yüzyılın başına kadar mahalle mescidi ölçeğinde meydana gelen değişim, bu yapılarda çok açık bir şekilde gözlenebilmektedir. Bu tür yapıların daha iyi tanınması , mimarlık tarihimizin de daha sağlıklı yorumlanmasını sağlayacaktır.

Bu yapılar içinde Darüzzikir Mescidi mihrabı özellikle ele alınması gereken bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mihrabın taş işçiliği sadece Niğde şehrinde değil Türk Sanatında önemli bir yere sahiptir.

Büyük Atatürk'ün dediği gibi muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkabilmek için her türlü şartları zorlamalıyız. Sanayileşmeliyiz ve diğer toplumlara da ayak uydurmalıyız. Hiçbir zaman unutmamalıyız ki, atalarımızın, dedelerimizin Anadolu'da uyguladıkları tarihî eserleri göz ardı etmemeli onları hiç değilse bilinçli olarak öğrenmeli ve böyle çalışmaların yapıldığını tespit etmeli ve belgelemeliyiz.

Bu vesileyle çok değerli hoca, araştırmacı Sayın Prof. Dr. Halit Çal'ı bu yayını için kutluyor, böyle bir kitabı bizlere kazandırdığı ve okurken de bizi Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik tarihlerinde yapılan bu yapılara götürdüğü için minnettarlık duygularımızı ifade ederken bu tür araştırmaların yayınlanmasını istiyor ve böyle araştırmaların genç sanat tarihçileri tarafından da yapılması için örnek teşkil etmesini genç araştırmacılar adına arzu ettiğimi belirtmekten de kendimi alamıyorum.

**CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN
DÜNÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ KONULU
V. TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİNDE
TARTIŞILAN KONULAR VE ELDE EDİLEN SONUÇLAR
81 İLDE VALİLİKLERLE İŞBİRLİĞİ İLE
DÜZENLENEN KONFERANSLAR VE PANELLERLE
HALKA ULAŞTIRILYOR.**

yer alan bu eserler tarihi eser özelliği göstermezler" şeklindeki ifadelerini biz de genç sanat tarihçileri olarak kabul etmiyor ve araştırmacıya katıldığımızı belirtmek istiyoruz.

Giriş bölümünden sonra gelen örnekler kısmında yapılar incelenirken, önce yapıların katalogları çıkartılmış daha sonra ise yapılar mimari ve süsleme programları ile incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla önce yapıların plan özellikleri sonra ise sırasıyla örtü düzenleri, cepheler, iç mekân, malzeme ve taşıyıcı sistemleri üzerinde durulmuş, süsleme olarak ise kullanılan malzemeye göre; ahşap, taş, kalem işi şeklinde bir sıralamaya gidilmiştir. Taş süsleme ise kendi arasında bitkisel ve geometrik süsleme olarak iki grupta ele alınmıştır. Bu şekilde zengin süsleme örneklerini Darüzzikir Mescidi'nde bulmaktayız.(bkz, s. 35.)

Niğde Şehrinde yer alan bu yapıların planları bizzat araştırmacı tarafından çizilmiş, çizimde bazı öğrencilerin yardımına başvurulmuştur. Yapılar bol fotoğraf ile tanıtılmaya çalışılmıştır. Fotoğraflar teknik açıdan net ve anlaşılır bir özellik göstermektedir.

Niğde şehrinde yer alan bu araştırmadaki bazı yapıların tarihlendirilmesinde araştırmacı Sayın Mehmet Özkarcı'nın yukarıda değinilen araştırması ile fikir birliği içinde değildir. Darüzzikir Mesci'di bu tür yapılardan birisidir. Sayın Mehmet Özkarcı yapıyı tarihlerken nedenini açıklamıyor ve bunu gören araştırmacılar ise oradan aynen olduğu gibi alma gereği duyuyorlar. Araştırmacı yapıyı tarihlerken farklı düşüncelere de yer vermekle birlikte nedeni üzerinde de durmaktadır. Sayın Prof.Dr. Halit Çal, yapının tartışmalı olan tarihlendirme problemini sorgulayarak açıklama getirmeye çalışmaktadır. Bu çalışmanın en belirgin özelliği belgeleyici bir nitelik taşımasıdır.

Araştırmanın en önemli kısmı üçüncü bölümdür. Bu bölüm oldukça önemlidir. Araştırmacı konuyu burada sayın Prof.Dr.Halit Çal, geniş bir bakış açısıyla gözlemlemektedir. Araştırmacı plan tiplerini değerlendirmeden önce bir tipoloji yani

sınıflandırma yapma gereğini duymuştur. Bu amaçla Sanat Tarihinde ve mimarlık alanında çok kullanılan sözcükleri tanıtmaya çalışmıştır. Örneğin sahin , iç mekânda ayak ve sütun dizileri ile bölünen alanları ifade eder. Merkezi plâna gidiş de bu aşamada da önemlidir. Çünkü, bu tür yapılarda orta mekân geniş ve yüksek tutularak ferah ve aydınlık bir mekan yaratma kaygısı yaşanmıştır. Bu amaçla plânlama yapılırken iç mekânda taşıyıcı kullanan yapılar sahin sayısına göre alınmıştır.(bkz. s.108.)

Yapılarda taşıyıcı olarak kullanılan elamanlar sıralanırken de Türk Sanatı Tarihinde ilk kez karşılaştığımız bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Genelde araştırmacılar bu tür ayrıntılara önem vermezler . Ancak burada bunun bir istisnası ile karşı karşıya kalmaktayız. Araştırmacı sütun, ayak ve direk sözcüklerinin farklı taşıyıcılar olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Sanat Tarihi Camiasında bu tür ayrıntıların önemli ele alındığı titiz bir çalışma ile yüzyılımızın başında karşılaştığımız sevindiricidir.

Yapılarda en çok tercih edilen örtü sistemi ise düz ahşap tavadır. Düz ahşap tavan kullanıldığı için yapılarda toprak örtüye ayrıca gerek kalmamıştır.

Yapılardan, Eskiciler, Burhan, Esen Bey, Cullaz ve Sır Ali Mescitleri bu örtü sistemi genellikle başka yapılara bitişik oldukları için cephe düzenleri hakkında fazla fikir edinemiyoruz.

Çalışmanın dördüncü bölümünü sonuç kısmı oluşturmaktadır. Araştırmacı burada incelediği yapılar için sonuç bölümünde üzerinde söz edilen yapı için Türk Sanatında önemli olan konulardan söz edilmektedir.

Bu kitapta ,Niğde şehrindeki oniki cami ve mescit ele alınmıştır. Bu yapıların seçilmesindeki ana etken ahşap tavanlı olmalarıdır. En eskisi 15. yüzyıl, en yenisi 20. yüzyıl başındadır. Mimarlık mirasımız, sadece sanat değeri taşıyan binalardan ibaret değildir. Kimi eserler yalnızca örtü biçimi, kubbeye geçiş elemanı gibi elemanları ile de mimarlık tarihimiz bakımından önemli olabilmektedir. Niğde'deki bu yapıların en iyisi bile bir Süleymaniye Camisi ile boy ölçüşebilecek estetik

Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescitler Kitabı Hakkında

Halit ÇAL.Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı
Camiler ve Mescitler, Kültür Bakanlığı Yayınları,
2411, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat Eserleri
Dizisi /268, 1.Baskı, Ankara, 2000, IV, 134. s.65
Renkli Resim 22 Çizim.

Orhan DOĞAN

Sanat Tarihçisi

Türk sanatıyla ilgili elimize ulaşan her kitap bu deryanın bir damlası olarak kabul edilmektedir. Özellikle de yapılan her çalışmanın raflar arasında, dosyalar içinde kalması yerine belgelenecek yayınlanması bu alanda çalışanları sevindirmektedir.

İller bazında yapılan bu tür çalışmalardan Niğde Şehri'nin seçilmesi önem arz etmektedir. Büyük zorluklarla yapılan bu tür araştırmalar sonraki dönemler içinde yapılacak çalışmaları desteklemesi bakımından örnek oluşturmaktadır.

Niğde, Anadolu'da tarihî dokusunu koruyan önemli şehirlerden biridir. Anadolu'nun aynı zamanda sanata ve bilime açılan kapısı olarak da tanıtılabilir. İç Anadolu Bölgesi'nin güneydoğusunda yer alır. Selçuklu ve Osmanlı dönemi eserleriyle göz kamaştıran bir özelliğe de sahip bir şehir olmanın gururunu yaşamaktadır. Asıl gelişimini ve görkemini Osmanlı İmparatorluğu'na borçlu olan şehir Cumhuriyet Dönemi'nde de gelişimini sürdürmüş ve gelişen ve büyüyen şehirler arasında yer almıştır.

Türk sanatı ile ilgili araştırmalar incelendiğinde genelde bir envanter çıkarma çalışmalarının olduğu açıkça görülür. İlk zamanlarda zorunlu da olsa bu tür çalışmalar yapılmıştır. Günümüzde ise artık yoruma dayalı çalışmaların yapılması konusunda araştırmacılar artık bir fikir birliğinde bulunmaktadırlar.

Bu görüşler doğrultusunda Niğde'deki eserlerden önemli bir bölümünü teşkil eden ahşap tavanlı cami ve mescitler ayrıntılı olarak hazırlanmıştır.

Burada tanıtımını yapacağımız kitap , yazarın bir dizi halinde ele almayı düşündüğü Türk Sanatının önemli bir alanını da içine alan Niğde şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescitler'i konu almaktadır. Araştırmacının söz başında da belirttiği gibi eser, oniki ahşap örtü sistemi ile kaplı cami ve mescitleri içine almaktadır. Bu camiler ve mescitlerin, mimari ve süsleme özellikleri teker teker katalog ve değerlendirme şeklinde ele alınmıştır.

Bu tür monografik çalışmalara Türk Sanatının çok ihtiyacı olduğunu da düşünmekteyiz. Her ildeki yapılar bütün yönleriyle ele alınmış, o ildeki tarihi eserler hakkında bilgi verilmiştir. Kitabı ele alacak olursak;

Giriş bölümünde araştırmacı eserini hazırlarken karşılaştığı zorluklardan bahs etmektedir. Bu araştırmada sayın Prof.Dr. Halit Çal'a öğrencileri ve Gazi Üniversitesi Fonu destek çıkmıştır. Gazi Üniversitesi bu tür araştırmaları destekleyerek bu konuda çalışan araştırmacılara da örnek olmuştur. Araştırmacı, Vakıflar Genel Müdürlüğü çalışanlarından da yararlanmış ve burada yer alan kayıtları ve defterleri incelemiştir. Bu bölümde araştırmasını büyük bir titizlikle hazırladığını ve plan ile kesitlerin çıkartılması, yapıların fotoğraflarının çekilmesi konusunda büyük bir emek harcadığını belirtilmektedir. Araştırmacı yararlandığı kaynakları sıralamakta ve Mehmet Özkarcı'nın **Niğde'de Türk Mimari Eserleri**, Erzurum, 1996 isimli çalışmanın yazarı ile yapıların tarihlendirilmesinde farklı düşünceler içinde olduğu da görülmektedir. Bazı yetkililerin "Niğde şehrinde

Kıbrıs'ın Türklüğünün ve Türk dünyasına âdiyetinin tartışıldığı şu sıcak günlerde, Türk dünyasının bir başka sancılı bölgesini konu edinen böylesine bir antolojinin, Kıbrıs'ta yayınlanması son derece anlamlı ve gurur vericidir. Bu önemli görevi yerine getiren araştırmacılara teşekkür ediyor, Güney Azerbaycan şiiri üzerine yapacakları yeni çalışmalarını sabırsızlıkla bekliyoruz.

NOTLAR

1. **TDK Türkçe Sözlük I** (1998), Ankara, s:118.
2. Ömer Selim, **1860-1928 Yılları Arasında Düzenlenen Türk Edebiyatı Antolojileri**, Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Ens., Erzurum 1996.
3. Mehmet Kaplan-Necat Birinci, **Atatürk Şiirleri Antolojisi**, KBY, Ankara 1990.
4. Abdullah Satoğlu, **Mimar Sinan Şiirleri Antolojisi**, Divan Yay., Ankara 1988.
5. Turgut Çeviker, Burun, **Abdülhamit Karikatürleri Antolojisi**. Adam Yay., İstanbul 1988.
6. Gülağ Öz, **Âşık Veysel Antolojisi**, Uyum Yay., Ankara (yty).
7. Halil Erdoğan Cengiz, **Divan Şiiri Antolojisi**, Bilgi Yay., İstanbul 1983.
8. Vasfi Mahir Kocatürk, **Tekke Şiiri Antolojisi**, Edebiyat Yay., İstanbul 1968.
9. Metin Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi**. TDVY, Ankara 2000.
10. Ataol Behramoğlu, **Son Yüzyıl Büyük Türk Şiiri Antolojisi**. Sosyal Yay., İstanbul 1993.
11. Turgut Çeviker, **Tanzimat: İmzasız Karikatürler Antolojisi**, Adam Yay., İstanbul 1986.
12. L. Sami Akalın, **Hint Şiiri, Antoloji**, Saka Yay., İstanbul 1977.
13. Ahmet Necdet, **Çağdaş Fransız Şiiri: Antoloji**, Yeditepe Yay., İstanbul 1959.
14. Hüseyin Karakan, **Başlangıcından Bugüne Dünya Şiiri Antolojisi**. Yeni Matbaa, İstanbul 1957.
15. Mehmet Turan Yarar, **Veteriner Şairler Antolojisi**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1960
16. Hilmi Yücelen, **Türk Mali Tarihine Toplu Bir Bakış ve Mâliyeci Şairler Antolojisi**, 1973.
17. İbrahim Zeki Burdurlu, **Öğretmen Şairler Antolojisi**, İzmir Eğitim Ens., İzmir 1966
18. Veli Recai Velibeyoğlu, **Örneklerle Basılı Bütün Şiir Kitapları Antolojisi**. Bilmen Yay., İstanbul 1975
19. Cemal Kurnaz, **Münâcât Antolojisi**. TDVY, Ankara 1992.
20. Numan Külekçi, **Mesnevî Edebiyatı Antolojisi I-II**, Aktif Yay., Erzurum 1999.
21. Hasan Basri Erk, **Adalet Edebiyatı Antolojisi**, Varol Matbaası, İstanbul 1950.
22. Fuat Baymur-Kemal Demiray, **Çocuk Edebiyatı Antolojisi**, MEBY, Ankara 1961.
23. Hilmi Yücebaş, **Hiciv Edebiyatı Antolojisi**, Aka Kitabevi, İstanbul 1961.
24. A. Ferhan Oğuzkan, **İstanbul Şiirleri Antolojisi**, Varlık Yayınevi, İstanbul 1953.
25. Enis Batur, **Kara Mizah Antolojisi**, Hil Yay., İstanbul 1987.
26. A. Bican Ercilasun, V. Muhtaroğlu, A. Nebiyev, **Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi I-XIII**, KBY, Ankara 1999.
27. Zeynelabidin Makas, **Azerbaycan Çağdaş Hikâye Antolojisi**, KBY, Ankara 1991.
28. **Bin Yılın Yüz Şairi: Azerbaycan Şiiri Antolojisi**, KBY, Ankara 2000.
29. Zeynelabidin Makas, **Çağdaş Azerbaycan Şiiri Antolojisi**, KBY, Ankara 1992.
30. Turgut Karabey, **Güney Azerbaycan Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi**, Taş Medrese Yay., Erzurum 1991.
31. I. Ünver Nasrattınoğlu, **Çağdaş Uygur Şiiri Antolojisi: Doğu Türkistan**, Sistem Ofset, Ankara 1985
32. Tahir Qahhar, **Günlümüz Özbek Şairleri Antolojisi** (çev. H. Özbay), KBY, Ankara 1995.
33. Gurbandurdi Geldiev, Fikret Türkmen, **Türkmen Şiiri Antolojisi**, Türksöy Yay., Ankara 1995.
34. Ziyat Akkoyunlu, Suphi Saatçi, **Irak Muası Türk Şairleri Antolojisi**, KBY, Ankara 1991.
35. H. Şefik Altay, **Kıbrıs Türk Şiiri Antolojisi**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği, 1965.
36. Nimetullah Hafız, **Yugoslavya'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi I-III**, KBY, Ankara 1989.
37. Nimetullah Hafız, **Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi I-III**, KBY, Ankara 1987.
38. Feyyaz Sağlam, **Yunanistan'da (Batı Trakya) Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi**, Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği, İzmir 1995.
39. Hasan Mercan, **Balkanlar'da Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 2000.
40. Şairlerden üçünün doğum yılı tespit edilemediğinden buraya alınamıştır.

dan Güney Azerbaycan'ı Türk kimliğiyle ön plâna çıkarmaktadır

Eser XI+370 sayfadan oluşmakta, Güney Azerbaycan kökenli 192 şâirin şiirlerinden örnekler vermektedir. Şiirlerin tamamı İran'da 1985 yılında eski harflerle yayınlanmış bulunan Edebiyat Ocağı adlı tezkireden tespit edilmiştir. İçerisindeki şâirlerin yaşlarına baktığımızda da oldukça genç bir kuşakla karşı karşıya olduğumuzu anlıyoruz. Zirâ;

1900-1910.....	2
1911-1920.....	9
1921-1930.....	24
1931-1940.....	28
1941-1950.....	28
1951-1960.....	48
1961-1970.....	49
1971-1980.....	140

şeklinde bir doğum yılı dağılımı olan şâirler, Güney Azerbaycan'da var olan edebî canlılığı tanıklar niteliktedir.

Kitap "İçindekiler" (I-VI), "Önsöz" (VII-VIII), "Giriş" (IX-X), "Kısaltmalar" (XI) ve kısımlarının ardından verilen metin kısmıyla (1-294) devam etmekte ve sona eklenmiş "Dizin" (295-307) ve Türkiye Türk'ü okuyucular için ayrılan "Sözlük" (309-370) kısmıyla bitirilmektedir.

"Önsöz" kısmında Azerbaycan'ın yakın târihindeki bölünmeye işaret eden yazarlar, Güney kısmının İran egemenliğinde olduğunu hatırlatarak, bu bölgenin zengin ve bâkir bir edebiyat sahası olduğunu belirtmeyi de ihmal etmezler. Ardından Kuzeye oranla Güney Azerbaycan'daki siyâsî ortamın ve edebî-kültürel zenginliğin pek az bilindiğini vurgulamakta;

"Bazı genel başvuru kitaplarında dar kapsamlı değinmelerin dışında bu edebî zenginliğimiz Türkiye Türkleri tarafından yeterince sahiplenilmiş değildir. Bu bakımdan Güney Azerbaycan şiir ve edebiyatı belki yalnızca "Heyder Baba"nın şahsında, Muhammed Hüseyin Şehriyar'a indirgenmiş bir bâkir alandır" (VII)

diyerek bu sahaya olan ilgisizlikten şikâyetçi olmaktadırlar.

Güney Azerbaycan kökenli şâirlerin uzun süre (1930'dan yakın zamanlara kadar) yayın yapma şansını bulamamış olduğunu ve şifâhî olarak, ustaların dizi dibinde bir nevi gelenek devâm ettirildiğini ve edebî hayatın canlı tutulduğunu vurgulayan yazarlar, antolojik bir eser hazırlamanın hazırlayan kişiye bağlı bir zevk meselesi olduğunu ifade ettikten sonra "Giriş" kısmında eserle ve eserdeki imlâ ile ilgili birtakım açıklamalarda bulunmuşlardır. Buna göre eserde yer alan metinler, Güney Azerbaycan Türklerinde görülen farklı ağız özelliklerinin yansımalarını taşımaktadır. Türkiye Türkçesi alfabesinden farklı bir harf sistemi kullanılan eserde, eski yazıdan günümüze aktarım sırasında; Osmanlı alfabesinden tanıdığımız "kaf (k)" sesi için "q" ve "hı" sesi için de "x" sembolleri kullanılmıştır.

Metin kısmında, "Güney Azerbaycan Şiir Antolojisi" başlığı altında 192 Güney Azerbaycan kökenli şâirin kısa biyografileri verilmekte ve şiirlerinden örnekler sunulmaktadır. Şâirlerin genel biyografilerine bakıldığında görülmektedir ki birçoğu yeteri kadar tahsil imkânı bulamamış; ancak buna rağmen Türk şiir geleneğinin birçok türünde önemli şiirlere imzâ atmışlardır. Asıl sevindirici olan ise bu şiirlere imzâ atan şâirlerin birçoğunun hayatta olmaları, geleneksel Türk kültürüne ve edebî geleneğine sıkı sıkıya bağlı kalmalarıdır.

Antoloji içerisinde Anadolu sahası dîvân ve halk şiiri geleneklerinin de birincil nazım şekilleri olan gazel ve koşma başta olmak üzere çok çeşitli nazım şekilleri ve türlerinde oldukça etkileyici şiirler mevcuttur. Aruz ve hece âhenginin kol kola dolaştığı Antoloji sayfalarında; "Ekber Bax" redifli bir mersiye, "Qaradağ'dadır" başlıklı bir koşmaya ya da "Sevgi" adlı serbest tarzda yazılmış bir şiire rastlamak mümkündür. Dolayısıyla geniş bir tür dağılımı içerisinde Güney Azerbaycanlı şâirlerin hayallerine ortak olabiliyor; onların duygu ve düşüncelerine eşlik edebiliyor; Türk edebî geleneğini yansıtan ve Türkçe'nin geniş kullanım imkânlarını hakıyla değerlendiren metinler arasında, Seyyid Nesîmî'den Şehriyâr'a; Fuzûlî'den Mehmed İsmâil'e uzanan zerf şiir sadâsının pek çok burç ismini hâfizalarımızdan devşirebiliyorsunuz.

4-*Herhangi bir meslek erbâbının eserlerini konu edinen antolojiler*: Şâir veya yazarların mensubu bu oldukları meslek grubu göz önünde tutularak hazırlanan antolojiler de vardır. Veteriner Şâirler Antolojisi¹⁵, Mâliyeci Şâirler Antolojisi¹⁶ ve Öğretmen Şâirler Antolojisi¹⁷ bu gruba örnek olarak gösterilebilir.

5-*Katalog türü antolojiler*: Aynı gruba dahil edilebilecek yazılı eserleri bir araya getiren antolojilerdir. Örneklerle Basılı Bütün Şiir Kitapları Antolojisi¹⁸ gibi.

6-*Belirli bir temayı-türü konu alan antolojiler*: Herhangi bir konu yahut edebî türle sınırlandırılarak yazılmış olan eserleri bir araya getiren antolojiler bu kategoriye girer. Münâcât Antolojisi¹⁹, Mesnevî Edebiyatı Antolojisi²⁰, Adâlet Edebiyatı Antolojisi²¹, Çocuk Edebiyatı Antolojisi²², Hiciv Edebiyatı Antolojisi²³, İstanbul Şiirleri Antolojisi²⁴, Kara Mizah Antolojisi²⁵ vb.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere antolojik eserler edebiyatımızda oldukça yaygın hale gelmiş ve günümüzde müstakil bir "Antoloji Edebiyatı" şekillenmeye başlamıştır. Antolojilerin oluşturulmasında konu, sanatçı, coğrafî bölge, kronolojik tasnif vb. kriterler çoğu zaman antolojiyi hazırlayanca belirlenmiş ve ister geniş ister sınırlı olsun her türlü sahanın antolojisi yapılabilmektedir.

Dünyâ coğrafyasının hatırı sayılır bir bölümüne yayılmış olan görkemli Türk dünyası, öz kültürümüzle şekillenmiş bir edebiyata sahiptir. Balkanlar'dan Doğu Türkistan'a, Ortadoğu'dan Sibiryaya kadar, Türk kimliğini muhafaza eden her yerde edebî birikimimizden esintileri görmek kaçınılmazdır. Köklü bir edebî geleneğin izlerinden kendisine pay çıkaran şâir ve yazarların oluşturdukları bu zengin dil hazinesi, Türkiye içindeki araştırmacıların da ilgisini çekmiş ve buralarda meydana getirilen eserleri Türkiye Türkleri'ne tanıtmaya gayreti sonucunda geniş antolojiler hazırlanmıştır.

Türk dünyasında ortaya konan eserlerin bir araya toplandığı antolojiler bazen bir sahaya özel olarak bazen de bütün bir Türk dünyasını kapsar şekilde düzenlenmiştir. Bugüne kadar Türk dünyası ile ilgili olarak yapılmış olan ve kimi zaman kronolojik sınır-

landırmalara da gidilen bu antoloji çalışmalarının başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz: Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi²⁶, Azerbaycan Çağdaş Hikâye Antolojisi²⁷, Bin Yılım Yüz Şâiri:Azerbaycan Şiiri Antolojisi²⁸, Çağdaş Azerbaycan Şiiri Antolojisi²⁹, Güney Azerbaycan Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi³⁰, Çağdaş Uygur Şiiri Antolojisi: Doğu Türkistan³¹, Günümüz Özbek Şâirleri Antolojisi³², Türkmen Şiiri Antolojisi³³, Irak Muası Türk Şâirleri Antolojisi³⁴, Kıbrıs Türk Şiiri Antolojisi³⁵, Yugoslavya Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi³⁶, Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi³⁷, Yunanistan'da (Batı Trakya) Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi³⁸, Balkanlar'da Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi³⁹.

Yukarıda adlarını saydığımız bu antolojilerden başka, bu sahaya ilgili olarak hazırlanmış ancak ismini zikredemediğimiz daha birçok antoloji vardır. Türkiye dışındaki Türk topluluklarında yaşamakta olan edebî geleneklerin önemli temsilcileri de bu tür antolojiler sayesinde Türkiye içerisinde tanınmaktadır.

2003 yılının ilk aylarında bu tür antolojilerden bir tanesi daha Türk edebiyat dünyasına kazandırıldı: Güney Azerbaycan Şiir Antolojisi. Türk cumhuriyetleri içerisinde yer alan Azerbaycan'ın yakın târihine baktığımızda, XIX. yy.'ın sonlarına doğru Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrıldığını görüyoruz. Kuzey Azerbaycan 90'lı yılların başında bağımsızlığına kavuşurken Güney Azerbaycan hâlen İran egemenliği altındadır. Kuzey Azerbaycan'ın edebî portresi ve buradaki siyâsî-sosyal hayat Güney Azerbaycan'a nazaran daha fazla göz önünde iken, Güney Azerbaycan'daki edebî ve kültürel ortam hakkında bir bilgi eksikliğimiz olduğu ortadadır. Elimizdeki eser, Güney Azerbaycan'daki edebî ortama dikkat çekmek amacıyla, buradaki şâirlerin şiirlerinin derlendiği bir antoloji olarak tasarlanmış ve Türk dünyasına sunulmuştur. KKTC Yakınoğu Üniversitesi öğretim üyeleri Doç. Dr. Habip Derzinevesi ve Yard. Doç. Dr. Ömer Yaraşır'ın çabalarıyla ilgililere kazandırılan Güney Azerbaycan Şiir Antolojisi, bir yandan Güney Azerbaycan'da yaşayan Türk edebî geleneğinin canlı bir tanığı olması hasebiyle önemli bir kaynak konumunda iken, diğer yandan da yalnızca edebî bakımdan değil; dil, tarih ve kültür bakımın-

“Güney Azerbaycan Şiir Antolojisi”

Habip DERZİNEVESİ-Ömer YARAŞIR,
Lefkoşa 2003. *Güney Azerbaycan Şiir Antolojisi*.

Ozan YILMAZ

Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Araştırma Görevlisi

*Tanrı vermiş güzel payın
Gülüstandı her bir tayın
Var Settâr'ın hem Hatâyî'n
Türkler'e san zerbaycan*

Edebî geleneklerin târihî süreci içerisinde edebî türler önemli bir yer tutar. Duygu ve düşünceleri ifade hususunda farklı anlayışların ve değişik zevk yapılarının olması, edebiyat târihinde birçok edebî türün ortaya çıkmasına vesile olmuş; böylece manzum ve mensur olmak üzere çeşitli eserler türlü kâplara girerek okuyucunun beğenisine sunulmuştur.

Her milletin kendine özgü bir edebiyatı, duyuş ve düşünüş tarzı vardır. Edebî türlerin bu ortak anlayıştan ayrı olması da düşünülemez. Şiir, hikâye, roman, tiyatro v.b. gibi edebî türler, içinde bulunduğu toplumun değerlerini temel alarak şekillenmiş anlatım biçimleridir. Bu nedenle toplumun içinde yetişmiş her yazar ve şâir, bu türleri kullanırken bir yandan kültürel kaynaktan yararlanmış, bir yandan da duygularını ifade ettiği bu formlara kendisinden bir şeyler katmıştır. Böylece aynı coğrafya içerisinde kimi zaman farklı konuları işleyen kimi zaman da aym konulara değinen edebî türler doğmuştur. Bunların ortak olanlarını bir araya getirme arayışları ise "antoloji" adını verdiğimiz eserleri ortaya çıkarmıştır.

"Antoloji" kelimesinin kökeni eski Yunanca'ya kadar dayanmakla birlikte dilimize Fransızca'dan geçmiş bir kelimedir. "Şâirlerin, yazarların, bestecilerin eserlerinden alınmış seçme parçalardan oluşan kitap, seçki, güldeste"¹ şeklinde tanımlayabileceği-

miz antoloji, ilk bakışta sadece manzum eserler külliyyatı gibi görünmesine rağmen, asıl olarak her edebî türün örneklerinin bir araya getirilebileceği bir eser hüviyetindedir. Devam etmekte olan edebî süreçte birlikte antolojik eserler için devamlı malzeme çıkmakta ve aynı türden veya aynı coğrafyadan şâir, yazar ve eserler bir antoloji bünyesinde toplanarak genellenebilmektedir. Günümüzde Türkçe yapılmış antoloji çalışmalarının yüzlerle ifade edilen rakamlara ulaştığı tahmin edilmekte ve bu antolojilerin kendileri de kronolojik tasniflere tâbi tutularak akademik araştırmalara konu olabilmektedir.²

Antolojilerin oluşturulmasında çeşitli hususlara dikkat edilmektedir. Bir antoloji hazırlanırken bazen kronolojik bir sıra takip edilmekte, bazen aynı konuyu işleyen türler bir araya getirilmekte, bazen de belli bir coğrafi bölgenin şâir ve yazarları göz önünde bulundurularak, bunların ortaya koydukları eserlerin örnekleri sıralanmaktadır. Günümüzde hemen her tür antolojiye rastlamamız mümkündür. Hazırlanışlarına göre antolojileri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1-Monografik antolojiler: Herhangi bir kişiye adanmış olan eserleri toplayan veyahut tek bir şâir veya yazarın eserlerini bir araya getiren antolojilerdir. Atatürk Şiirleri Antolojisi³, Mimar Sinan Şiirleri Antolojisi⁴, Abdülhamit Karikatürleri Antolojisi⁵ ve şık Veysel Antolojisi⁶ gibi.

2-Belirli bir edebî dönemi kapsayan antolojiler: Bu tür antolojilerde bir milletin târihi süreci içerisinde herhangi bir edebî dönem temel alınır ve bu dönemden seçkiler antoloji içerisine dahil edilir. Divan Şiiri Antolojisi⁷, Tekke Şiiri Antolojisi⁸, Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi⁹, Son Yüzyıl Büyük Türk Şiiri Antolojisi¹⁰ ve Tanzimat: İmzasız Karikatürler Antolojisi¹¹ gibi.

3-Dünyâ Edebiyatını Konu Alan Antolojiler: Diğer milletlerin edebî eserlerini veya şâir ya da yazarlarından örnekleri bir araya getirme arzusu sonucunda bu tür antolojiler meydana gelmiştir. Hint Şiiri Antolojisi¹², Çağdaş Fransız Şiiri Antolojisi¹³ ve Başlangıcından Bugüne Dünya Şiiri Antolojisi¹⁴ gibi.

gayret ettiği ve bunu başardığı"(s. 328) ifade edilmektedir.

Çalışmanın genel bir değerlendirilmesinin yapıldığı Sonuç kısmında, *sürekli dar kalıbdan şikayet eden, içe kapalı, çekingen ve hassa bir mizaca sahip olan Cahit Sıtkı Tarancı'nın, şiiri hayatının mihveri yaparak sun'i imgelere ve çarpıcı olmak için dili anlaşılmasız kılmaya asla itibar etmediği* vurgulanmaktadır. Prof. Dr. Ramazan Korkmaz, yapmış olduğu tüm bu çalışmaları, *"ömrünü Türkçe'nin ses varlığının imkanlarını yoklamaya adanmış Cahit Sıtkı'nın anısına bir vefa borcu sayılmasının"*(s. 329) kendisi için bir bahtiyarlık vesilesi olacağını ifade etmektedir.

Eserin Kaynaklar bölümü, genel kaynaklar ve Cahit Sıtkı Tarancı ile ilgili kaynaklar olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Şairin hakkında yazılan ve ondan bahseden kitaplar, tezler, dergi ve gazete

yazıları büyük bir titizlikle bir araya getirilmiş ve bu kısma *bibliyografik bir deneme* özelliği verilmiştir.

Belgeler, şairin yayınlanmamış şiir, Nihal Hanıma ve Cavidan Hanıma yazmış olduğu mektuplar ve kendi el yazısı örnekleriyle; okuduğu, çalıştığı kurumların arşivlerinden temin edilen resmî yazılar, bilgi formları ve hizmet cetvellerinden oluşmaktadır. Çalışmanın sonuna bir de kişi adları dizini eklenmiştir.

Gerekli görülen her ayrıntı üzerine ısrarla gidilerek hazırlanan, derleme, araştırma, inceleme ve değerlendirme safhalarından geçirilerek ortaya çıkarılan bu çalışma, Cahit Sıtkı Tarancı'nın karanlıkta kalmış olan yönlerine ışık tutmaktadır. Şairin şiirleri, Cumhuriyet dönemi Türk Şiiri'nin özellikleri göz önünde bulundurularak, bilimsel ve estetik kriterlerden geçirilmiş, tahlil ve tenkit edilmiştir. Bu çalışmanın, edebiyata, şiire ve şiir incelemesine merak duyan herkese yararlı olacağı düşünülmektedir.

TRT 2 ÇÖZÜME DOĞRU programında

15 günde bir Cumartesi günleri

saat 20.30'da

V. Türk Kültürü Kongresinde ele alınan konularla ilgili açık oturumlar düzenliyor.

düşünceleri de irdelenmektedir. İnsan olmayı "şair olmak" olarak algılayan Tarancı'nın, Birinci Bölüm'ün son kısmında şiir kitapları, hikayeleri, roman denemesi, muhtelif dergi ve gazetelerde çıkan makale, söyleşi, çeviri gibi düz yazılarından oluşan eserleri tanıtılmakta ve tüm kalem tecrübelerinin ayrıntılı bir listesi verilmektedir.

Çalışmanın İkinci Bölüm'ünü, Tarancı'nın şiirlerinin incelenmesi oluşturmaktadır. İki kısma ayrılan bu bölümde şiirler, öncelikle tema/konu bakımından ele alınmaktadır. Şairin tüm şiirleri, yaşama sevgisi, aşk temı, kadın, insan sevgisi, tabiat, yalnızlık, geçmişe özlem, ötelerin çağrısı ve kaçış, kötümserlik, bohem, sıkıntı ve bunalım, ölüm temaları etrafında toplanarak incelenmektedir. Tarancı'nın, Atatürk ve Mehmetçik konulu şiirleri, "ulusal değerler ve duygulanmalar", sosyal içerikli şiirleri de "sosyal konular" başlıklı kısımlarda değerlendirilmektedir.

Cahit Sıtkı'nın şiirlerini kaleme alırken kullanmış olduğu kelimelerin, düz ve yan anlam değerlerinin çözümlendiği bu bölümün ikinci kısmında, sanatçının şiirleri yapı bakımından incelenmektedir. Şiirler, nazım birimi, uyum ve ahenk unsurları bakımından iki farklı şekilde ele alınır. Dörtlü, ikili, üçlü, beşli (vd.) mısra terkiibinden kurulu şiirlerin, serbest nazımla kaleme alınan şiirlerin ve sonelerin incelendiği bu kısımda ayrıca, şiirler, dış ve iç uyumu sağlayan unsurlar, mısra örgüsü ve ses düzeni bakımından da incelenmektedir.

Eserin Üçüncü Bölüm'ünde, şairin sembol ve imge dünyası ele alınmıştır. Özel bir gayretle hazırlandığı, dikkatlerden kaçmayan bu bölümde, Cahit Sıtkı'nın şiir dünyasına nüfuz edebilmek ve onun şiiri üzerine kesin yargılarda bulunabilmek için, şiirlerinde kullanılan sembol ve imajlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. İki kısımdan oluşan bu bölümde, öncelikle, şairin şiirindeki sembolik anlatım dikkatlere sunulmuştur. Cahit Sıtkı'daki özel/kişisel sembolizm, geleneksel sembolizm, yerli kaynaklı geleneksel sembolizm ve yabancı kaynaklı sembolizm ayrı ayrı belirtilmiştir.

Bu bölümün ikinci kısmında ise Tarancı'nın şiirlerindeki imgeler(imaj) incelenmiştir. İmgenin geniş bir tanımı yapılarak, sanatçının kullandığı imgeler ve nitelikleri, yayılğan/gelegen imgeler, batık imgeler, radikal imgeler, yoğun imgeler, süsleyici, coşkun ve bayat imgeler olmak üzere beş grupta toplanarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler göre; "şiirlerinde sıkça rastlanan ve çok makbul sayılan yayılğan (the expansive) imgeler, onun gerçek şiir kudretinin bir göstergesidir. Ayrıca radikal ve batık imgeleri sıkça kullanması, Cahit Sıtkı'yı metafizik karakterli şairlere yaklaştırır da; tabii ve açık söyleyiş itibariyle onlardan ayrılır."(s.328))

Cahit Sıtkı'nın şiirlerindeki semboller dünyasında; deniz, bülbül, turna, pencere, lamba, değirmen, rüzgar, kar ve gökyüzü gibi daha bir çok kelimenin ayrı ayrı değerleri olduğuna dikkat çeken Ramazan Korkmaz, onun şiirlerinde "ölümün yol vermeyen bir ejder"(s. 173) olarak ifade edilmesini, "Baudelaire ve Paul Verlaine kaynaklı sembolik bir söylem" olduğu tesbitinde bulunmaktadır.

Çalışmanın Dördüncü ve son bölümünde, Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirlerindeki dil ve üslup özellikleri değerlendirilmektedir. Şairin, şiir dilini kavrayış biçimi ile dil kullanım biçimi ve mısra/cümle yapısı, detaylı olarak ele alınmaktadır. Sanatçının tüm şiirleri göz önünde bulundurularak, mısra örgüsü ve cümle yapısı, dildeki yazınsal, sesbilimsel sapmalar ve tarihsel dönem sapmaları, ses, kelime, ibare ve blok yinelemeleri incelenmektedir.

Bu bölümde ayrıca, Tarancı'nın bazı şiirlerindeki, bizzat kendisi tarafından yapılan, değişikliklere dikkat çekilmekte, değiştirilen şiirlerin "önce"ki ve "sonra"ki halleri gösterilmektedir. Bununla beraber, şairin özellikle şiir dilindeki değişiklikler ve bunların sebepleri, Tarancı'nın bütün eserlerini kapsayacak tarzda geniş bir araştırmayı beklediği de belirtilmektedir. Bahsi geçen dil ve üslup çalışmalarının sonunda, "Cahit Sıtkı'nın tabii ve sağlam bir dil anlayışına, mısra ve cümle yapısına sahip olduğu ve konuşma dilinin canlı, dinamik, renkli üslubunu şiir diline taşımaya

"İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı"

Ramazan KORKMAZ, *İkaros'un Yeni Yüzü, Cahit Sıtkı Tarancı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, 388 s.

İbrahim TÜZER

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyat Bölümü Araştırma Görevlisi

Yaşamdan kopma veya yaşama sevincini kaybetme, bir çok insanın içinde var olan ve büyümesi engellenemeyen bir korkudur. Bu korkunun vermiş olduğu kötümserlik duygusu ise, çoğu zaman insanı ölümle ve onun meydana getirdiği ruh haliyle başa bırakır. Kötümserlik ve ölüm şairi olarak bilinen ve Türk Edebiyatı'ndaki en etkili ölüm şiirlerinin sahibi olan Cahit Sıtkı Tarancı, yaşamış olduğu hayat ile de bu duygunun en büyük temsilcisi konumundadır.

Prof. Dr. Ramazan Korkmaz tarafından hazırlanan "İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı" isimli çalışmada, şairin aslında, "yaşamaya sonsuz bir aşkla bağlı, adeta yaşama delisi bir insan olduğu ve kötümserliğinin bu büyük aşktan, basit, adi, ve ani bir ayrılışla kopma korkusundan kaynaklandığı"(s.328) tespitinde bulunulmakta ve şimdiye kadar ölüm ve kötümserlik şairi olarak bilinen Cahit Sıtkı'nın, yaşama sevgisini işlediği şiirlerine dikkat çekilmektedir.

Çalışma ön söz, dört müstakil bölüm, sonuç, kaynaklar, belgeler ve kişi adları dizininden meydana gelmektedir. Birinci Bölüm "*Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri*", İkinci Bölüm "*Şiirlerinin Tema/Konu ve Yapı Bakımından İncelenmesi*", Üçüncü Bölüm "*Cahit Sıtkı'nın Sembol ve İmge Dünyası*", Dördüncü Bölüm ise "*Şiirlerinde Dil ve Üslup*" genel başlıklarını taşımaktadır.

Ramazan Korkmaz, eserinin ön sözünde

"Sanatçı için görünür dünya, çözümlenmesi mutlak gerekli bir şifreler, remizler dizgesidir. O, tanrısal bir duyarlılıkla eşyanın yüzüne sinen gizli anlamı okurken; nesnelere alemindeki her şeyin (fenomen) başka şeyi determine ettiğini, araştırdığını ve çağrıştırdığını düşünür."(s.IX) demekte ve her eserin "kendisini ortaya koyan varlığın tematik bir imgesini de içinde taşıdığını" düşünmektedir. Sanatçının ve ortaya koymuş olduğu eserinin, ifade edilen dikkatle değerlendirildiği eserde, her dönemim kendine ait problemleri ve çözümleri olduğu belirtilmektedir.

Yine çalışmanın ön sözünde, "*Herhangi bir siyasi angajmana girmeden, Türkçe'nin duru ve temiz ırmağında, devrinin bu 'kendi oluş' problematiğine tanıklık etmeye çalışan*"(s.IX) Cahit Sıtkı'daki ölüm düşüncesinin, hak edilmeyen cezalandırılmayı ve hayalleri gücünü aşan kişilerin hazin sonunu temsil eden, insanların içindeki sonsuzluk özleminin bir ifadesi olan "İkaros mitosu"na olan benzerliğine dikkat çekilmektedir.

Birinci Bölüm'de, şiire bir ihtiras halinde bağlanan Cahit Sıtkı Tarancı'nın, hayatının, edebî kişiliği ve eserlerinin, ufak ayrıntılara varıncaya kadar, değerlendirilmesi yapılmaktadır. Şairin aile çevresi, doğumu ve çocukluk dönemi, ilk öğretim, orta öğretim ve İstanbul yılları, Mülkiye Mektebi ve Yüksek Ticaret Okulu'ndaki yüksek öğretimi, ilk memuriyeti, Paris yolculuğu, savaş yılları ve yurda dönüşü, askerlik dönemi, bohem yaşantısı ve yeniden memuriyete dönüşü, Cavidan Hanımla tanışması ve evliliği, hastalığı ve ölümü kronolojik bir sıra takip edilerek dikkatlere sunulmaktadır. Cahit Sıtkı'nın oldukça karmaşık olan bu hayat hikayesi, Nihal (Tarancı) Erkmenoğlu ve Cavidan (Tarancı) Yükselen Hanımefendilerin özel arşivlerinin dikkatle incelenmesi ve başka kaynakların değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Edebî kişiliğinin de ayrıntılı bir biçimde ele alındığı Birinci Bölüm'de, Cahit Sıtkı'nın edebiyatla tanışması ve ilk etki kaynakları, edebî çevrelerle tanışması ve ilk şiir denemeleri, bir ömrün şiire adanışı ve kitaplaşan şiirleri değerlendirilmekte, bunun yanı sıra sanatçının şair ve şiir hakkındaki

Kazak şık Tarzı Şiir Geleneğinde Şekill (I _ B) başlığında, bu gelenekte görülen iki ayrımaşım şeklinden, cır ve öleñler hakkında şekil bilgileri verilmektedir. Buna göre, bu türlerin birbirinden ayrılan en önemli farkı, cırların hecenin 7 ve 8’li kalıplarla, öleñlerinse 11’li kalıplarıyla söylenmesidir.

Kazak şık Tarzı Şiir Geleneğinde Vezinn (II _ A) başlığında, Kazak Türklerinin bugeleneğindeki vezin konusu ele alınmıştır. Buna göre, bu geleneğın vezni Türklerin millî vezni olan hece veznidir. 7’li ve 11’li kalıpların yaygın olarak kullanıldığı Kazak âşık tarzında az da olsa 6’lı, 9’lu, 10’lu, 14’lü ve 15’li kalıplar da kullanılabilir.

Kazak şık Tarzı Şiir Geleneğinde Kafiyee (II _ B) başlığında kafiye (uykas) konusunun incelenmiştir. Buna göre bu gelenekte de bütün Türk dünyasında olduğu gibi yarım kafiye yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak, asonans, tam ve zengin kafiyeler de kullanılmaktadır. Kazak Türklerinin şiir geleneğinde görülen en önemli özellik ise baş kafiye, yani mısra başı kafiyenin kullanılmasıdır. Kazak halk şiiri geleneğinde görülen uykas (kafiye) çeşitleri; *Kara Öleñ Uykası, Şubırtpalı Uykası, Egiz Uykas, Kezekti Uykas, Kavsırma Uykas, Erikti Uykas ve Ädipteme Uykas*’tır.

Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Tipler başlığında ise, Anadolu âşık şiirinde, âşık olarak adlandırılan tipin Kazak âşıklık geleneğinde almış olduğu değişik adlar / tipler ele alınmıştır. Buna göre; *akın, äñşi, baksı, cırav, cırşı, küyşiler (kobızşı, dombıraşı, sıbzığışı), öleñşi ve sal-seri* gibi, birbirinden, söylediği şiirler ve söyleyiş biçimleriyle ayrılan âşık tipleri mevcuttur.

İkinci Bölüm (123-612), Başlangıçtan XV. Yüzyıla Kadar Kazak Cıravları, XV. Yüzyıl

Cıravları, XVI. Yüzyıl Cıravları, XVII. Yüzyıl Cıravları, XVIII. Yüzyıl Cırav ve Akınları, XIX Yüzyıl Akınları ve XX. Yüzyıl Akınları başlıklarından oluşmaktadır. Burada, Kazak âşık tarzı şiir geleneğinde geçmişten günümüze doğru, emeği geçen cırav ve akınlar kısa hayat hikâyeleri ve şiirleriyle ele alınmıştır. Oldukça geniş olan bu kadroda, en eski cıravlar olarak **Ket-Buka ve Sıpara Cırav**’ın adları yer almaktadır. Bunlardan başka; XV. yüzyılda 2, XVI. yüzyılda 2, XVII. yüzyılda 2, XVIII. yüzyılda 7, XIX. yüzyılda 62 ve XX. yüzyılda 29 akın / âşık (cırav) değerlendirilmiştir. Bu akınların hayat hikâyelerinden öğrendiğimiz bilgilerden dikkatimizi çeken en önemli yanları ise rüya sonucunda âşıklığa başlayışlarıdır.

Bibliyografya’da (613-636), başta Kazak olmak üzere Türk dünyası âşıklık geleneğiyle ilgili pek çok kaynağın künyesi verilmiştir. Çoğu Türkiye Türkçesine aktarılmamış bu kaynakların çokluğu, yazarın, eserini ne zahmetlerle hazırladığını da bir göstergesidir.

Ekler’de (637-653), Kazak cırav, baksı ve akınlarının çaldığı küy ve sarınlardan örnekler verilmiştir.

Ülkemizde Türk dünyasının; masal, efsane, destan, hikâye, fıkra, vb. halk anlatılarıyla ilgili araştırmalar bugün belli bir seviyeye gelmiş durumdadır. şıklık geleneğiyle ilgili çalışmalar ise ne yazık ki aynı seviyeye gelememiştir. Çalışmalarının hemen hepsini Türk dünyasının zengin kültürel değerleri üzerine yapan Hocamız, 21. Dönem Muğla Milletvekili Doç. Dr. Metin Ergun’u; böyle, ele alınmamış bir konuyu Türk bilim hayatına kazandırdığı için tebrik ediyor, yeni çalışmalarını bekliyoruz.

büyük bir sözlü edebiyat külliyyatının oluşturulması gerektiğininaltını çizmekte ve Kazak âşık tarzının temel taşları hakkında kısa bilgiler vermektedir.

Giriş'te (1-4); kısaca âşık tarzının oluşması, Anadolu ile Kazak âşıklarının (*cırav*, *akın*, *baksı*, *öleñşi*, *küyşi*, *sal-seri*, *Äñşi* ve *domşıra*) benzer ve farklı yönleri, bunların toplum içerisindeki fonksiyonları, Kazak âşık şiirinin tarih içerisinde değişmesi ve bunları icra eden *cıravların* / *akınların* / *baksıların* ayrılmaları ve birbirlerinden ayırıcı özellikleri üzerinde durulmuştur.

Birinci Bölüm (5-122), **I. Tür ve Şekil** (5-93), **II. Vezin ve Kafiye** (94-101), **III. Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Tipler** (102-122) ana başlıklarından oluşmaktadır. Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Türler (I / A) başlığında, *Än*, *Arbav* / *Calbarınuv*, *Aytus*, *Baksı Sarını*, *Batırlar Cırı*, *Bädik*, *Besik Cırı*, *Betaşar*, *Cañıltpaş*, *Carapazan*, *Carcar*, *Coktav*, *Estirtüv*, *Köñil Aytuv* (*Cubatuv*), *Koştasuv*, *Körisüv*, *Navrıız Öleñleri*, *Ötirik Öleñ*, *Sıñsuv*, *Tarihi Cır*, *Terme*, *Tolğav* ve *Toy Bastar* gibi, birçok Kazak âşık edebiyatı türü ele alınmıştır. Görüldüğü gibi, Kazak Türklerinde âşık edebiyatı türleri Anadolu âşık edebiyatındakilerden oldukça fazladır. Anadolu sahasında böyle bir sınıflandırmaya gidilmemiştir. Anadolu sahasındaki, âşıklar da yukarıdaki türlerde şiirler söylemekte ama bunu tür adı olarak benimsememişlerdir. Oysa Kazak Türkleri yukarıdaki terimlerle ayrı ayrı şiirleri yırlamışlardır. Şimdi bu türlerden ikisi hakkında bilgiler verelim:

Betaşar

Düğün töreni sırasında söylenen şarkılardan, türkülerden bir kısmına betaşar denilmektedir. Betaşar, gelinin damat evine gelmesiyle, girmesiyle birlikte söylenir. Bu öleñin maksadı, yeni gelini kocasının obasıyla, akrabalarıyla tanıştırmaktır. Öleñle kaynana, kayınbaba ve diğer akrabalar gelinle tanışır. Betaşar şiirlerini, şarkılarını genellikle akınlar söyler. Eğer düğünde akın yoksa, o zaman betaşarı, daha önce akınlardan bu şarkıları, şiirleri ezberleyen profesyonel aktarıcılar söyler (s. 39).

....

Düğün sırasında akınların söylediği betaşarlara örnek olarak Bazar Cırav'ın "Alkalağan Älevmet" öleñini verebiliriz:

*Alkalağan älevmet,
Az ğana şıdap, sabır et.
Cıyналған curtın körmekke,
Sizderge sälem bermekke,
Keliñsek keldi, köriñiz,
Körgennen keyin, bizderge,
Oturmay neybet sizder de,
Körimdigin beriñiz!
Kelinñin betin aşatın,
Kempirler şaşuv şaşatın,
Kaşannan coba colıñız.
Bir köldiñ, kelin akkuvı eñ
Kayırlı bolsın bul koñgan (s. 41).*

Köristüv

Körisüv, uzun süredir elinden, yurdundan uzak kalan birinin veya yolculuktan dönen birinin dönüşte söylediği şiirlere denir. Körisüv, esas itibariyle vatana, yurda seslenme şeklindedir. Bununla birlikte eşe-dosta söylenen körisüvler de vardır. (s. 63)

...

Köristüv için aşağıdaki örnekleri verebiliriz:

*Şağiydan ba edi köylegim,
Cibekten be edi örneğim.
Erkeletken, äke ekem,
Biyılma ma esı bermegiñ
Erkeledim bir kızday,
Cağağa baskan kundızday.
Endi bir ketip baramıñ,
Ürkerden kaşkan culdızday (s. 63).*

“Kopuz Sarını Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar”

Metin Ergun. **Kopuz Sarını Kazak Âşık Tarzı
Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar**, Ankara 2002,
XVIII + 653 s.

Kültür Bakanlığı Yayınları: 2860
Yayımlar Dairesi Başkanlığı Türk Dünyası
Edebiyatı Dizisi: 76

Aziz AYVA

Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Araştırma Görevlisi

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1990 yılında dağılmasından sonra, buradaki soydaşlarımız bağımsızlıklarını ilân etmeye başlamışlar ve bunu uluslar arası alanda kabul eden ilk ülke de Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Bu bağımsızlıklar; beraberinde, Türk dünyası dediğimiz coğrafyadaki kültürel ortaklıklarımızı yeniden gündeme getirmiş ve buna paralel olarak Türk Cumhuriyetleriyle siyasî, ekonomik, kültürel, vb. alanlarda birçok projeye imza atılmıştır. Temelinde kültür birliğimizin sağlanması yatan bu projelerden kültürel alanlardakiler (edebiyat, dil, müzik, mimari, folklor, vb.) önemli bir yer tutarlar.

Türk dünyası ile ilgili araştırmalar son on yılda önemli bir artış göstermiş ve bugün bilimsel bir zemine oturmuştur. Bu dönem içerisinde, Türkiyeli bilim adamları ilgili Cumhuriyetlere misafir / anlaşmalı öğretim üyesi sıfatlarıyla gitmişler; hem orada yaşayan soydaşlarımıza, unutturulan millî değerlerini anlatmışlar hem de alanlarıyla ilgili araştırma yapma imkânı bulmuşlardır. Yine devletler arasında öğrenci değişim anlaşmaları imzalanmış, ülkemizde ki birçok üniversitede soydaş öğrencilere okuma

imkânı tanınmış, ülkemizden de oralara sınavla öğrenci gönderilmiştir. Bu öğrencilerin, kültürel değerlerimizin taşıyıcıları olması da önemli bir gelişme olarak kabul edilmelidir. Bu faaliyetler sonucunda birçok bilimsel kitap ve makale yayımlanmış, çok sayıda kongre, sempozyum düzenlenmiş, ortak projelere imza atılmış ve bunlar ürünlerini vermeye başlamışlardır.

Doç. Dr. Metin Ergun, ülkemizde Türk dünyasına yönelik çalışmalarıyla tanınmaktadır. Yazarın daha önceki yıllarda yayımlanan kitapları şunlardır: **Türkmen Halk Masalları** (1991), **Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş** (1997 ve 1998), **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi** (1997), Proben (Prof. Dr. Saim Sakaoğlu ile birlikte, 1998), **Başkurt Halk Destanı Ural Batır** (1999) ve **Başkurt Halk Destanları** (2000). Türk dünyasının birçok destanını Türk bilim dünyasına kazandıran Ergun, bu defa zengin bir birikimi barındıran bir konuyu, âşıklık geleneğini ele almıştır.

Doç. Dr. Metin Ergun'un, tanıtacağımız bu çalışması da yukarıdaki amaçlar / sonuçlar doğrultusunda değerlendirilebilir. Kitap; **Sunuş, İçindekiler, Takdim, Ön Söz, Giriş**, iki **Bölüm, Bibliyografya ve Ekler**'den oluşmaktadır.

Prof. Dr. B. Suat Çağlayan tarafından kaleme alınan **Sunuş**'ta (V), Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan zemine dikkat çekilmiş, Bakanlığın burada yaşayan soydaşlarımızın kültürel değerleriyle yakından ilgilendiği ve bu konudaki çalışmaların devam edeceği de özellikle vurgulanmıştır.

Kazak Türkçesiyle de verilen **Takdim / Alışsöz** (XIII-XVI), Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi **Kairat Sarybay** tarafından yazılmıştır. **Sarybay**, burada Kazak folklorunun zenginliğinden, bunlar içerisinde âşık tarzının kısaca öneminden bahsetmekte ve yazar Doç. Dr. Ergun'a teşekkürlerini sunmaktadır.

Ön Söz'de (XVII-XVIII) yazar, Türk dünyası kültür birliğinin sağlanması için, içerisinde Türk Dünyası **Âşık Tarzı Şiir Geleneği**'nin de yer alacağı

"Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı"

*Sadettin Nüzhet (ERGUN) – Mehmet Ferit (UĞUR),
Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı, Sadeleştiren
Prof. Dr. Hüseyin AYAN, T.C. Konya Valiliği İl Kültür
Müdürlüğü Yayınları, 2. Basım, Konya, 2002, 377 sayfa.*

Serife AKPINAR

S.Ü. Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
Araştırma Görevlisi

Türk kültür ve folkloruna büyük hizmet eden "Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı" adlı eser, Konya Erkek Öğretmen Okulu Edebiyat Öğretmeni merhum Sadettin Nüzhet (ERGUN) ve Rûhiyât (Psikoloji) Öğretmeni merhum Mehmet Ferit (UĞUR) tarafından hazırlanmış ve 1926 yılında o günün alfabetiyle basılmıştır. Gelirinin yarısı Türk Hava Kurumu'na bırakılmak üzere basılan eser, sahasında günümüze kadar önemli bir ihtiyaca cevap vermiştir.

Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı'nın 1. baskısı, "Başlangıç" ve on bölümden oluşmakta iken 2. baskıda kitap değişikliklerle birlikte biraz daha genişletilmiştir.

Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı'nın 2. baskısında 1. baskıdan farklı olarak, başına "İçindekiler" eklenmiş; burada Konyalı şairlerin adları da sırasıyla verilmiştir. Eserde müellifler şairleri Eski Türk Alfabesine göre sıraladıkları halde, Prof. Dr. Hüseyin Ayan bu sıralamayı günümüz alfabesine göre yapmış; böylece ilgilenenlerin çalışmalarına da büyük kolaylık getirmiştir.

İl Kültür Müdürlüğü tarafından 2. baskısı yapılan eserde, içindekilerden sonra, "Sunuş" başlığı altında, Konya Valisi Ahmet Kayhan'ın bir yazısına yer verilmiştir. Burada Vali, Konya'nın bir kültür ve medeniyet şehri olduğuna değindikten sonra, eser hakkında kısa bilgi vermiş ve emeği geçenlere teşekkür etmiştir. Bu baskının "Önsöz"ü Prof. Dr. Hüseyin Ayan tarafından hazırlanmıştır. Önsözde eserin önemi belirtilmiş, şairlerin hayat hikâyelerinde yapılan sadeleştirmelere ve diğer değişikliklere değinilmiştir. Önsözü ise başlangıç ve diğer bölümler takip etmektedir.

Müellifler "Başlangıç" bölümünde kitabı yazma amaçlarını şu şekilde ifade ederler; "Biz,

memleket nâmına bir hizmet etmek ümidiyle Konya ve bağlı ilçe, kasaba ve köylerinde yetişmiş saz ve kalem şairlerinin bazı şiirleriyle bulabildiğimiz kadar öz geçmişlerini ve yine bu havalide halk arasında söylenen atasözleri ve bilmecelerle milliyet akımının artık öğrenilmesine gerek duyulduğu Türk adlarını toplayıp bir kitap şeklinde yayınlamayı uygun bulduk." (s. 7) Yine bu kısımda halkiyat tanımına yer veren müellifler Avrupa'nın 1760'lardan beri halkiyatlarını topladıklarına değinip, bizim de ancak Meşrutiyetin ilanından sonra halkiyat toplama kaygısına düştüğümüzü belirtmişlerdir.

Eserin birinci bölümü; Konya ili şairlerini içermektedir. Burada toplam 101 şairin hayat hikâyelerine kısaca değinilmiş ve eserlerinden örnekler verilmiştir. İkinci bölüm, mani (s.207); üçüncü bölüm, ninni (s.231); dördüncü bölüm, türkü (s.236); beşinci bölüm, ağıt (s.262); altıncı bölüm, bilmece (s.272); yedinci bölüm, atasözleri-darb-ı meseller (s.279), örnek fıkralar (s.330), tabirler (s.333); sekizinci bölüm, kinayeler (s. 340); dokuzuncu bölüm, dilek-ler-ilençler (s.342); onuncu bölüm, Türk adları (s.347) başlığını içerir. Bu bölümlerde müellifler, nazım şekilleri hakkında bilgi verdikten sonra, örnekler sunmuşlardır. Yeni baskıda sadeleştiren tarafından, şairlerin Arapça ve Farsça yazdıkları şiirlerinin altına parantez içinde Türkçeleri verilmiş; Türkçe yazılan şiirlerin açıklamasına ise gerek duyulmamıştır.

Ayrıca 1. baskıda onuncu bölümden sonra, Konya civarında kullanılan sözleri ve anlamlarını veren bir lügat bulunmakta iken 2. baskıda bu bölüm "Sözlük" başlığı altında verilmiş ve Prof. Dr. Hüseyin Ayan tarafından açıklanmasına gerek duyulan Türkçe, Farsça, Arapça kelime ve tamlamalara kişi ve yer adları da eklenerek genişletilmiştir.

Kitabın sonunda ise, 1. baskıda olmadığı halde "Kitabın Yazarları" başlığı altında, her iki yazarın fotoğraflarıyla birlikte hayatları ve eserleri hakkında bilgiler sunulmuştur.

1. baskının sonunda yer alan, yanlışlıklar ve doğruların ise 2. baskıda yerlerine konduğu gözden kaçmamaktadır.

Konya ili şairlerini ve folklorunu bizlerin bilgisine sunan bu eserin müelliflerini rahmet ve şükranla anarken; bilgi ve kültür birikimini edebiyatımıza kazandırdığı diğer eserleriyle de ortaya koyan ve Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı adlı eseri sadeleştirerek çalışmalarımıza büyük kolaylık getiren Sayın Prof. Dr. Hüseyin Ayan'a şükranlarımızı sunuyoruz.

pazaryeri, çarşı gibi konaklama, eğlence ve alışveriş merkezleri

Diğer kültürel meseleler de onun uğradığı yerler hakkında belli başlı dikkat noktaları"⁷.

Yazar üçüncü bölümde Mağmumi'nin dil ve edebiyata dair görüşlerini incelemektedir. 1860'lar- dan sonra başlayan dil tartışmalarına Mağmumi'de katılmaktadır. Dilde sadeleşme ve alfabe meselelerinde görüşler ileri sürmektedir. Dilde sadeleşme yanlısı olduğu ve eserlerinde anlaşılır bir dil kullandığı, tıp dilini Türkçeleştirmek gibi bir yönünün olduğu öğrenilmektedir. Edebi görüşleri şöyle özetlenmektedir: "Namık Kemal'in açtığı yolda, Divan Edebiyatına ve onun duygulanma tarzını devam ettirenlere karşı, daha yerinde bir tespitle, sanatta hayalciliğe karşı gerçekçiliği savunan, sosyal faydacı edebiyata inanan bir kalem erbabıdır."⁸

Dr. Şerafettin Mağmumi'nin edebi ve siyasi yönleri üzerinde ağırlıklı olarak duran yazar bu monografi çalışmasını şu sözleriyle bitirmektedir:

"Şerafettin Mağmûmî. bütün düşünceleriyle, heyecanlarıyla, yaşadıklarıyla; hile/desise bilmez saf bir Türk aydınıdır. 20. Yüzyıla 3 adım kala, onu Ahmet Rıza karşısında yenilgiye mecbur bırakan da bu özelliğidir.

*Tarihçi, daima yenenlerle meşgul! Çünkü yoğunlukla, tek hak(lılık) ölçüsü olarak galibiyeti kabullenmeye programlanmıştır. Fakat sanatçı daha özgürdür. Yarının romancısı, piyes yazarı bu hüznün âbidesini bir kahraman hatta tip olarak işleyebilir., Sinema ve tv. filmi için Jöntürklük âleminde, bitmez tükenmez malzeme vardır. Kalemimiz kuruluşunda cümlelerle tanıtmaya ve okumuşlarımızın hafızasına sokmaya çalıştığımız bu talihsiz fakat asîl tavırlı, mağmum fakat muhkem karakterli, mağlup fakat mağrur bir aydının hayatı / serüveni bunun güzel bir örneğidir."*⁹

NOTLAR

1. Nazım Hikmet Polat, **Dr. Şerafettin Mağmumi, Bir Jön Türk'ün Serüveni**, Bûke Yay. İstanbul. 2002, s.9.
2. Nihat Sami Banarlı, **Kültür Köprüsü**, s.165.
- * Bu bölümde Mağmumi'nin hayatı, eserleri ve görüşleriyle ilgili verilen bilgilerin çoğunluğu incelen kitabın ilgili bölümlerinden özetleme yapılarak alınmıştır. Değiştirme yapılmadan alınan aktarmalar dipnotta gösterilmiş, değiştirme yapılanlar gösterilmemiştir.
3. Polat, **A.g.e.** s.13.
4. Polat, **A.g.e.** s. 54.
5. Polat, **A.g.e.** s.55.
6. Polat, **A.g.e.** s.56.
7. Polat, **A.g.e.** s.69-70.
8. Polat, **A.g.e.** s. 133.
9. Polat, **A.g.e.** s.133-134.

apayrı bir tavrı olan Türk gazetesinin yazı kadrosu içinde yer alacaktır."⁴ Bu dönemde bütün unsurların milliyetçilik cereyanlarına kendilerini kaptırmaları neticesinde, kader birliği yaptığı bir çok insanın ırkçılık propagandası yaptıkları bir sırada, "İshak Sükuti, İbrahim Temo Arnavutluk milliyetçiliğini savunurken, Abdullah Cevdet yazılarının altına "Bir Kürt" imzasını atarken, o ve onun gibi samimi Osmanlıcı Türklerin kendi milliyetçiliklerine yönelmekten başka çarelerinin olmaması Mağmumi'nin gelecek yaşamındaki siyasi tercihini belli bir mecraya sürüklemiştir" ⁵.

II. Meşrutiyet'in özgürlükçü ortamından yararlanarak Osmanlı ülkesinin çeşitli bölgelerinden İstanbul'a akın eden aydınlar arasında Mağmumi bulunmaz, o kendi köşesinde uzlete çekilmiş, anı ve hatıralarını yazmaktadır, hiçbir göreve de talip olmaz. Bu durumu yazar "onun çok sevdiği ve etkilendiği bir kişi olan Namık Kemal'in;

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk-u selâmetten,

Çekildik izzet-ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten.

Mısralarındaki ruh halinde" ⁶ aramaktadır.

Bu monografi çalışmasından, Mağmumi'nin fikir yapısının oluşmasında, kimlerden ve nasıl etkilendiği konusunda fikirler edinilebildiği gibi, Mağmumi'nin döneminde ve sonrasında, kimler üzerinde ne yönde etkiler bırakabildiği de öğrenilebilmektedir.

Mağmumi'nin Eserleri

Yazar Mağmumi'nin ulaşabildiği bütün eserlerinin tam listesini vermekle birlikte bunları edebî, siyasî, müspet ilimler ve diğerleri şeklinde konularına göre tasnif ederek her eser için değerlendirmelerde bulunmakta ve tanıtım çalışmaları yapmaktadır. Mağmumi'nin eserleri şunlardır: (basım tarihlerine göre) Başlangıç, İlm-i Nebâtât, Kimyâ-yı ûzvî ve Fenn-i İspençiyarî, Vücûd-ı Beşer, Ramazan Hediyesi, Seyahat

Hatıraları 2.c. Brüksel ve Londra'da, Seyahat Hatıraları 1.c. Anadolu ve Suriye'de, Nasıl Zengin Olunuyor?, Kamus- ı Tıbbî, Paris'ten Yazdıklarım, Kamus-ı Tıbbi 2c., Düşündüm ki, Hakikat-i Hal, Seyahat Hatıraları 3.c. Fransa, İtalya ve İsviçre'de.

Bunlar içerisinde Mağmumi'nin hatıralarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Genel olarak her hangi bir hatıratında bulunması beklenen bilgiler özde Mağmumi'nin hatıralarında da bulunmaktadır. Ancak yazar bunlar hakkında bilgi vermemektedir.

Anı ve hatıralarda ulaşılması muhtemel ayrıntıları yazar şöyle sıralamaktadır:

• "Coğrafi konum, maden yatakları, çay, akarsu, ırmak, göl, tabii zenginlikler, ve güzellikler

• İklim ve bitki örtüsü, şehrin imar durumu, belli başlı cadde ve sokaklar, şehir içi ve şehirlerarası ulaşım ve belediyecelikle ilgili konular

• Bazı yerel ürünler

• Her türden eğlence merkezleri

• Fabrikalar, değirmenler, ticaret hayatı, geçim kaynakları

• Halkın günlük hayatına dair notlar

• Milliyet meselesi

• Dil malzemesi

• Cami, mescit, türbe, kervansaray, konak, hamam, çeşme, gibi eserler

• Müze, kilise, kale, kule gibi kültür ve eski sanat eserleri,

• Mektep, medrese, matbaa, tiyatro binaları, basın organları, ve idarehaneleri

• Bağ, bahçe, park, orman, ılıca, kaplıca gibi yerler

• Otel, motel, lokanta, kahvehane, gazino,

Bunlar, ancak o hadiseleri inceleyen, sayıları pek sınırlı uzmanlar tarafından tanınırlar. Yaptıkları hakkında bir kıymet hükmü vermek maksadıyla değil, yapılanlardaki paylarını küçümsemek içindir ki, kendilerine adsız kahramanlar diyebileceğimiz bu insanların halet-i ruhiyelerindeki ortak taraf, küskünlüktür. Kaderin bu insanlara yeni bir vadiye ilerleme imkanı vermesi de unutulmalarını kolaylaştırmıştır. Şerafettin Mağmumi, işte bu adsızların tipik örneklerinden biridir. ³

Böylesi bir girişle başlanılan çalışma Mağmumi'nin yaşam öyküsünü anlatarak devam etmektedir.

Ş. Mağmumi Kimdir?

4 Şaban 1286 -9 Kasım 1869- da İstanbul Üsküdar'da doğan Mağmumi, annesini üç yaşındayken veremden kaybetmesinin teessüründen ve anne şefkatinden mahrum kalışından dolayı kendisine mağmumi: gamlı, kederli anlamına gelen kelimeyi seçmiştir. İlk tahsilini Soğuk Çeşme Askeri Rüştiyesinde yaptıktan sonra Üsküdar- Paşakapısı Askerî Rüştiyesinden mezun olmuştur. 1894'te Gülhane Askeri Tıbbiyesinden mezun olur ve mesleki hayatına hekim olarak başlar. Tıbbiye sıralarında ömür boyu başını ağrıtaçak olan siyasi faaliyetler içerisine girer. Hem de siyasi hayatımızın en karışık hadiselerinden biri olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucu üyesi olarak. Kaynaklar farklı bilgiler verse de Polat da Mağmumi'nin İTC'nin kurucu üyesi olduğu yönündeki bilgileri doğrular nitelikte kanaat belirtmektedir. Mağmumi 1894'te Tıbbiyeden mezun olduktan sonra Haydarpaşa Hastanesinde göreve başlamıştır. Kolerayla mücadele kapsamında Bursa'da görevlendirilmiş, daha sonra Osmanlı ülkesinin çeşitli vilayetlerine bu vazifesini gerçekleştirmek üzere gitmiştir. O dönemlerde gittiği yerlerde siyasi çalışmalar da yapan Mağmumi, dönemindeki diğer aydınlar gibi devletin kötü gidişine duyarlı davranmakta ve "ne olacak bu devletin hali" sorusuna o da cevaplar aramaktadır. Jön Türklerin ortak özelliği olan Abdülhamid II'ye

muhalefet Mağmumi'de de bulunmakta ve o, devletin kurtuluşunu farklı unsurların Osmanlı kimliğinde birleşmesi fikrinde görmektedir. İstibdattan kurtulmak için el birliğiyle çalışmayı ve Osmanlı beraberliğini savunmaktadır.

1896'da diğer bir çok arkadaşı gibi o da savunulduğu fikirlerin gerçekleşmesi için çareyi firarda görür ve Paris'e kaçar. Bu dönemde Paris, İttihatçılar için önemli bir merkezdir ve Mağmumi gelecekte kader birliği yapacağı bir çok kimseyle burada tanışacaktır. Bunlar içerisinde belki de tarihe "küskün" olarak geçmesine sebep olacak olan Ahmet Rıza en önde gelendir. Dönemin ve İttihat Terakki Cemiyetinin önemli bir basın organı olan Meşveret'te yazıları yayınlanacaktır. Fikir ve dava birliği ettiği arkadaşlarından çeşitli sebeplerle ilk ayrımlar da burada ve tez başlamıştır. Cemiyetin başkanı olan Ahmet Rıza Bey ile yollarının ayrılmasına sebep olarak Mağmumi onun şahsi hırs ve benlik davasını göstermektedir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı bir zamanlar başkanı olan kişiye onulmaz bir düşmanlık ve soğukluk duymaya başlamıştır. Bu ayrışma onun İTC'nin bir diğer önemli ismi olan Mizancı Murat ile yakınlaşmasına sebep olmuştur.

Polat'ın çalışmasından buraya kadar özetlemeye çalışılan Mağmumi'nin hayatında, dönemin diğer önemli simaları ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri hakkında bir çok ip ucu elde etmek mümkündür. Kişiler arasında geçen tartışmalar, düellolar, pazarlıklar, hırslar, ihtiraslar, hıyanetler, gizli anlaşmalar, makamlarda el değiştirmeler, değişen ve yenilenen statü ve roller, cemiyete yeni katılımlar ve ayrılmaların perde arkası olayları hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır.

Çalışma arkadaşlarıyla arası açılan Mağmumi 1901 yılından sonra Jön Türklerin diğer bir önemli merkezi olan Kahire'ye yerleşmiştir. Buradaki faaliyetlerini bir Jön Türk olarak sürdürecektir. Daha önceleri vatanın kuruluşu için öngördüğü "unsurların Osmanlı kimliği altında birleşmesi" fikri yavaş yavaş çözülmeye başlayacaktır. "O Artık Türkçü bir çizgidedir ve Jöntürk basını arasında

Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta şudur: Bu kişilerin sadece edebî tarafları ön plana çıkarılmaktadır. Örneğin alanında bir benzeri bulunmayan Orhan Okay'ın Beşir Fuat ve Ahmet Mithat Efendi üzerine yaptığı çalışmalar bu kişilerin sadece edebi yönlerine ağırlık vermektedir. Bu örnekler sayısız şekilde çoğaltılabilir. Oysa son dönem Osmanlı aydınının neredeyse hemen hepsi doğa bilimleriyle uğraşan ve bunun üzerinden sosyal bilimlerle ilişkiler kuran kimselerdir. Bu aydınların sadece edebi yönlerine ağırlık verilmesi kişilerin tam olarak anlaşılmasını berberinde getirmektedir.

Bu durum Polat'ın eserinde de bariz bir şekilde görülmektedir. Yazarın eserlerinden yapmış olduğu seçkide de bu durum gözlenebilir. Yazar Mağmumi'nin bir hekim olduğunu belirtmektedir. Ancak onun alanıyla ilgili yazmış olduğu eserlerine neredeyse hiç değinmemektedir. Bu yazar açısından asla bir nakısa olarak görülmez. Burada eksiklik olarak görülen bu kimseler üzerine diğer alanlardan da monografi çalışmalarının yapılmamasıdır.

Kitabın Biçimsel Olarak İncelenmesi:

Şerafettin Mağmumi'nin hayatını ve eserlerini konu alan bu kitap toplam 253 sayfadan oluşmaktadır. İki ana kısmı bulunan kitabın birinci kısmı, 3 bölümden oluşmakta, birinci bölümünde Mağmumi'nin hayatı ve seyahatleri, ikinci bölümünde eserleri, üçüncü bölümde de dil ve edebiyata dair görüşleri yer almaktadır. İkinci kısımda ise Mağmumi'nin eserlerinden seçme alıntılara yer verilmiştir. Kapak resmi olarak İttihat Terakki Cemiyeti'nin kurucuları -ki arasında Şerafettin Bey de bulunmaktadır- ve seyahat hatıralarının kapak resimleri seçilmiştir. Yazarın eserleri bölümünde hemen her eserinin orijinal kapak resimlerinin fotokopileri konulmuştur. Kitabın şekil bakımından ve ortalama okuyucular tarafından eksiklik olarak görülebilecek yönü, okuma esnasında son derece rahatsızlık verici bir tarz olan, dipnotların en sona konulmasıdır.

Yazar kitabında akıcı ve özgün bir üslup kullanmıştır. Mağmumi'nin hayatı ve eserleri kısmındaki anlatılarda oldukça sade ve akıcı bir dil kullanılırken alıntılar orijinal diliyle verilmiş, anlamı sözlük derinliklerinde olabilecek kelimelerin karşılıkları parantez içerisinde verilerek anlama ve okuma kolaylığı sağlanmıştır. Mağmumi'nin eserlerinden yapılan seçmelerde de sadeleştirilmeye gidilmeden verilen numuneler amaca hizmet eder nitelikte görülmektedir. Ancak kitabın tamamına yansıyan ve yazar tarafından da önsözde bahsedilen siyasî, edebî ve bilim cephesine ağırlık verilmesi seçme metinlerde daha da belirgin hale gelmiştir. Bütün göndermeler ve seçimler Mağmumi'nin edebî ve siyasî cephesi üzerinedir. Bu çalışmanın, Mağmumi'nin dil, edebiyat, siyasî yaşamı ve görüşleri üzerine odaklanarak yapılmış olması incelemenin en az iyi olan tarafı olarak sayılabilir. Özellikle Mağmumi'nin meslekî görüşleri, seyahat gözlemleri, toplumsal görüşleri ve yönelimleri üzerinde de durulmuş olsaydı daha bütünlüklü bir monografi çalışması elde edilmiş olabilirdi. Ancak bu haliyle de yazar, kitabının Mağmumi'nin diğer özellikleri üzerine araştırma yapacak araştırmacılar için önemli bir ip ucu olacağı ümidini taşımaktadır.

Kitapta Anlatılanlar ve İçerik*

Meşrutiyet dönemlerinin diğer bir çok fikir, sanat, siyaset ve devlet adamlarının bir özelliği olan hatırat yazma geleneğine, Mağmumi de riayet etmiştir. Yazar konuyla ilgili birçok bilgiye Mağmumi'nin anı ve hatıralarında ulaşılmıştır. Anılar ve hatıraların dışında, bu dönemde yazılmış birinci el kaynaklar ve süreli yayınlar da eserde kullanılmıştır. Bütün bunlar eserin orijinal taraflarını oluşturmaktadır.

Yazar kitabının arka kapağına önsözünden alınma şu anlamlı sözlerini koymayı yeğlemiştir:

"Tarih küskünlerden bahsetmez. Millet hayatına yön veren hadiselerde mühim rol oynamış nice şahsiyet vardır ki, her hangi bir sebeple bu rollerine devam edemedikleri için tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmışlardır.

"Dr. Şerafettin Mağmumi: Bir Jön Türk'ün Serüveni"

Nazım Hikmet Polat, **Dr. Şerafettin Mağmumi Bir Jön Türk'ün Serüveni**, Büke Yayınları 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2002.

Mustafa GÜNDÜZ

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Araştırma Görevlisi

Bu monografi çalışması, Niğde Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesinde öğretim üyesi olan Nazım Hikmet Polat tarafından kaleme alınmıştır. N. H. Polat "Tanzimat sonrası kültür hayatımızın büyük ölçüde süreli yayınlarda saklı"¹ olduğu şeklindeki haklı ve yerinde inancından hareketle çalışmalarını büyük ölçüde bu alanda yoğunlaştırmıştır. Polat, II. Meşrutiyet döneminin önemli süreli yayınları üzerinde edebi araştırma ve tahlil çalışmaları yaptırmıştır. Bunlar içerisinde Abdullah Cevdet tarafından 32 yıl boyunca 358 sayı çıkarılmış olan ve önemli ölçüde batılılaşmayı savunan edebî, siyasî, ve kültürel mecmua olan İçtihad dergisi başta gelmektedir. Osmanlıdan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde kültürel hayatımızda önemli yere sahip olan Kadın Magazin, Servet-i Fünûn, Yeni Mecmua, Edebiyat-ı Umûmiye, Temâşa, Şehbal ve diğer bir çok dergi incelemesinde danışmanlık ve inceleme görevlerinde bulunmuştur.

Monografi: sanat, spor, siyaset vb. alanlarda başarılı olmuş, belli bir değere ulaşmış kimselerin hayat hikayelerinin, görüş ve düşüncelerinin ya da sınırları belirlenmiş bir konunun başlangıcından bitişine kadar, dönemindeki ve sonrasındaki etkilerine varıncaya kadar her yönüyle detaylı olarak incelenmesidir. Monografiler inceledikleri kişi ve olayları belli bir alanda aydınlığa kavuşturmak amacıdadır.

lar. Benzer bir çalışma alanı da biyografidir. Bu iki tür arasında çok yakın bir ilişki olmasına karşın bir-biri yerine kullanılacak terimler değildir. Monografi daha akademik, daha ciddi ve ince elenip sık dokunmuş, yazarı tarafından tahlile tabi tutulmuş bir çalışma ürünüdür. Monografi bir kişinin hayatı olabileceği gibi bir dönemin önemli bir olayı da olabilir. Oysa biyografi tamamen kişiler üzerinde yoğunlaşır, akademik ciddiyet konusunda monografi kadar iddialı olmayabilir. Buradan şu genellemeye de gidilebilir. Monografi daha umumi ve yoğun çalışma alanı olurken, biyografi biraz daha sınırları belirlenmiş bir çalışma özelliği göstermektedir.

Dr. Şerafettin Mağmumi'nin hayatını, çalışmalarını, eserlerini ve seyahatlarını konu alan bu inceleme, dönemin fikir ve siyasal akımlarına da değinmesi yönüyle monografik bir çalışmadır. Ama sadece bir kişi üzerinden diğer olay ve olgulara değinilmekte, göndermeler yapılmaktadır.

Türk kültür tarihi, üzerinde bir değil, birkaç alanda monografi çalışması yapılmayı hak eden sayısız tarihi şahsiyetlerin bulunduğu zengin bir çalışma alanı sunmaktadır. Bu güne kadar bu kimselerden bazıları ilgililer tarafından fark edilip araştırılma şansına sahip olabilmişlerdir. Oysa sanat, edebiyat, spor, eğitim, siyaset, müzik vb. alanlarda adları unutulmaya yüz tutmuş sayısız kahraman tarihin karanlık dehlizlerinde kendilerine yönelecek ışıltılı bir nazar beklemektedirler. Kişiler ve özel olaylar üzerine yapılmış monografiler bakımından Türk bilim hayatının beklenilenin oldukça altında bir seyir takip ettiği, konu üzerinde sınırlı sayıda çalışma yapanlar tarafından dile getirilmektedir; monografi ve biyografi çalışmalarının azlığından yakınılmaktadır.

Bu konuda en zengin alan edebiyattır. Edebiyat tarihinde geçmişte az çok edebi konularda faaliyetler göstermiş kimseler üzerine önemli monografik çalışmalar yapılmıştır. "Edebiyat tarihi bakımından en iyi şans edebiyatın hemen her sâhası ve mühim şahsiyetleri için, elde ciddi monografiler bulunmasıdır"². Hemen hemen geçmişin az çok bilinen edebiyatçı ve şairleri üzerine farklı hacimlerde ve derinlikte araştırmalar bulma olanağı vardır.

sözleriyle bu eserin yazılmasındaki ve yayımlanmasındaki amacında ortaya koymaktadır.

Teoman Özalp kendi anılarını aktardığı ikinci bölümde babasının görevi nedeniyle yaz aylarında İstanbul'da ikâmet ettikleri Dolmabahçe Sarayı'nda (bugün Resim ve Heykel Müzesi olarak kullanılan ve "Veliâht Dairesi" adıyla anılan dördüncü bina)kaldıkları günleri, Teoman isminin Atatürk tarafından kendisine nasıl verildiği, çeşitli vesilelerle Atatürk'le karşılaşmaları, çıktıkları geziler (tatil günlerinde), yaşadığı olaylar ve Atatürk'ten aldığı hediyeler, İsmet İnönü'yle yaşadığı "Stadyum" olayı ve sonrası, Atatürk'le karşılaştığı son anısı anlatılmaktadır.

Kitabın sonunda, ailenin arşivinde bulunan ve şimdiye kadar yazılı herhangi bir kaynakta fazlaca kullanılmamış 38 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflarda gerek Kâzım Özalp'ın gerekse Teoman Özalp'ın Atatürk'le birlikte fotoğraflanmış anları görülmektedir.

"Atatürk'ten Anılar" Türkiye tarihinin bir özeti niteliğiyle ele alınması gereken bir başucu kitabıdır. Tarihsel akışı kronoloji biçiminde aktarılan fakat anısal anlatımı nedeniyle ilgi uyandıran eser; olayların ve yaşanılanların, okuyucu üzerinde daha anlaşılır ve kalıcı bir şekilde etki bırakmasına sebep olmaktadır.

Bu ve bunun gibi eserlerin, tarihsel öğreti de iyi bir yardımcı kaynak olabileceği söylenebilir.

“Atatürk’ten Anılar”

Kâzım Özalp-Teoman Özalp, Atatürk’ten Anılar

Yayıncı Gerçekleştiren: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Kültür Yayınları İş-Türk Ltd. Şti.)

Genel Yayın No: 317 Atatürk Dizisi: 29
1992, 95 Sayfa.

Burak TARLAKAZAN

Gazi Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, Uygulamalı Sanatlar Eğitimi Bölümü, Grafik Anabilim Dalı
Araştırma Görevlisi

Cumhuriyet’in kurucularından biri olan Kâzım Özalp; asker kökenli bir devlet adamıdır (Orgeneral). Balkan savaşı, birinci dünya savaşı ve milli mücadelede görevler almış, savaş sonrası, Milli Savunma Bakanlığı (1921-24 / 1935-39) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı (1924-35) görevlerinde bulunmuştur. Bu görevler süresince Atatürk’le olan yakınlığı ve ilişkileri yaşadığı dönemi ayrıca ilginç kılmaktadır.

1929-31 yılları arasında yazdığı Milli Mücadele anıları, belgeleriyle beraber Türk Tarih Kurumu tarafından 1971 yılında iki cilt olarak yayımlanmıştır.

Yaşamının bu üç yıllık diliminin haricinde, hayatı boyunca tuttuğu notları, anıları ve sakladığı belgeleri düzenleyerek "Anılar" adı altında yayımlanmayı düşünmüş ancak yaşadığı süre buna yetmemiştir.

Bu görevi üstlenen oğlu Teoman Özalp tarafından yayıma hazırlanan kitap, iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Kâzım Özalp’ın anıları, olaylar ve tarihleriyle; kendi ifadeleriyle aktarılmış, ikinci bölümde ise Teoman Özalp’ın çocukluk dönemine tekabül eden 1930-37 yılları arasında cereyan eden olaylara yine yazarın ifadeleriyle yer verilmiştir.

Kitapta her ne kadar anılar yer alsın da; anlatılan dönem, yaşanan olaylar ve aktarılan notlar nedeniyle de esere ayrıca tarihsel bir döküman niteliğiyle de bakmak mümkündür.

"Kâzım Özalp’ın anıları" başlığı altında toplanan birinci bölümde; Atatürk’le Kâzım Özalp’ın ilk tanışmaları, askeri lise ve harbiyedeki öğrencilikleri, Cumhuriyet dönemi, Milli Mücadele yılları, Meclis’in kurulması çalışmaları ve Türkiye Cumhuriyeti’nin yapılandırılması, yapılan anlaşmalar, ilke ve inkılaplar, Türkiye’deki bazı kurum ve kuruluşların yapılandırılması, açılması, Atatürk’ün evliliği, gerçekleşen isyanlar-olaylar, Atatürk’e karşı girişilen suikastler, yabancılarla ilişkiler, çok partili dönem, Atatürk’ün hastalık dönemi ve son yılları akıcı bir ifadeyle alt başlıklar altında anlatılmıştır.

Bu bölümün sonunda Mustafa Kemal’in kişilik özellikleri "Atatürk’ün Örnek Vasıfları" ana başlığıyla;

"İnkılapçılık, misafirsevenlik, adam seçme özelliği, arkadaşlık-vefakarlık, hafiyeliğe karşıydı, azınlıklara davranışı, batılılaşmaya verdiği önem, diğer özellikleri,"

alt başlıklarıyla değerlendirilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde ise Kâzım Özalp’ın oğlu olan Teoman Özalp’ın yedi yıllık süreç içerisinde Atatürk’le karşılaştığı ve yaşadığı anıları yine onbir alt başlık halinde anlatılmıştır.

"Bugün benimle yakın yaşlarda olan kimseler arasında, Atatürk’ü bir kere bile uzaktan görebilmiş olanların, taşıdıkları büyük mutluluğu, nasıl duyulanarak anlattıklarını görüyorum. Ona bağlılığı bozmaya çalışan bazı grupların faaliyetleri karşısında bizlerin Türk gençlerini, her fırsatta Atatürk’ü konuşmaya, Atatürk’ü anlamaya zorlamamız en büyük görevimizdir."

O, Cumhuriyeti o devirdeki biz Türk gençlerine emanet etmişti. Biz bu kutsal emaneti, şimdiki Türk gençlerine devretmek zorundayız"

ait sanat yapıtları ve Cumhuriyet döneminden günümüze kadar uzanan sanat ve sanat yapıtları ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Birinci hamur kâğıda basılan ve 23-29 ebatlarında olan ve iki ciltten oluşan kitabın ilk cildi 287 sayfadır. İlk ciltte sırasıyla Doç. Dr. Emre Madran'ın "Türkiye; Geçmişten Geleceğe Bir Kültürel Miras" (s.8-55), Sabahattin Türkoğlu'nun "Türkiye'de Müzeler" (s.56-89), Prof. Dr. Nevzat Gözaydın'ın "Türkiye; Çok Kültürlü Bir Coğrafya" (s. 92-163), Prof. Dr. Aynur Durukan'ın "Türkiye; Dünya Kültür Mozağinin En Renkli Parçası" (s. 166-253), Prof. Dr. Mümtazer Türköne'nin "Atatürk İnkılâpları; Bir Kültürel Reform" (s. 256-287) başlıklı yazıları ve konuyla ilgili fotoğraflar yer almaktadır. İkinci ciltte ise; Prof. Dr. Gönül Gültekin'in "Plâstik Sanatlar

/Resim" s. 8-52), Prof. Dr. Remzi Savaş, Öğr. Gör. Ayşe Sibel Kedik'in "Plâstik Sanatlar/Heykel" (s. 52-85), Doç. Dr. İncilay Yurdakul'un "Plâstik Sanatlar/Grafik" (s.86-129), Prof. Dr. Sevda Şener'in "Sahne Sanatları/Tiyatro" (s. 132-165), Muzaffer Evcı'nın "Sahne Sanatları/Opera" (s. 166-187), Muzaffer Evcı'nın "Sahne Sanatları/Bale" (s.188-207), Yard. Doç. Dr. Nejat Ulusay'ın "Sinema" (s.210-243), Ahmet Say'ın "Fonetik Sanatlar" (s.146-275), Prof. Dr. Ö. Faruk Huyugüzel'in "Edebî Sanatlar" (s.278-337), Prof. Dr. Serap Etike ve Yard. Doç. Dr. Yıldız Kurtuluş'un "Sanat Eğitimi" (s.340-391) başlıklı yazıları ve konuyla ilgili fotoğraflar bulunmaktadır.

Bu kitap Cumhuriyet dönemi Türk kültürü üzerine araştırma yapacak kişiler için önemli bir kaynak kitabı niteliği taşımaktadır.

Cumhuriyetimizin 80. Yılı Aydınlatma Projesi
V. Türk Kültürü Kongresi Tanıtım Programı
yurt çapında valiliklerle işbirliği ile düzenlenen
konferanslar, paneller ve televizyon programları
ile devam ediyor.

Türk devletini kurma: ulusal kültürü ve ulusal sanatı kökleştirerek toplumun sanatta batı düzeyine ulaşmasını sağlama, batı çağdaş kültür ve sanat biçimlerini yakalama amacını gerçekleştirmişlerdir.

Atatürk ve yönetici kadrosu, ulusal sanat bilincinin yaratılması güzel sanatın toplumda kökleşmesi için sanat eğitiminin yaygınlaşmasını sağlamış, özellikle yaygın halk sanat eğitim programlarını desteklemiştir. 1923'te her alanda yetiştirilmek üzere, Avrupa'ya uzmanlık eğitimi için gönderilen 25 kişiden beşinin, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi mezunlarından seçilmesi, daha sonraki yıllarda da aynı Akademinin mezunlarının devlet bursu ile Avrupa sanat merkezlerine gönderilmeleri sürmüştür. Evrensel düzeyde sanatçı yetiştirmeyi kültürel gelişmedeki en önemli etkenlerden biri sayan Cumhuriyet kadroları, sanatın kurumlar arası ilişkilerdeki bütünleştirici yönünü de bilinçli bir biçimde kullanmıştır. Genç Türkiye Cumhuriyetinin dış dünyadaki saygınlığını, sosyal, kültürel ve sanatsal gelişimiyle kazanabileceğini bilen yöneticiler, sanatın devletler arası ilişkilerde yaratacağı sıcak ve samimi dostluktan da yararlanmışlardır.

Ulusal sanatı geliştirme ve çağdaşlaşma isteği ile yola çıkan Cumhuriyet dönemi sanatçıları devletin de desteğiyle çeşitli sanat yapıtlarını yaratırken, modern sanat akımlarının gelişmesine ve yeni sanat gruplarının oluşmasına önderlik etmişlerdir. Çağdaşlaşma yolunda başlatılan ilk çalışmalar Atatürk devrim ve ilkelerinin önem ve değerini sanat yoluyla halka anlatmaktır. Bu amaçla, sanatçılar, ulusal Kurtuluş Savaşını ve kazanılan zaferleri eserlerinde destansı yorumlarla dile getirdiler. Devlet, her yıl düzenli olarak Ankara'da ve İstanbul'da sürdürülen GSB'nin "Galatasaray Sergileri" yanında, kültürel değişme ve sanatsal gelişmelere ait programlarla, sanatçıları desteklemiştir.

Kültürel değişimin ve sanatsal gelişmenin geniş halk kitlelerine yayılması amacıyla devlet halkı bu alanda eğitmek için amacıyla devlet bilinçli bir politika ile sanat eğitimine yönelmiştir. 1932'de

Halkevleri açılmış, Halkevleri Güzel Sanatlar Kolu, diğer sanat dallarında olduğu gibi, plâstik sanatlarda da sergi etkinlikleri, konferanslar ve atölye çalışmaları ile sanatın gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Örneğin devletin desteklediği sergilerden biri olan 1933'te Millî Eğitim Bakanı tarafından birincisi açılan "İnkılâp Plâstik Sanatlar Sergisi", Atatürk devrimlerini konu edinen resim ve heykellerden oluşuyordu.

Sanatı geliştirme ve halktaki sanat sevgisi artırma amaçlı devlet politikası 1938-1943 döneminde de sürmüştür, CHP'nin kültür politikası gereği düzenlediği "Ressamların Yurt İçi Gezileri Programı", sanatçıların halkı ve yaşantısını, yörenin doğal ve tarihî zenginliklerini tanıması ve sevmesi açısından büyük katkı sağlamış, ressamın başarılı eserler yaratmalarını sağlamıştır.

Cumhuriyet döneminde başlatılan sanatı geliştirme, halka yayma ve sanat eğitiminde Avrupa ülkeleri düzeyine ulaşma amaçlı tüm bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Cumhuriyet döneminden günümüze kadar binlerce çağdaş eserler veren müzik, plâstik sanatlar; resim, heykel, grafik, sahne sanatları; bale, opera, tiyatro, sinema, edebî sanatlar; şiir, roman, hikâye dalları Atatürk döneminde atılan sağlam temel üzerinde gelişmesini hızla sürdürmektedir.

1936'da Güzel Sanatlar Akademisinde açılan "50 Yıllık Türk Sanatı Sergisi" Türkiye'de devlet resim heykel müzesinin açılması gereğini gündeme getirmiş ve Atatürk'ün emri ile 1937'de İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi açılmıştır. Atatürk döneminde güzel sanatlar alanındaki yayınların da devlet tarafından desteklendiğini görüyoruz. Bu dönemdeki önemli yurt dışı sergi etkinliklerinden; Moskova, Atina, Belgrad ve Bükreş'te açılan Türk resim sergileriyle, 1934'te de Türkiye'de açılan "Sovyetler Birliği Resim Sergisi", uluslar arası sanat etkileşimini başlatmıştır.

Kültür politikalarımızın ve yaratılan bütün yapıtların ayrıntılarıyla anlatıldığı kitabımız, yüzyıllar öncesine dayanan kültürel zenginliğimize

“Türkiye Cumhuriyeti’nin Temeli Kültürdür I-II”

Türkiye Cumhuriyeti’nin Temeli Kültürdür I-II, Türkiye Cumhuriyeti’nin 80. Yılında Ulu Önder Atatürk’e Saygıyla, Kültür Bakanlığı yayınları, Aralık 2002, 287-391 sayfa.

Nevin BALTA

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Kültür Bakanlığı’nın büyük Atatürk’ün “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür” sözlerini en iyi biçimde yansıtan, bilgiyi üretme ve gelecek nesillere aktarma yönünde önemli katkıda bulunan ve bir kültür taşıyıcısı olan kitabın bu işlevini amaç edinen çalışmalarından biri olan *Türkiye Cumhuriyeti’nin Temeli Kültürdür I-II* adlı kitabının Cumhuriyetimizin 80. yılını kutlayacağımız bu yıl için son derece anlamlı bir yayın olduğunu düşünüyoruz.

Kültür Bakanı Doç. Dr. Hüseyin Çelik’in “Sunuş” yazısıyla okuyucuya tanıtılan *Türkiye Cumhuriyeti’nin Temeli Kültürdür I-II* adlı bu değerli eser, toplumumuzun kültürel gelişimine katkı sağlayacağı gibi, kültür ve sanat alanında Cumhuriyet döneminde günümüze kadar kaydedilen gelişmeler konusunda eğitici ve öğretici bilgiler içermektedir. Okuyucu, Uzak Doğu’dan Batı Avrupa sınırlarına kadar büyük bir coğrafyada yüzyılların süzgecinden geçen kültürel değerlerimizin, Cumhuriyet dönemiyle yeni bir ivme kazanarak, çağdaş sanat yapıtları olarak halkın sevgi ve bilgisine sunulduğuna tanık olmaktadır. Sanat ve kültür eğitimini seçkinler zümresinin yararlandığı bir ayrıcalık olmayıp, halkın sanat eğitiminin de batılı ülkeler ölçülerinde gerçekleştirilerek, ulusal sanatın ve ulusal sanat sevgisinin bu dönemde nasıl yaratıldığı ayrıntılarıyla gözler önüne serilmekte, 80

yıllık Cumhuriyet’imizin çağdaş sanat yolculuğu okuyucuya yansıtılmaktadır.

Kültür Bakanı Doç. Dr. Hüseyin Çelik “Sunuş” yazısında yer alan, “Biz Kültür Bakanlığı olarak bir taraftan Uzak Doğu’dan Batı Avrupa sınırlarına kadar büyük bir coğrafyada oluşan ve yüzyıllar içinde çeşitli iklimlerde derinliğine yoğrulan bir kültürün taşıyıcısı Türkçemizin dikkate değer verimlerini yeni nesillerin hizmetine sunarken, diğer yandan tüm dünyanın seçkin örneklerini de çeviriler yoluyla okura kazandırmak dileğindedir. Çağımızda artık daha kolay ulaşılan evrensel bilgi, bu yolla millî kültürü besleyecek ve çağdaş bilgilerle donanmış bireyler evrensel paylaşım ve barışa da katkı sağlayacaktır. Küreselleşme ile birlikte ortadan kalkacağı sanılan millî kültürler daha da önem kazanmışlardır. Kültür Bakanlığı bu anlamdaki zenginliğimizi dünyaya sunmada da önemli bir rol üstlenecektir.” sözleriyle, geçmişten kalanı koruyup, yeniyi okura sunmak suretiyle, bilgiyi ve güzellikleri yansıtmayı amaçladıklarını belirtmektedir.

Atatürk’ün düşünceleri doğrultusunda, Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan yeni kültür döneminde Türk ulusunu çağdaş uluslar düzeyine ulaştırmak için, ulusal kültürün yükseltilmesinde güzel sanatların ulusal birlik duygusunu sağlayan, bütüleştirici ve kültür düzeyini yansıtırıcı yönüne önem verilmiştir. Bu dönemde, devletin güzel sanatlara ilgisi ve desteği artmış, güzel sanatların her alanında başlatılan yenileşme çabasının günümüze kadar sürdürülmesinin temelleri atılmış, Türk ulusunda güzel sanatlara olan sevginin geliştirilmesi, çağdaş sanat kurumlarının oluşturulması ve çağdaş sanat eğitiminin yaygınlaştırılması yönünde büyük adımlar atılmıştır. 1923 yılı sadece Cumhuriyet’in başlangıç yılı değil, toplumun eğitim, kültür, bilim ve sanat düzeyinin çağdaş uluslar seviyesine ulaştırılması çalışmalarının da başlangıç tarihi olmuştur. 1923’ten sonra yetişen ve çağdaş sanat alanında ürünler veren Cumhuriyet’in ilk kuşak sanatçıları, resim, plâstik sanatlar, tiyatro, müzik, edebiyat, sinema, mimarî gibi sanatın birçok dallarında verdikleri ürünlerde, Atatürk’ün modern

Şekil 1 – 2 : Park içerisinde kalan cami kalıntıları...

Üzerinde fazla bir değerlendirme yapmaya gerek olmaksızın kısaca değinilmesi gereken son bir konu da, yıkılarak boşaltılan çevrede, mekansal ilişkilerinden soyutlanarak yalnız bırakılan tarihsel külliye'nin hemen yanına dikiliveren çağımızın yeni yüksek, yoğun kamu yapılarıdır. Gevher Nesibe Hatun'un türbesinin tepesinden bakan yapılar Bir de başka yer yokmuş gibi Selçuklu Külliyesi'nin kapısı önüne dikilen Sinan Heykeli. Usta Mimar Sinan'ın çağının Gevher Nesibe Hatun'dan dört yüz yıl daha sonrasına rastladığı bilinerek

Şekil 3: Gevher Nesibe Külliyesi ve etrafındaki yeni yapılaşmalar.

Şekil 4: Park içerisinde yer alan Mimar Sinan heykeli.

Sonuç Yerine: "Bir Anıtsal Yapıya Dışarıdan Bakmak.

Gevher Nesibe Külliyesi ve çevresinde bir zamanlar geleneksel kentsel dokunun bulunduğu yerleşik alanda yaptığımız bu çalışma sonucunda şu genel değerlendirme yapılabilir:

Tarihsel bir anıtsal yapının çevresinin, mekansal ölçü ve oranları bozularak yıkılıp açılması kolay; bozulmuş mekansal değerlerin yeniden ölçülendirilip, yeniden tanımlı ve anlamlı kılınması zordur. Yerleşik Kültür değerlerinin bulunduğu geleneksel çevrelere müdahale ederek, 'tarihsel çevrede yeni yapı yapmak' özel uzmanlık gerektiren bir uğraş olup, gerçekten zoru başarıdır.

Tarihsel kentsel mekanlarda, 'geçmişin anılarını geleceğe bir umut olarak aktarma'da, tarihsel ve mekansal boyutlarıyla kültürel sürekliliğin sağlanması konusunda, mekana tanım ve anlam kazandırarak özgün bir 'yer'e dönüştürmek için mekanı oluşturan öğeleri ve mekansal ölçü ve değerleri iyi analiz etmek önemlidir.

Bu kapsamda, 'bir anıtsal yapı'ya dışarıdan bakarak, tarihsel çevrede iç-dış mekan ilişkilerini bir dizi diyalektik yaklaşımla sorgulamak gereklidir.

Şekil 5: Gevher Nesibe Külliyesi ve çevresi.

'Yaşanılabilir kentsel mekanlar' oluşturabilmede, geleneksel kentsel dokuya ne denli müdahale edilebileceği, kent ve kentli kültürü oluşumunun bir bileşeni olarak algılanmalıdır. Burada kimin, kim ya da kimler için girişimde bulunduğunu tartışan bir temsil sorunsalından söz edilmelidir.

Tüm yanlış davranış ve oluşumlara karşın, şu anda kentsel mekana yeniden ölçülendirme yolu ile eski anlamına yaklaşan yeni bir tanım kazandırmada neler yapılabileceği tartışılabilir.

duğu alanda açılan Gevher Nesibe Parkı, beş eski mahalle ve yüze yakın sokağı yoketti. Orta Mahalle olarak bilinen, Çandır, Yenice İsmail, Yalman ve kısmen de hacı Kılıç Mahallesi 1986 yılında kamulaştırıldı. 250 bin m²'yi bulan toplam kamulaştırma alanının, 150 bin m²'si Gevher Nesibe Parkı; 150 bin m²'si yol otopark ve yeni yapı alanı olarak yeniden planlandı. Gevher Nesibe Parkı, on yıl süren bir çalışma sonucunda tamamlanarak 1997'de hizmete açıldı. Medresenin tek başına çevresinden soyutlanarak korunması anlamındaki yapılan operasyonun bir nedeni kentsel etkin yeşil varlığını çoğaltmak olarak açıklanabilir. Geleneksel değerler ve kültür konusunda tek yapı – anıt ölçeğindeki bu yaklaşım, "tarihsel – kentsel mekanda sosyo – kültürel yaşamın sürekliliği konusunda" bilgi yok-sunu bir yaklaşım olarak da değerlendirilmelidir. Anıtsal nitelikli tarihsel yapıların çevrelerindeki kendilerini bütünleyen geleneksel kent dokusunu oluşturan yıkılan tarihsel yapıtların bütünleyicisi olmayan, mimari değeri düşük yapılar olarak değerlendirilmesi düşüncesi insanları yıkıma götürmüştür denilebilir. Söz konusu bu yapılar, yağma taş ve çamurla yapılmış olduğundan gecekondu niteliğindeki evler olarak değerlendirilmiş; buna karşın yüksek katlı yapıların konfor getireceğine inanılmıştır.

Kayseri kenti tarihsel yerleşme alanlarında yıkımların yoğunlaştığı bu dönemde, tarihsel değerlerin önemi ve koruma – düzenleme ve yenilenmeleri gerektiğini belirten bir yazısında Mimar Oktay Ekinci 23.01.1997 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde bu konuya şöyle açıklık getirmektedir:

"... Kayseri'yi Anadolu mimarlık tarihinin en görkemli anıtları olarak bezeyen Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri'ne ait kale kalıntıları, surlar, kümbetler, medreseler, hanlar, camiler ve kapalı çarşı gibi örneklerin korunmaları elbette ki önemli ama yeterli değil. Kentin sivil mimarlık kültürü de bu anıtsal yapılarla birlikte korunabildiği oranda uygarlık gelişebilecek çünkü o zaman kralların, sultanların, beylerin ve padişahların imar ve beğeni düzeylerinin yanı sıra tarihteki halkın yaratıcı gücü ve sanat anlayışı da geleceğe aktarılmış olacak. Kimbilir belki de o zaman Kayserililer, geniş cad-

delerde ve yüksek apartmanlarda muhafazakar birer tüketici olarak kimlik yozlaşması içinde yaşamak yerine, insancıl sokaklarda ve komşuluk düzenindeki evlerinde kent kültürünü geliştiren hemşehriler olarak kimlikli bir ortamda yaşamının yeniden tadına varacaklar..."

Gevher Nesibe Külliyesi çevresinde yürütülen operasyonlar sonucunda konutu yıkılan konut sahiplerine yeni konutlar tahsis edildiği bilinmektedir. Toprak damlı, kullanımı ve bakımı zor, konforsuz eski konutlar yerine, özlenen ve istenilen konfor koşullarında yeni konutlara geçilmesini konut sahipleri olumlu karşılamış olsalar gerektir. Tümüyle kaldırılarak yok edilen geleneksel konut dokusu yerini düzenlenmiş bir kentsel yeşil alana, yaya dolaşım mekanlarına ve açık ve örtülü otoparklara bırakmıştır. Kentin merkez kesiminde çevredeki yoğunlaşmalar nedeniyle giderek azalan aktif yeşil alan varlığının ve oranının bu yolla artırılabilmiş olması da bir kazanım olarak değerlendirilebilir; benzer bir değerlendirme merkezde duran trafik için sağlanan potansiyel de bir olanak olarak gözükmektedir. Ancak burada, kentin alışlagelmiş-bildik özellikleri ile yerleşik geleneksel konut dokusunun tümüyle yitirilmiş olmasının bellek ve kimlik yitimi anlamına geldiği; giderek mekansal ve tarihsel anlamda kültürel sürekliliğin yok edilmesinin –henüz-bilincinde olunmadığı anlaşılmaktadır.

Konuya ilişkin ilginç bir değerlendirme de, kamulaştırılan tarihsel kentsel dokunun bazı parçalarının yıkılmamış olmalarıdır. Bunlar birkaç eski mahalle camiidir. Büyük boşluk içinde ölçeklerini ve cemaatlerini yitirmiş yalnız cami kalıntıları

tersine zayıflattığı anlaşılmış ve bu (resmi) uygulamadan vazgeçilmiştir.

Kayseri 'Gevher Nesibe Külliyesi'.

Ortaçağda önemli bir bilim ve sanat merkezi olan Kayseri'de, Selçuklu Dönemi'ne ait onbeş kadar medrese bulunmaktadır. Bu medreseler arasında Anadolu'daki ilk tıp merkezi olarak da bilinen Gevher Nesibe Medresesi (Çifte Medrese), Tıp Medresesi ve Şifahane olarak 1205 – 1206 yıllarında I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yapılmıştır . Medrese bir zamanlar içinde yer aldığı geleneksel kentsel dokunun ayrılmaması gereken bir parçasıydı. Kendi içerisindeki dolu – boş mekanlarındaki uyumluluk; yakın yapılardan çevreye yayılırdı. Tek katlı taş evler arasındaki organik sokaklardan medreseye ulaşırdı. Yakın bir geçmişte medrese, yeni yapılaşmalar içerisinde yalnızlığa terk edildi. Etrafındaki konut dokusu yok edildi ve yerine yeni düzenlemeler yapıldı. Bu değişimin oluşum sürecine baktığımızda görülen şudur:

Kayseri kentsel konut bölgeleri, 1950'li yıllara kadar mekansal genişlemeye uğramadan geleneksel sınırları içerisinde kalmıştır. Bunun iki önemli sebebi vardır: birincisi, devlet yatırımı olan sanayi kuruluşları o günkü işletmecilik anlayışının bir gereği olarak yönetici ve personelleri için işletme çevresinde lojmanlar, bekar evleri ve sosyal tesisler yaptırılmışlardır. Başka deyişle, sanayileşme kentte yeni konut gereksinimi doğurmamıştır. İkinci neden, 1900'den 1927'e kadar geçen sürede kentin nüfusunda ortaya çıkan azalmadır. Bu nedenle yeni konutlara gerek duyulmamıştır . O dönemlerde küçük dükkan ve atölyelerden sağlanan sınırlı kazançlarla, dar ve çıkmaz sokaklar üzerine sıralanmış toprak damlı evlerde, gösterişten uzak sade bir hayat yaşanmaktadır. Diğer yandan, Kayseri'nin ilk imar planı 1944 yılında Alman şehirci Ölsner ile Kemal Ahmet Aru tarafından hazırlanmıştır. Ölsner, tarihsel kentin bakım ve onarımını yaparak yeni yerleşimleri doğu yönünde, Sivas Caddesi etrafında yerleştirmek amacındaydı. Ancak çeşitli baskılarla kenti de yeniden planlamaya başladı. Söz konusu baskıların gerekçesi, Kayseri'de tarihsel ve kültürel değeri olan yapıların bir bütünlük oluşturulmaması; eski birçok

evin yoksulluk dönemlerinde plansız ve kalitesiz malzeme kullanılarak yapılmış, derme çatma yapılar olması düşüncesi idi. Bu nedenlerle Ölsner'in planı cami, medrese, hamam, kümbet ve çarşı gibi anıtsal yapıları koruyor; üç beş örnek dışında konut dokusunun tamamen yıkılmasını öngörüyordu. Yeni bilgi ve yönelişlerle geçmişin yeniden yorumlanması ve toplumun beklentileri içerisine geçmişin anılarının yerleştirilmesi yolunda da bir çalışma yapılabilirdi. Ancak tarihsel çevreyi korumanın, çağdaş konfor imgeleri oluşturmaya ve yenileşmeye engel olduğu düşüncesiyle planda korumacı bir yaklaşım gerçekleştirilemedi. 1950'de plan uygulamaya konulduğunda İç Kale'nin güneyinden Kızılkapı'ya kadar olan bölge kamulaştırılıp; yıkılmaya başlandı. Karatepe'ye göre büyük meydan ve çevresindeki ana caddeleri genişletmek için yapılan ilk yıkımların üzerinden yarım asır geçmeden Kayseri ortalama büyüklükte bir sanayi kenti ve metropol görünümü kazanmıştı .

Her ne kadar yapılan düzenlemelerin kente bir sanayi ve metropoliten görünüm kazandığı belirtilse de, bu düzenlemelerle sadece tarih yağmalanmış ve batıya öykünen yapılaşmalarla yeni bir sanayi kenti oluşturulmaya çalışılmıştı. Sözen'in 1971'de yayınladığı Anadolu Kentleri kitabında aynı konu ele alınmış olup; Anadolu'nun eski kültürlerinden kalan izlerin hızla yağmalanmakta, kentlerin yüzyıl içinde elde ettiği değerlerin kısa zamanda silinerek; birbirine benzer özelliksiz kentlerin doğmakta olduğu belirtilmektedir. Ancak aynı yapıtta, yeni fabrikalar, iş yerleri, tozdan kurtulup asfalta dönüşen yollar, yeni oteller görülse de bütün yeni yapılarla karşın Kayseri'nin her durumuyla eski bir Selçuklu kenti görünümü sürdürdüğü de belirtilmektedir.

Yenilik adına yapılan yıkımlarla tarihsel değerlerin ancak küçük bir kısmı korunurken; 1975'lerde Taşçı Planı hazırlandı. Bu planla da yıkılan eski mahalleler ve yeni imara açılan alanlarda, yüksek katlı blok düzende geniş bulvarlar üzerinde bir kent anlayışına geçildi. 1989'lara gelindiğinde ise bu kez Berksan tarafından revize edilen imar planında da aynı ilkeler korundu.

Araştırma konumuz olan alana gelince; yeni imar planı gereği Kayseri'nin eski semtlerinin bulun-

Tarihsel-Mekansal Süreklilik Sorunsalı ve Bir Anıtsal Yapıya Dışarıdan Bakmak : "Kayseri Gevher Nesibe Külliyesi"

Anahtar Kelimeler:

Kayseri Gevher Nesibe Külliyesi.

Seda CALISIR-HOVARDAOĞLU

Y.Kent Plancısı – Restorasyon Uzmanı

Prof. Dr. S. Güven BİLSEL

Y.Müh.Mimar – Kent ve Bölge Plancısı
Erciyes Üniversitesi, Öğretim Üyesi

kuları, kuruluşundan beri bu kentte yaşamış farklı uygarlıkların yan yana, üst üste oluşturdukları, günümüze dek varlıklarını sürdürebilmiş kültür kalıtlarının toplu bir görünümünü sergilerler. Yıllarca önce gelişimini tamamlamış uygar dünyanın kültür kentleri, geçmişten geleceğe uzanan bu değerlerini, alışlagelmiş ölçüleri, anlamları ve isimleri ile olabildiğince değiştirmeden koruma ve geleneksel bu özgün özelliklerden, yeniden yaşanılabilir kentsel mekanlar yaratmada yararlanma yoluna gitmektedirler.

Savaş gibi kaçınılmaz büyük yıkımlardan sonra bile tarihsel kentlerin anılarda yer etmiş önemli mekanlarının sanki hiç yıkılmamış gibi eski ölçü ve yapılarına kavuşturuldukları bilinir.

Batı Avrupa'nın Endüstri Devrimi sonrası hızla yapılanmış sağlıklı-yoğun kentsel dokuları üzerinde 1970'lerin betimlemesiyle yürütülen 'kentsel yenilenme' (urban renewal) operasyonlarından bile bir süre sonra vazgeçilmiş; bunun yerini 1980'lerden sonra tarihsel çevreleri koruyarak yeniden yararlanmayı hedefleyen 'kentsel yenileşme' (urban renaissance) almıştır. Avrupa Kentsel Yenileşme Kampanyası'nın resmi öz deyişi 'Geçmişimize bir gelecek'tir.

III. Napolyon devri Paris kentinde yürütülen Hausmann operasyonlarının gerekçesini açıklarken, organik geleneksel kentsel dokuyu kaldırıp, ışınal geniş arterler ve geniş meydanlar oluşturmanın gerisinde, dar sokaklarda oluşturulabilecek barikatlarda yapılacak direnişlerin önlenmesi olduğu söylenir. Söz konusu operasyonlardan biri büyük Gotik Katedral Notr Dame çevresine de uğramıştır. Çevresi açılarak girişi, orta çağın insan ölçeğinde ölçülü küçük meydancık yerine büyük uzun bir alana açılan katedralin önünde eski duyarlılığı anımsatmak üzere kaldırılan önceki cephe çizgileri-kenarlar –bu kez yere çizilerek- anlatılmak istenmiştir.

Ne ilginçtir ki, ülkemizde 'eski eserlerin etraflarının açılması 60'lı yıllara dek önemli bir kamu politikası olarak uygulanmış, anıtsal yapıların uzaktan görülüp algılanmalarını hedefleyen bu politikanın uygulanması için yerel yönetimlere fon aktarmaları yapılmış; ancak bir dizi uygulamadan sonra, çevresindeki geleneksel dokudan soyutlanarak ortaya çıkartılan anıtsal yapıya uzaktan bakmanın onun etkisini (ihtişamını) arttırmak bir yana,

Giriş - Kültürel Sürekliliğin Mekansal Boyutu. Bir tarihsel-kentsel çevrede kültürel sürekliliğin saklı tutulmasıyla, kentin geleneksel doku özelliklerinin sürdürülebilirliği, güncel planlama ve koruma literatüründe sıkça yer alan konulardan ...

Bu kapsamda önemli bir tartışma da, bir anıtsal yapının tek başına oluşumu, geçmişi, kültür varlığı olarak değer ve anlamı, ölçüsü, ölçeği, oranları ile günümüze dek korunmuşluk ve değişmişliği, kendi başına temsil ettiği dönem ve özellik ne olursa olsun; bu yapının içinde yer aldığı mekanın bir değeri-bir yapı taşı olarak bu mekanı oluşturan, onu tanım ve anlam katılmış 'bir yer'e dönüştüren bir varlık olarak algılanması gerektiği konusunda yapılagelmektedir.

Giderek, geçmişten günümüze dek fiziksel varlığını sürdürebilmiş böylesi anıtsal bir yapının, içinde yer aldığı kendisi ile yaşıt ya da çağdaşı olmasa da onunla ilişki kurarak bütünleşen geleneksel kentsel dokunun bir bileşeni, ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Gerçekten de, tarihsel kentlerin geleneksel do-

bir ayin yemeği olarak yiyen beşeriyete , yani insanoğluna da tohum denildiğini dikkate alırsak, dñnyanın yeniden canlanmasını , dirilmesini sembolize eden Nevruz bayramının özel yemeği olarak bilhassa bu gıdaların seğıilmesi ve canlı tabiatın bu üç tohumunun bir araya getirilerek ayin oluşturulması bir tesadűf sonucu olmasa gerek.

Yařantısı sürekli tabiatla bađlı olan Tűrkler , her zaman tabiat sırları hakkında bilgilerini tűreler , ayinler , destanlar , atasűzleri gibi sabitlemiş forműllere, saz melodilerine işleyerek nesillere aktarmanın yolunu bulmuşlardır. Köklű gelenekleri ile Nevruz da nesiller arası iletişimin en güzel örneđidir. Kutlama sırasında sergilenen geleneksel oyunları, âyinleri, özel yemekleri, dans, ezgi, türkű gibi eđlenceleri ile Nevruz, Tűrklerin tabiatla kaynaşmış kűltürünü tüm renkleri ile birer- birer sembolize ederek ebedileřtirmeyi amaçlayan büyük bir senaryonun ustaca canlandırılmasıdır .

Nevruz'u veya yeni yılın gelmesini ilkbaharda kutlayan toplulukların coğrafyasına, milliyetine, dine bakıldığında bir kavram içine sığdıramayacak kadar mozaik bir çeşitliliğe sahip olduğu göze çarpar. Değişik űlkelerin değişik inançlara sahip insanları bu bayrama kendilerine göre anlamlar vererek baharın bu ilk gününe merhaba demenin sevincini yaşarlar.

Dođadaki eřitlikten esinlenerek kendinde de eřit olma, paylařma ihtiyacını duyan insanlar , bu arzularını Ulu Gün adını verdikleri bayramlarına taşımışlar. Nevruzun bazen de paylařamama, hatta dűřmanlık âletine dönűřtürűlmesi bu güzel bayramın amacına tamamıyla aykırıdır. Nevruzun millű ve dinű sınırları ařan, tarihin derinlerinden bugűne kadar gelebilen evrensel felsefesi, onu dođa ile insanın bütűnlűğünün, insanların biri biriyle, dñnyanın diđer öđeleriyle eřitliđinin, beraberliđinin simgesi olarak ebediyen yařatılmasını öngörműřtür .

ATATűRK KűLTűR MERKEZİ BAřKANLIđINCA

TűRK DűNYASINDA NEVRUZ ANSİKLOPEDİSİ

40 BİLİM ADAMI TARAFINDAN

HAZIRLANMAKTADIR.

Ömeğin, Kırgız Türklerinin ayin sırasında yapılan ardıç ağacı ile "alazlamaları" (tütsüleme), belli ağaçların koruyucu ve arındırıcı niteliğine inanan Türklerin ağaç kültüründen gelir . Alazlama esnasında ağaç kültürü ile ateş kültürü bir arada görülür . Kırgızlarda günümüzde da ardıç ağacı kutsal ağaç olarak yerini koruyor . Kırgızların yeni eve taşınmadan önce ve salgın hastalıklar sırasında ardıçla tütsü yapmaları, özellikle onu yeni doğmuş bebeğin beşiği için malzeme olarak seçmeleri de ardıç ağacının kutsal niteliğinden kaynaklanır. Ayrıca tek bitmiş ardıç ağacına "mazar"(kutsal yer) denilir ve özel amaçlı ziyaretler yapılır . Kumaş parçaları bağlanır , dilek tutulur . Ağaçlara paçavra bağlayarak dilek tutmak ve çocuğu olmayan kadınların tek biten ardıç ağacının altından geçmeleri Doğu Türklerinde olduğu gibi Anadolu Türklerinde de görülen bir vakadır .

Ateş ile ilgili ayinler Nevruz kutlamaları sırasında âdeta odak noktası halindedir. Avlularda, meydanlarda ulu ateşler yakılır, çocuk büyük, kadın-erkek demeden ateşten atırlar . Hatta bazı yörelerde küçükbaş hayvanları bile ateşten atlamaya zorladıkları görülür. Kırgız Türklerinin ateşten atlarken söylenen:

Senin kızıl nurun bana gelsin

Benim sarı hastalığım sana geçsin

duaları, insanların kâinatın başlangıç öğelerinden saydıkları ateşin yaradıcı olduğu kadar yok edici gücüne de inandıklarını gösterir .

Birçok kaynaklarda eski Türklerin de İranlılar gibi ateşe taptukları dönemden söz edilir ve kanıt olarak da hem Şamanist, hem Buddist, hem de Müslüman Türklerinde hâlâ yoğun bir şekilde korunan ateş kültürüne işaret edilir. O yüzden dünyanın yenilediği ve yeni yıla ayak basıldığı bu günde kendilerini fizikî ve ruhi yönden arındırmak için ateşe başvururlar, yeni yıla bedende, canda, gönülde arınmış olarak girme isteklerini yerine getirirler .

Ateşten atlama ayini Türklerin "göçürme" veya "çevirme" dedikleri hastalıkların, kötü niyetlerin,

tutkuların başka bir şeye veya kimselere göçürülebileceği inancına dayanır . Kırgızlarda bu inancın izleri sara hastalığının dualarla koyun, keçi, horoz gibi hayvanlara göçürülmesinden, çanak-çömlek kırıldığı zaman çocukların başından döndürülerek ve tükürtülerek atılmasından görülür . Eski rivayetlere göre yaralı veya çok hasta birini kurtarmak için yakınları onun etrafında dönerek hastalığını kendine geçirir ve canını feda etmişler . Kırgızların sevdiklerine ve çocuklarına "aylanayın, tegereneyin " diye yalvarmaları, Türkçe anlamı "senin etrafında döneyim " olan bu sözcüklerin aslında "senin etrafında döneyim, bedenindeki ve ruhundaki hastalıkları ben alayım" denen "göçürme" inancından gelen isteğinin ifadesidir.

Nevruzun su kültürü ile ilgili ayinlerinden biri evlerde öncede kap kaçaklara doldurulan suyun Nevruz gecesi insanların başlarından döndürülerek dökülmesi ile gerçekleşir. Yine burada suyun kötülük, hastalıkları çekebilme kudretine olan inanca rastlıyoruz. Suyun böyle bir çekim gücüne olan inanç, Anadolu Türklerinde gidenleri geri çevirebilecek güçte saydıkları suyun gidenin arkasından dökülmesinden görülür .

Nevruz Bayramında yapılan her ayinin özel anlamı vardır, tıpkı Nevruz'un özel yemeği Sümölök'te olduğu gibi. Sümölök sadece Nevruz'a özgü bir yemek olup, yılın diğer zamanlarında hiçbir şekilde hazırlanmaz ve yenilmez. Özel olarak filizlendirilmiş buğday ,arpa, darı gibi hububatların iri dövülmüş kavutundan yapılan maddeye daha altı çeşit madde eklenerek (7 çeşit maddeden oluşması şarttır) büyük kazanlarda yapılan sümölök bayram katılımcılarına eşit şekilde dağıtılır.

Nevruz sırasında ayin yemeği olarak takdim edilen maddelerin muhtelif Türk boylarındaki çeşitlerine baktığımızda, hepsinde "tohum " anlamına gelen kâinatın başlangıcı türden maddelerden olduğu göze çarpar. Kimileri şişirilmiş buğday , arpa tohumunu filizlendirerek ondan sümölök yaparlarsa, kimileri ayin yemeği olarak yine tohum adını verdikleri yumurtayı yerler . Birçok Türk dillerinde hububat tohumuna da, yumurtaya da, bunları

Kırgızistan'da Nevruz

Anahtar Kelimeler:

Kırgızlar, Nevruz.

Gülzura Cumakonavo

Ankara Üniversitesi,
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

Nevruz Bayramının tarihi, Türkler tarafından onun "yeni gün" anlamına gelen Farsça ismine geçilmesinden çok daha uzun, evrensel ve derin bir geçmişe dayalıdır. En temel unsuru insanla tabiatın bütünlüğünü simgeleyen bir takım genel sembollerden oluşan bu güzel bayram, aslında Türklerin göçebe kültürünün esasını oluşturan eski inanç sisteminin bugüne kadar ulaşabilen en mühim yankısıdır.

Nevruz'un şimdiki bilinen dinlerin çok daha ötesinde insanların tabiatla içice yaşadığı döneme ait bir ayın olduğu sanılmaktadır.

Arkeologlar da bu bilgiyi doğrulayıp onun en az 5-6 bin yıllık geçmişinden söz etmektedirler.

Yaşantısı sürekli tabiatla bağlı olan Türkler, her zaman tabiat sırları hakkında bilgi toplayıp, bu bilgilerini ve tecrübelerini destanlar, gelenekler, ayinler, efsaneler, atasözleri gibi sabit formüllerle nesillere aktarmaya çalışmışlardır. Bu formüllerinden, kullandıkları 12 hayvanlı takvimlerinden ve ayları, mevsimleri, hatta günün 24 saatini bile ayrıntılı olarak belirleyebilmelerinden, gökyüzü çizimlerine göre yaptığı yorumlarından onların çok gelişmiş doğa tecrübesine ve geniş astroloji bilgilerine sahip oldukları gözlenmektedir.

Buna bakılırsa, insanlarımızın tabiatın kış uykusundan uyanıp, yeniden doğduğu, yeni bir yılın, yeni bir hayatın başlangıcı olarak Yeni Gün veya Ulu Gün adını verdikleri bu bayramları için gece ile gündüzün eşit olduğu, Güneşin Koç burcuna girdiği ve iki yarım küreye de eşit miktarda ısı ve ışık saçtığı bu günü seçmeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Doğadaki

bu eşitlik o gün bayrama iştirak edenlere de yansır. İnsanlar kadın erkek, zengin fakir, yaşlı genç demeden aynı kazandan Sümölök yerler, aynı ateşten atarlar. Darginlar barışır. Eşitliğin ve paylaşmanın Nooruz Bayramının felsefi temelini oluşturmasının sebebi de işte bundan kaynaklanmıştır.

Türklerin Nevruz kutlamaları sırasında yerine getirdikleri ayinlerin içeriğine baktığımızda onların çeşitli Türk boylarının hayatında bugüne kadar muhafaza ettikleri İslam öncesi inançlarının izlerini kolaylıkla sürebiliriz. Sonraki hayatlarında resmî din olarak İslam, Hristian, Buddist inançlarını benimsemelerine rağmen Türkler uzun zamanlar boyunca tutundukları ve belki de kültürlerinin vazgeçilmez öğelerini oluşturan o eski inançlarından tamamıyla sıyrılmış değiller.

Her zaman tabiatla içice yaşadıkları için göçebe Türklerin eski kültürlerinin temeli de insan ile tabiatın bütünlüğüne esaslanmıştır, hayat felsefesi ona göre kurulmuştur. Tabiat sırlarını öğrenmek, ona uyum sağlayabilmek ve mücadele edebilmek için ilkel insanın onunla sürekli diyalog halinde olması icap etmiş.

O yüzden de her köşesinden tabiat izleri fıskıran bir dünya anlayışını ve kültürün geliştirmişler. Giydikleri giyim-kuşamının renginden, biçiminden, yaptıkları el işlerinin motiflerinden, nakışlarından, çaldıkları müziklerinin ahenginden tabiatın rengi, şekli ve sesi hep görülür ve duyulur olmuştur.

Nevruz kutlamaları sırasında yapılan ayin, merasimlerin hepsi, insanların tabiatın canlanmasına, yeniden dirilişine kendini lâyık bir biçimde hazırlamak, ona uyum sağlamak, onunla beraber yenilenmek, arınmak, temizlenmek arzusunun geliyor âdeti.

Kutlamalar sırasında su, ateş, bazı bitki türleri, cansız tabiatın bazı öğelerinin kültü açıkça görülür. Bu bir taraftan onların ilahî gücüne verdikleri önemden, diğer taraftan da yeni yılın başlangıcı olan bu günde kainatın başlangıcı saydıkları bu öğeleri bayram geleneklerine katarak ebedileştirmek amacıyla doğmuştur.

demiş, XVIII. yüzyılda yaşamış Türkmen şairi Şeydayı ise:

Ayp kılmayın dostlar aşk-ehli mestandır bu gün,

Geldi Nevruz, cümleyi-alem gülüstandır bu gün.

diyerek, Nevruz'u vasf etmişler. Büyük düşünür Mahtumkulu ise Nevruz'u şirin ve derin mânâ içeren şu dörtlüklerle ifade etmiştir:

*Gökte yıldız hürmeti,
Yerde Nevruz hürmeti.
Gece-gündüz hürmeti,
Günahım güzeşt eyle.*

*Yedi yer olmuş bina,
Her şey okur bir sena,
Otlar hem der "Rebbena"!
Nevruz-baran içinde.*

*Olmadı bizge nasibin, kim istedim güzden seni,
Dedin: "Geçşin kış, bulur ben yeni Nevruz'dan seni"*

*Gelse Nevruz âleme, renk kılar cihan fayda,
Bülbüller avaz ururlar, dağ kılar duman fayda.*

XIV. yüzyılda yaşamış olan tarihçi Burhaneddin Rabguzi ise Nevruz hakkında şöyle demiş:

*Gün Hamala girende, geldi alem Nevruzunu,
Geçti anzak, kış çile, kalmadı karı buzu.*

Harezmi'de yaşamış olan Oğuz-Türkmen alimî Abu Reyhan Birunî Nevruz hakkında şöyle diyor: "Nevruz tüm Türk halklarının bayramıdır. Türkler, Nevruz'da iki gün önce evlerini ve avlusunu temizleyerek, şehirlerini süslerler. Nevruz günü ise tatlı, çeşit-çeşit yemekler hazırlayıp birbirlerine hediye ederler". Tarihçi ibn Fadlan 922 senesinde Türkmen-Oğuz toprakları içinden geçip gittiğini ifade ederek onların Nevruz'u şaşalı kutladıklarını yazıyor.

Rivayetlerde Türklerin Nevruz'u kurtuluş günü olarak kabul etmiş oldukları söyleniyor. Bunun

içindir ki eski Türkmenler Nevruz'a "Ergenekon" bayramı da demişlerdir.

Ebulgazi Bahadır Han "Şecere-i Terakime" isimli eserinde şöyle diyor: "*Oğuzlar Ergenekon gününde büyük ateş yakarak, demiri içine koyup, onu güçlü bir şekilde dövüyorlardı. onların inanışına göre, yer canlanıp, soğuk çekiliyordu*". Burada anlatılmak istenen Göktürkler'in Ergenekon'dan çıkıp kurtuldukları gündür. O günden bu yana bu günün Göktürkler'de yılbaşı olarak kutlanması adet haline gelmiştir.

Çin kaynaklarında "Ejdat" mağarası denilen yere Türkmenler "Ergenekon" demişler. Çiftçiliği millî sanat olarak kabul eden Türkmen hükümdarları bahar mevsiminin gelişini kutlamışlar. Eski Türkmen hanları bahar bayramında ateşe kızdırılmış demiri koyarak, dövmüşlerdir. Bu âdeti devam ettiren dedelerimiz: "Bu gün Ergenekon günüdür!" diyerek, birbirlerini kutlamışlardır.

Konuşmamı bitirmeden önce şunları da dile getirmek istiyorum. Türkmenistan Devlet Başkanı Büyük Saparmurat türkmenbaşı Türkmen'in Altın asırında tüm Türk âlemine hediye ettiği Mukaddes Ruhname'sinde "*Ergenekon hakkında şöyle diyor: "Ergenekon" destanı Türkmen'in eski çağlarıdır. Onda bir maden dağının eritilerek, ışığa - dünyaya çıkılmasının mevac anlamı vardır. O, Türkmen kılıcının eski kamil nushasını bu günlere getirmiş. O kılıcın üzerinde: "Türkmen hiçbir zaman kılıcını kınından komşusunun karşısına çıkarmaz" diye yazı bırakmış, ve o kılıç şu anda komşu İran devletinin tarihi müzesinde var. Polatdan, demirden yapılan çeşit-çeşit eşyalar, âletler dünyaya Türkmen yaylasından yayramıştır*".

Nevruz bayramının yeniden yapılandırılması Türk-Türkmen tarihinin ayağa kaldırılmasıdır.

Nevruz bayramının yeniden yapılandırılması - âdetlerimizin ve Türk Türkmeni'nin ruh dünyasının yeniden canlanmasıdır.

Semeniyi kesmeği, ki aç karnın isteği,

Semeniyi sakızı hem acı hem tatlı.

Semeniyi kazandan: “Benim elim değil, Aişe-Fatıma’nın eli” diyerek tabağa koyarlar. Türkmenler’de semeniyi ilk defa Peygamberimizin hanımı Aişe ile kızı Fatıma’nın hazırladıklarına dair bir inanç vardır. Ayrıca Türkmenler’de Nevruz ve semeni ile ilgili: “Nevruz’da semeniyi yedi eve verirsen, rızk yetmişderece olarak dönermiş”, “Nevruz semenisi rız getirirmiş”, “Nevruz’da yeşeren buğdayın mayasının üstünü alarak, onu saç bağına takarsan mutluluk getirirmiş” gibi halk inançları vardır.

Türkmenler’de Nevruz insanın dostluk ve kardeşliğini sağlamlaştırdığını, tabiatın yeni al-elvan renge girmesinin ise alem-cihanın yeniden canlanmış olduğunu aydınlatan bir bayramdır. Nevruz geçmişe iftihar, geleceğe ümit bağlamaktır, Allah’ın tabiata yeniden hayat bağış etmesine mahlukatın şükür etmesidir.

Nevruz bayramında gençler, delikanlı ve civan yiğitler bir köşede durmazlar. Onlar Nevruz bayramında at koşusu, güreş, ırlamak, çevgan oynama, horoz, koç ve it savaşı, düzzüm, küşt, satranç gibi eski Türkmen oyunlarını oynamışlardır.

Eski Türkmen inanç ve âdetlerine göre, Nevruz gününde doğan çocuk en mutlu insan sayılmış, bu çocuğa Nevruz, Nevruzbay, Nevruzgeldi, Nevruzgül, Nevruzcemal gibi isimler koymuşlardır. Nevruzda öfkeli, dargınlar barışmışlardır. Nevruzda gençleri nişanlamak düğün yapmak gibi hayırlı işlere başlamak için uygun vakit olarak görmüşler. Dedelerimiz : “Yılın gelişi Nevruzdan belli, yarin gelişi hediyesinden” gibi atasözlerine uyarak, Nevruz bayramını oldukça heyevanlı geçirmeye gayret göstermişlerdir.

Nevruz bayramı Türkmen folklorında da kendi yerini bulmuş. Nevruz geçesinde boncuk attılar ve sanavaçlarda söyleme geleneği hala Türkmenler arasında yaşamaktadır. Aşağıdaki dörtlülükler bunu açıkça göstermektedir:

Nevruz geldi bu gece,

Gece atarlar bice,

Kimin bicesi çıkırsa,

Hedyesi horoz-cüce.

Kaynadarlar semeni,

Torba dürtün temeni,

Bildim ayrılık iken,

Tüm dertlerin yamanı.

Gelin-kızlarımız Nevruz’un gelmiş olduğunu:

Nevruz geldi, yaz geldi.

Karga geldi, Kaz geldi,

Bu oturan adamlara,

Bülbülden avaz geldi.

gibi şiirlerle müjdelemişler. Gelin olacak genç kızlar, bu günde gül destelerini boğup, başlarına giymişler. Onlara: “Gelecek sene yarin evinde, çocuk kucagında olsun!” diye dua-dilek etmişlerdir. Ayrıca Nevruz’da yeşermiş masayı suya atmışlar.

Türkmen edebiyatında da Nevruz çok güzel bir şekilde anlatılmıştır. Bunu atasözlerinde, rivayetlerde, destanlarda açıkça görmek mümkündür. Nevruz günleri yağmurlu, nemli olduğunda, ekilen tohumun yerden binlerce çıkacağına inanan çiftçiler : “Nevruz keçinin boynuzunu ıslatırsa mahsulü bekle” diyerek, tabiat zenginliğine ümit bağlamışlardır. Onlar: “Nevruzdan son kış olmaz, mizandan son yaz” deyimine inanmışlardır.

Çok eski atasözlerinin bu güne kadar geçerliliğini kaybetmeden gelmiş olması gerçekten dikkat çekicidir.

Kısacası, Türkmen halkı yüzyıllar boyunca Nevruz’la ilgili olarak: “Nevruz gelse buz durmaz, mehir geçse kız durmaz”, “Nevruz’dan son kar yalmaz” gibi atasözlerini yaşatmaya devam etmişlerdir.

Türkmen edebiyatında da Nevruz’la ilgili birçok şiir vardır. Yazarlarımız ve şairlerimiz Nevruz’u ustaca tavsif etmişlerdir. Hindistan’da hâkim olan Babürler devletinin hükümdarı Hanlarhanı İâkaplı Bayram Han Türkmen Nevruz hakkında:

Bugün Nevruz, bu gün bayram, bu gün toy,

Hiç hüzensüz bayram ediyor her bir ev!

Türkmen Klâsik Edebiyatında ve Folklorunda Nevruz

Anahtar Kelimeler:

Türkmen Folkloru, Türkmenistan'da Nevruz.

Rahman İlmammedov

Türkmenbaşı Türkmenistan Millî Elyazmalar Enstitüsü
Araştırma Görevlisi

Konuşmama başlamadan, önce Türkmenistan Devlet Başkanı Büyük Önder Saparmurat Türkmenbaşı'nın ay isimlerinin Türkmen ruhuna lâyıık bir şekilde değiştirilmesi, teklifinin Türkmenistan yaşulları XII. devlet maslahatı halk maslahatı ve millî "Kalkınış" harekâtının 9 Ağustos 2002 tarihinde Lebap'da birlikte düzenlediği kurul-tay'da kabul edilmiş olduğunu hatırlatmakla başlamak istiyorum. Buna göre Mart ayı "Nevruz" ayı olarak isimlendirilmiştir.

Türkmenistan Devlet Başkanı Büyük Saparmurat Türkmenbaşı Nevruz bayramı hakkında şöyle diyor:

"Nevruz bütün Doğu Müslümanlarının mukaddes bayramı olmakla birlikte, o, Doğu'nun en eski halklarından biri olan Türkmen halkınında ruhunda bundan böyle tamamen bayrama dönüştürülecektir. Her bir Nevruz bizi yeni güne, yeni çağa götürüyor".

Nevruz bayramı Türkmenistan'da Sovyetler döneminden sonra ilk defa 21 Mart 1991 senesinde millî bayram olarak devlet ve halk tarafından kutlandı. Böylece, yeniden canlandırılan Nevruz, millî bayramlarımızın listesine dahil edildi. Nevruz'un ortaya çıkış tarihinin Türkmen milletine ait yönlerini kökten incelemeye geniş yol açıldı. nevrüz bayramı bizi yüzyılların, eski çağların içine götürüyor.

Türkmenlerde Nevruz Güneşin Hamal (Koç) burcuna girmesiyle başlamış ve yeni yılın ilk günü olarak kabul edilmiştir. Türkmenler'de Nevruz'dan bir önceki gecede yeni elbiseler giyilmesi âdet olmuştur. Eski tarihlerden itibaren Türkmenler, Nevruz gününde salıncak sallanıp, hayvan kesip toyziyafet vermişler; birbirlerine iyi niyetler, hayırlı dilekler etmişler ve akrabalarına "nevrüzlük" denilen toy torbasını hediye etmişler; çocuklar ev-ev, köy-köy, kent-kent dolaşarak, heyecanla Nevruz'un geldiğini müjdelemişler, gelin-kızlarımız Nevruz'un geliş hürmetine yedi çeşit, hatta on iki çeşit yemek hazırlamışlardır.

Mesela, çektirme, pilav somsa, börek pişme, postuk, çelpek ve katlama gibi yemekler dedelerimizin Nevruz gününde pişirdikleri yemeklerden bazılarıdır. Türkmenlerde Semeni pişirmek vazgeçilmeyen bir yemektir. Semeni ancak işi bilen hanımlar pişirebiliyordu. Semeni tuzsuz pişirilen bir yemektir. Semeni buğdayın yeni yeşermiş olan mayasından hazırlanmaktaydı. Maysayı ateş üzerinde yavaşca kaynatarak, içine un ve şeker katılmasıyla yapılıyor. Semeni hazır olduktan sonra aile fertlerinin bir yere toplanarak sofrabaşına geçmeleri Türkmenlerde aile beraberliğinin alâmeti olarak kabul edilmekteydi. Semeni, halkımızın dilinde şöyle ifade edilmekteydi:

Bitkinizi geç gördüm,

Tuzsuz pişen aş gördüm.

Dağda dalayman gördüm,

Suda Süleyman gördüm,

Tuzsuz pişen aş gördüm,

Gevşeyip duran taş gördüm.

Burada "dalayman" koç, "Süleyman" balık, "tuzsuz aş" semeni, "gevşeyip duran taş" ise değirmendir.

Semi'ninin dibindeki kalan kesmeği ç ocuklar sakız olarak çiğnemişlerdir. Çocuklar bu konuda şöyle söylüyorlar:

**Nevruz Bayramı Dolayısıyla Bakü Kalesi Kapısı Önündeki Meydanda Toplanan Halk
(21 Mart 2003).**

Köse, Keçel ve Çiçek Kız Nevruz Kutlaması Yaparken (21 Mart 2003).

şehitlikte de kabirler üzerine konulan semeniler dikkatimizi çekti. 20 Mart 2003 günü Masallı'dan otobüsle dönerken, yol boyunca birçok mezarlıkta Nevruz ziyareti yapıldığına tanık olduk.

18 Mart 2001 Salı gününü çarşambaya bağlayan gece, yeni "Hir Çarşamba" olarak kutlandı. O gece, dileği olanlar, Hıdırellez'de olduğu gibi toprağa dileklerini ifade eden eşyaları koyup, gömüp veya suya atıp dua ediyorlar. O gece, genellikle uyumuyorlar. Ateşler (tongallar) yakıp üzerinden atıyorlar. Bu gece tutulan dileklerin yerine geldiğine inanılıyor. Biz de geleneğe uyup dilek tuttuk.

Hafta boyunca yediğimiz akşam yemeklerinde Nevruz'un yaklaştığını haber veren Köse, Keçel Oğlan ve baharı temsil eden genç kızın (Çiçek Kız, Gül Kız) gösterileriyle karşılaştık. Köse; mâniler (bayatılar) okuyor, türküler söyleyerek Nevruzumuzu kutluyor, sonra üçü salondakileri oyuna davet ederek eğleniyorlar.

20-21 Mart geceleri, şehir tongallarla (Nevruz ateşleriyle) donatılmıştı.

21 Mart Nevruz günü halk sabahtan akın akın Kale kapısının önündeki meydana toplanmaya başladı. Kapının önünde büyük bir sahne kurulmuştu. Sahnenin arkasında sanatçılar için soyunma çadırları vardı. Bayraklarla süslenen kale duvarlarında "Novruzunuz Mübarek" yazısı okunmaktaydı. Büyük odunlardan oluşan bir tongal (Nevruz ateşi) hazırlanmıştı. Halk, birbirine "Novruzunuz mübarek" deyip bayramlarını kutluyorlardı.

Nevruz kutlamaları saat 12.00'de Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in tören alanına gelmesiyle başladı. Önce Nevruz ateşini yaktı. Halk oyunları ekiplerinin oyunlarından sonra bir konuşma yaparak halkın Nevruz Bayramı'm kutladı. Ermenistan'la sorunların çözülerek işgal altındaki toprakların mutlaka kurtarılacağını söyledi. Daha sonra protokolla birlikte, kale kapısındaki kurdeleleri keserek İçeri Şehir'deki kutlamaları başlattı. Onlar, İçeri Şehir'i dolaşırken sahneye

Azerbaycan'ın en tanınmış ses sanatçıları, oyun ekipleri gelip geç saate kadar halkı eğlendirdiler.

İçeri Şehir denilen Kaleiçi, Nevruz dolayısıyla halılarla, bayraklarla süslenmiş, 100-150 metrede bir sahneler kurulmuştu. Bu sahnelerde oyunlar oynanıyor, türküler söyleniyordu. Bir arabanın içinde birbirinden güzel çocuklar, oyunlar oynuyorlardı. Bir başka köşede kız-erkek çocuklar jimnastik gösterileri yapmaktaydılar. Bir kilometreyi bulan yol boyunca kebaplar pişirilmekte, honçalardan börekler, çörekler, çerez ve tatlılar yenmekteydi. Buna, banket (ziyafet) deniliyor. Yolun sonunda Kız Kalesi Arkeoloji, Müze, Şinvanşahlar Sarayı bulunmaktaydı. Yol çevresindeki binalarda resim, el sanatları, hah sergileri, açılmıştı.

Gittiğimiz günden beri soğuk ve yağışlı geçen hava o gün açılmış, güneş insanları ısıtmaya başlamıştı. İçeri Şehir'deki eğlenceler gece geç saatlere kadar devam etti. Her ailenin bu eğlencelere mutlaka iştirak ettiği söylendi. Gerçekten de tören alanı çok kalabalıktı.

Gülistan denilen büyük, görkemli gazinoda saat 18.00'de Devletçe Nevruz resepsiyonu verildi.

Türklerin Ergenekon'dan çıkış bayramı ve bahar bayramı olan Nevruz'un 1991 yılından bu yana, böyle coşkuyla kutlandığını, Sovyetler döneminde yasak olduğunu, ailelerin gizlice buğday öğertip, honça hazırladıklarını da dostlarımızdan öğrendik.

Nevruz günü, hasta ziyaretleri, akraba ve komşu ziyaretleri de yapıldı. Nişanlılar birbirlerine armağanlar verdiler.

Yine 21 Mart sabahı, Nevruz geleneklerini bilen yaşlılar, gençleri ve çocukları erkenden yataklarından kaldırarak taze su içirip, taze suyla yıkanmalarını sağlamışlar. Hayvanları olanlar da, onlara taze su vermişler.

Azerbaycan'da Nevruz'u gelenekleri içinde çok canlı bir şekilde yaşadığım için çok mutluyum.

Azerbaycan'da 2003 Yılı Nevruz Kutlamaları

Anahtar Kelimeler :

Nevruz, Azerbaycan'da Nevruz.

Nail TAN

Halk Bilimci

21 Mart 2003 günü, mutlu bir tesadüfle Azerbaycan'ın başkenti Bakû'deydim. Nevruz (Azerî soydaşlarımız Novruz diyorlar) kutlamalarını adım adım yaşama imkânı buldum.

Kıbrıs-Balkanlar-Avrasya Türk Edebiyatları Vakfı (KIBATEK), "VII. Uluslar Arası Edebiyat Şöleni"ni çok isabetli bir kararla 16-22 Mart 2003 tarihleri arasında Bakû'de düzenlenmişti.

Bakû'de 16 Mart 2003 günü, Türkiye'deki toplantılardan tanıdığımız Prof. Dr. Celil Gariboğlu (Nagiyev), Doç. Dr. Tamilla Aliyeva, Doç. Dr. Makbule Muharremkızı, Yard. Doç. Dr. Güllü Yoloğlu ve Dr. Nezaket Hüseyinkızı, Nevruz hazırlıklarının tatlı telaşı içindeydiler. Çünkü son haftaya girilmişti. Azerbaycan'da hazırlıklara dört hafta öncesinden başlanılmaktaydı. Nevruz'a yakın dört çarşamba çok önemliydi. Biz, "hir Çarşamba"yı yani "son çarşamba"yı ve Nevruz gününü Azerî kardeşlerimizle birlikte yaşadık.

Azerbaycan'da 20 Şubat-21 Mart arası "bayram ayı" olarak kabul edilmekte ve Buz Ayı da denilmektedir. Bu ayda evler temizlenir, çamaşırlar yıkanır, Nevruz armağanları hazırlanır. Ayın ilk çarşambası; "Su Çerşenbesi, İlk Çerşenbesi", ikinci çarşambası; "Od Çerşenbesi", üçüncü çarşambası; "Yıl Çerşenbesi", dördüncü çarşambası; "Toprak Çerşenbesi veya hir Çerşenbesi" olarak adlandırılmıştır. Bu çarşambalardan en önemlisi sonuncusudur. Salıyı çarşambaya bağlayan 18 Mart gecesi tongallar (Nevruz ateşi) yakılıp mâniler söylenir. Önce hastalar ve sonra da herkes üzerinden

atlar. Yıl boyunca kötülükleri üzerlerinden atmak amacıyla yedi defa bu atlama yapılıyor. Bir başka gelenek de hanımların, ateşin üzerine üzerlik dökecek mânî söylemeleridir. Tongal yanıp kül oluştuktan sonra, bu küller; "Bolluk içeri, böcek dışarı; devlet içeri, böcek dışarı" denilerek evlerin içerisine süpürülür. Bu işlerden sonra honçaların etrafına oturularak içindekiler neşeye yeniyor. Hir Çarşamba gecesi evler, kap kakak tertemiz duruma getiriliyor. Gençler, çocuklar kapıları dolaşarak armağan topluyorlar. Eğlenceler, tan ağarınca kadar devam ediyor. Gençlerin söz kesilmesi bugün yapılsa uğurlu sayılıyor. Yine bu gece, ağızdan kötü söz çıkmamasına, neşeli olunmasına çok dikkat ediliyor. Herkes birbirine çok saygıyla davranıyor. Komşular, birbirlerini yemeğe davet ediyorlar. "Hir Çarşamba" nasıl güzel geçerse, yılın da öyle güzelgeçeceğine inanılıyor.

Azerî kardeşlerimizin deyimleriyle evlerde "semeniler göğertilmiş"ti. Tabaklarda irili ufaklı buğdaylar çimlendirilmiş, çevresi kırmızı kurdelaıyla bağlanmıştı. Semeni, yeşillik ve bereketi temsil etmektedir. Helvası da yapılmaktadır. Çok nefis, lezzetli bir tatlıdır. Nevruz'da mutlaka pişirilip yeniyor. Bakû'de alışveriş hızlanmıştı. "Nevruz honçası" (tepsisi) içine konacak çörekler, tatlılar, şekerler, çerezler temin ediliyordu. Yumurtalar rengârenk boyanıyordu. Her honçada yedi çeşit yiyecek bulunması gerekiyordu. (Honçada ekşi, tuzlu, acı yiyecekler bulunmaz.) Aile fertleri birbirlerine Nevruz armağanları hazırlamışlardı.

Şehirde kutlamalar, "İçeri Şehir" denilen Bakû kalesinin içinde ve kale kapısı önünde yapılacaktı. Kalenin içindeki yaklaşık bir kilometrelik yol; halılarla, semenilerle süsleniyor, 100-150 metrede bir sahneler kuruluyordu.

Nevruz'un önemli geleneklerinden biri de ölümlerin hatırlanmasıydı. Her aile genellikle hir Çarşamba öncesi yani salı günü veya 20 Mart günü mezarlığa giderek aile büyüklerinin mezarlarını ziyaret edip fatiha okuyor ve mezarlarına semeni koyuyordu. Azerbaycan'ın bağımsızlığı uğruna şehit düşenlerle Karabağ'da şehit düşenler için yaptırılan

45. Nadya Yugusheva, "Altaylarda Cılgayak Bayramı", *Türk Dünyasında Dördüncü Uluslar Arası Nevruz Bilgi Şoleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 2002, s.148-149.
46. İbrahim Şamanov, "Karaçay-Malkar Türklerinde Nevruz Bayramı", *Nevruz*, s. 196.
47. Karkm köyü ile ilgili bilgi Nafiye Acar'dan 13. 2. 1998 tarihinde tarafımızdan derlenmiştir. Derleme metnin tamamı yakında yayımlanacak olan *Tokat İli ve Yöresi Ağızları* adlı çalışmamızda yer alacaktır.
48. Nevruz / Yılsırtı ve leylekle ilgili derlemelerin tam metinleri yakında yayımlanacak olan *Tokat İli ve Yöresi Ağızları* adlı çalışmamızda yer alacaktır.
49. Pakize Aytaç, "Nevruz Üzerine Bir Sohbet", *Nevruz*, s.114.
50. Gaziantep Şehitkamil ilçesi Sarısalkım köyünde oturan 1964 doğumlu Halil Özen'den 12.2.2003 tarihinde tarafımızdan derlenmiştir.
51. Mustafa Kafalı, "Türk Kültüründe Nevruz ve Takvim", *Nevruz*, s. 27.
52. Geniş bilgi için bk. *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 2000; Abdulhalûk M. Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1991; *Nevruz*, (Yayın hazırlayan: Sadık Tural), Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 1995; *Türk Dünyasında Dördüncü Uluslar Arası Nevruz Bilgi Şoleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 2002.

*Bu gece düşümdе gördüm Nevruzunu
Goncalarla gelmiş, güllerle gelmiş
Yüzünde hasretin izleri vardı
Elinde allarla, morlarla gelmiş.*

*Bu gece düşümdе gördüm Nevruzunu
Kardelenle gelmiş, yağmurda gelmiş
Yeşiller içinde nazlı, doyumsuz
Cana can katan baharla gelmiş*

Musa Akkoç

- isminin kurda dönüşmesi de bundan dolayıdır. Böri ismini zikretmekten kaçınmak için onun tabusu küçük hayvan kurdun (böcek) adı söylenmiş, bu durum genelleşmiş ve asıl isim yerine geçmiştir (Kurat, **a.g.m.**)
25. Günümüzde *kuşluk çağı*, *kabakuşluk çağı*, *öğle çağı*, *ikinci çağı*, *akşam çağı*, ... gibi tamlamalarla hâlâ yürürlüktedir.
26. Osman Turan, **a.g.e.**, s. 26.
27. On iki sayıyı esas alan saatin ilk kez nasıl ortaya çıktığı konusunda kesin bir bilgiye ulaşamadık. İlk ve orta çağlarda saat günü ölçme esasına dayalıydı. Uzun süre bunun için dikili taşlar, kum saatleri, dereceli mumlar, su saatleri kullanılmıştır. Türk takvimindeki on iki sayıların önemini ortadadır ve bu konu araştırmaya muhtaçtır.
28. Geniş bilgi için bk. Turan, **a.g.e.**
29. Türk devlet geleneğinde en büyük erkek evlat babasının yerini alır. Türk aile yapısı devleti özelliklerini taşımasına rağmen devlet geleneğinin tersine en küçük erkek evladın baba ocağında kalması bu efsanede geçen olaya bağlanabilir düşüncesindeyiz.
30. Nuraniye-Erkin H. Ekrem, "Uygurlarda Nevruz Kutlamaları", **Nevruz**, s. 157.
31. Ekrem, **a.g.m.**, s. 157'den naklen.
32. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. I, TTK yay., Ankara 1993, s. 13-114.
33. Osman Fikri Sertkaya-Cengiz Alyılmaz, *Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi Albümü*, TKA yay., Ankara 2001, s. 23-29.
34. A. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı*, Enderun Kitabevi yay., İstanbul 1982, s. 57-58.
35. Kurat, **a.g.m.**, s. 52-53.
36. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, C. I, TDK yay. Ankara 1989, s. 101-102.
37. Derleme, 67 yaşındaki Kâni Yıldız'dan 15.2 2002'de Reşadiye'nin Demircili beldesinde tarafımızdan yapılmıştır. Derleme metnin tamamı yakında yayımlanacak olan *Tokat İli ve Yöresi Ağızları* adlı çalışmamızda yer alacaktır.
38. Necati Demir, "Orta Karadeniz Bölgesi'nde Nevruz (Mart Dokuzu)", *Türk Dünyasında Dördüncü Uluslar Arası Nevruz Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 2002, s. 65-66.
39. Kurt ile ilgili konular özellikle Trabzon yöresinde çok canlıdır. Trabzon ve yöresinde hemen her ailenin bir *Kurt Dede*'si bulunmaktadır. *Kurt Dede*, dedenin dedesinin dedesi, sülâlenin ilk atasıdır. Türk kültüründe *Kurt Ana* ve *Kurt Ata* (>*Kurt Dede*) olmak üzere iki motif bulunmaktadır. Trabzon ve yöresi Kurt Dede'yi hafızasında korumuştur. Günümüzde Çaykara, Sürmene, Köprübaşı ve Tonya ilçelerinde Kurtoğlu sülâleleri bulunmaktadır. Bunun bir yansıması olsa gerektir ki Trabzon merkez ilçe, Akçaabat, Araklı, Arsin, Beşikdüzü, Çarşıbaşı, Çaykara, Demekpazarı, Düzköy, Hayrat, Köprübaşı, Maçka, Of, Sürmene, Tonya, Vakfıkebir ilçe ve köylerinde yüzlerce ailenin soyadı Kurt'tur. Yine Trabzon merkez ilçe, Akçaabat, Arsin, Beşikdüzü, Çaykara, Sürmene ve Vakfıkebir ilçe ve köylerinde Kurtoğlu soyadını taşıyan yüzlerce aile oturmaktadır. Nüfus mübadelesi sırasında Hristiyan olduğu için pek çok *Kurtoğlu* ailesi Yunanistan'a göçmüştür. Kurt ile ilgili bu ve diğer inanışlar Trabzon ve yöresine Oğuz Türklerinden çok önce gelip yerleşen Türk boyları tarafından taşınmış olmalıdır. Gerçekte Türkiye'nin en önce Türkleşen bölgesi, Trabzon ve çevresidir. Tarih içerisinde *Hun Türkleri*, *Bulgar Türkleri*, *Alanlar*, *Sabarlar*, *Hazar Türkleri*, *Macar Türkleri*, *Uz Türkleri*, *Avarlar*, *Karluk Türkleri*, *Kuman/Kıpçak Türkleri*, *Kırgız Türkleri*, *Peçenekler* çeşitli zamanlarda ve çeşitli sebeplerle Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelip yerleşmişlerdir.
40. Bu bilgiler Tonya'nın Sayraç köyünde oturan ve okuma yazması olmayan 64 yaşındaki Fatma Aydın'dan 26.7.2002 'de tarafımızdan derlenmiştir.
41. Bu bilgiler Yomra'nın Taşdelen köyünde oturan ve okuma bilen 51 yaşındaki Mehmet İskender'den 27.5.2002 'de tarafımızdan derlenmiştir.
42. Ekrem, **a.g.m.**, s. 157.
43. Nadya Yugusheva, "Altaylarda Cılgayak Bayramı", *Türk Dünyasında Dördüncü Uluslar Arası Nevruz Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 2002, s. 149-150.
44. Süleymanov, **a.g.m.**, s.186.

- chte der Ost-Turken (T'u-küe)*, Wiesbaden, 1958, I, s. 5-6; Ögel, age, s. 25-29.
13. Mehlika Aktot Kaşgarlı, "Uygur Bahar Bayramı, İlk Yaz, Boku Kagan Köken ve Yeniden Doğuş Efsanesi", *Nevruz*, s. 169.
 14. Öcal Oğuz, "Türklerde Hızır Kavramı", *Türk Dünyasında Nevruz, Dördüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 2001, s. 113-119.
 15. Ahmet Süleymanov, "Başkurdistan Halkının Millî Bayramları Sistemi", *Nevruz*, s. 182.
 16. Tokat'a bağlı Almus ilçesi Ataköy ve çevresi ile ilgili inanışlar 51 yaşındaki Gülsüm Mersa'dan 28 Ekim 2001 tarihinde derlenmiştir. Derleme metninin tamamı yakında yayımlanacak olan *Tokat İli ve Yöresi Ağızları* adlı çalışmamızda yer alacaktır.
 17. Akdes Nimet Kurat, "Göktürk Kağanlığı", *Türkler*, C. 2. Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 52.
 18. On iki aya dayalı takvimin kaynağı Avrupa değildir. Avrupalılar M.Ö. günler, aylar ve yılların sayılması konusunda olağanüstü bir karışıklık içindeydiler. Borçlu olanlar bu kargaşadan yararlanıp ödeme gününü istedikleri gibi değiştiriyorlardı. Bu durum toplum yapısını olumsuz yönde etkileyince bir arayış içerisine girmişlerdir. Büyük bir ihtimalle örneğini Türklerden aldıkları takvimi kendilerine uyarlamışlardır. Avrupa'da bilinen en eski takvim, gök bilimci Sosigenes'in tavsiyesi ile M.Ö. 46 yılında yapılmıştır. Kopya ettikleri takvimde yılbaşı mart iken Jül Sezar'ın müdahalesiyle 1 ocağa alınmış, bu bu takvime *Jülyen Takvimi* adı verilmiştir. Bugün kullanılan *Gregoryen Takvimi* ise Papa XIII. Gregorius tarafından 1582'de düzenlenmiştir. Gregoryen takvimi Fransa'da 1582'de, İngiltere'de 3 Eylül 1752'de, Rusya 1918'de, Yunanistan'da 1923'te kabul edilmiştir. Türkiye'de ise 1 Ocak 1926'dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.
 19. "Yollug Tigin, men, ay artıki tört kün olurup bitidim, bediztim (BK, GB) " Yollug Tigin, ben, bir ay ve dört (otuz dört) gün oturup yazdım, süsledim (Talât Tekin, Orhun Yazıtları, TDK yay., Ankara 1998, s. 54-55)"
 20. Yılı sabit sayılarla otuzar günden on ikiye bölme ve her yıl beş altı gün eklemeyi esas alan takvimler Eski Mısırlılar, Farslar ve Ermeniler tarafından da kullanılmıştır.
 21. Muhtar Kazbekov, *Janırgan Salt Das, Türkler*, Almatı 1991(Türkiye Türkçesine Aktaran: Süer Eker, Ulusun Ulu Günü Nevruz, Ankara 1993, s. 1); Abdulkadir Yuvalı, "Nevruz Bayramı ve Çarşamba Günleri", *Nevruz*, s.57.
 22. Akılbek Kılıçev, "Ortaçağlara Ait Doğru Kaynaklarında Nevruz", *Nevruz*, s. 147.
 23. *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*'nin iki örneği Sivas'ta Gökmedrese'nin giriş kapısının sağ ve sol üst köşesinde bulunmaktadır. Taş kabartma biçiminde olan bu takvimler, yakın bir zamanda bilim dünyasına tarafımızdan tanıtılacaktır. Ayrıca geniş bilgi için bk. Osman Turan, *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yay., İstanbul 1941.
 24. On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin ortaya çıkışı konusunda Kaşgarlı Mahmud, *Divânü Lügati't-Türk'te* şu bilgileri vermektedir: "Türk hakanlarından birisi kendisinden birkaç yıl önce geçmiş olan bir savaşı öğrenmek istemiş, o savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar; onun üzerine bu iş için Hakan ulusuyla müşavere yapar ve kurultayda 'biz bu tarihte nasıl yanıldıksa bizden sonra gelecek olanlar da yanılacaklardır; öyle ise, biz şimdi göğün on iki burcu ve on iki ay sayısınca her yıla bir ad koyalım; sayılarımızı bu yılların geçmesiyle anlayalım; bu aramızda unutulmaz bir andaç olarak kalsın' der. Ulus, Hakanın önerisini onaylar. Bunun üzerine hakan ava çıkar; yaban hayvanlarını İhsu'ya doğru sürünsünler diye emreder. Bu büyük bir ırmaktır. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bu hayvanlardan avlar; bir takım hayvanlar suya atılırlar; on ikisi suyu geçer; her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak konur. (*Divânü Lûgatit -Tercümesi I*, (Çeviren: Besim Atalay), TDK yay, Ankara 1986, s. 344-347)". On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde yılın başlangıcı 21 Mart, Yenigün yani Nevruz'dur (DLT, C. I, s. 347). Bu takvimde kurt ismi geçmez. On İki Hayvanlı Türk Takvimi oluştuğunda kurda "Böri" denilmekteydi. Türkler kutsal saydıkları unsurların adını çok önemli olmadıkça zikretmezler, rast gele yerlerde konuşmazlardı. Böri'ye hürmet ve onun şerrinden kaçınmak için On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde de yer vermemişlerdir. Nitekim böri

sergilediği dil bilinçsizliği ve dil konusundaki ihmalleri ile ilgilidir. Türkler kendi bayramlarını Farsça bir terimle adlandırmışlar (Nevruz), adlandırma bu bayramın başka kaynaklarda aranmasına yol açmıştır. Halbuki Farsların Türk dünyasının bazı bölgelerine hiç tesiri olmamıştır.

Bu durum kendi diline sahip çıkma konusunda bütün Türkler için bir ders olmalıdır. Bugün Türkçe ile ilgili her ihmalin, her bilinçsizliğin cezasını sonraki nesillerin çok pahalı ödeyeceği muhakkak bilinmelidir.

Her şeyden önce tarih, coğrafya, takvim ve kültür araştırmacıları bir araya gelerek Nevruz konusunda ayrıntılı bir araştırma yapmaları gerekmektedir. Bu konudaki bilgiler bir araya getirilip değerlendirilmelidir.

Nevruz terimi üzerinde düşünülmelidir. Çünkü bu terim Farsça olduğu için kafaları bulandırmaktadır. Türkçede Nevruz'un karşılığı olan onlarca isim bulunmaktadır. Bunların biri esas alınıp konu esas alınan terimin üzerine bina edilmelidir.

Her şeyden önemlisi bir an önce Atatürk'ün Türk kültürüne verdiği önem örnek alınmalı, Türk bilim adamları Türk kültürünün her sahasında devlet politikasını oluşturacak çalışmalar yapmalıdır. Asla unutulmamalıdır ki "*Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür.*"

NOTLAR

1. Reşat Genç, "Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz", *Nevruz*, (Yayına hazırlayan: Sadık Tural), Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 1995, s. 22-23.
2. Abdulhalük M. Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1991.
3. *Nevruz*, (Yayına hazırlayan: Sadık Tural), Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 1995; *Türk Dünyasında Dördüncü Uluslar Arası Nevruz Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 2002.
4. *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 2000.
5. László Rásonyi, *Tarihî Türkçülük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1971, s. 1-9.
6. Genç. agy..
7. Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Nevruz günü Yılsırtı olarak da bilinmektedir. Hakas Türklerinin kullandığı Cılsırtı teriminin bu bölgede *Yılsırtı* biçiminde karşımıza çıkması tesadüf değildir. *y->c*-değişmesi, Kuzey Türkçesinin en yaygın özelliklerindedir. Türkiye Türkçesinde *y-* ile başlayan kelimeler Kuzey Türkçesinde çoğunlukla *c-* ünsüzüyle başlamaktadır: *caş<yaş*, *cer<yer*, *cıl<yıl*, *cürök<yürek*, *cut<yut*-, *col<yol*, *cönöl<yönel*-, ... bunlardan bazılarıdır.
8. Çay, a.g.e., s. 193-197.
9. Rivayetler göre Köktürkler *İ-çi ni-sse-tu*'nun oğlu *Aşena / Asena*'dan türemişlerdir. Kagan ailesi de *Aşena / Asena* sülâlesindedir. Köktürkler de bu inancı devletin temeli saymışlar, kurdu bayraklarına sembol olarak koymuşlardır. Bayrak direklerinin ucuna altın kurt başı takarlardı. Kağan'ın muhafız bölüğüne de kurt adı verilmektedir (Faruk Sümer, *Türk Cumhuriyetini Meydana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul 1997, s. 118). Türk tarihinde ve kültüründe kurdun önemini gören XX. yüzyılın alpi ve bilgisi *Mustafa Kemal Atatürk*, bu konuya özellikle ayrı bir önem vermiştir. 1922 ve 1925'te çıkarılan posta pullarının iki tanesinin üzerinde *Bozkurt* resmi bulunmaktadır. 1927'de basılan 5 ve 10 liralık kâğıt paranın bir yüzünü de *Bozkurt* süslemektedir. 1935'te Atatürk'ün emriyle *Bozkurt* Sigarası çıkarılmıştır. Döneminin Adelet Bakanı Mahmut Esat'a ve 1925'te Maarif Vekâleti'nin açtığı bir yarışmayı kazanan Namık İsmail'e Atatürk tarafından *Bozkurt* soyadı verilmiştir.
10. Ögel, a.g.e., s. 18-25.
11. Çay, a.g.e., s. 67-170.
12. Efsane Pien-i-tien adlı Çin kaynağında geçmektedir. Bu eserin Türklere ait bölümü M. Stanislas Julien tarafından Fransızcaya çevrilmiştir: M. Stanislas Julien, *Documents Historiques sur les Tou-kioe (Turcs)*, Journal Asiatique, 1864, IV, s. 327-328; Lui mau-tsai, *Die Chinesischen nachrichten zur geschis-*

Nevruz ve leylek ilgi çekici bir bağlantıdır. Bu çerçevede leyleğin bir kült olup olmadığı araştırılmaya muhtaçtır.

Tokat ve Sivas yöresinde saha araştırması yaparken halk takvimi, nevruz ve leylek konusunda elde ettiğimiz bilgiler gerçekten dikkat çekicidir. Bu illere bağlı hemen her köyde tek örneklik arz edecek biçimde şunlar tespit edilmiştir:

Bu bölgeye leylekler Nevruz günü veya birkaç gün önce gelmektedir. Leylekler gelirken yuva yapacağı malzemeyi de beraberinde getirmektedir. Eğer leyleğin ağzında, yuva yapma malzemesi olarak kemik varsa ölünün, buğday başağı varsa bolluk ve bereketin, beyaz bez varsa düğünün, çaput varsa kıtlığın çok olacağına işaret eder. Tokat'ın Karkın köyünde yaptığımız derlemede; leyleklerin önce Turhal'daki Kesikbaş Türbesi'ne geldiği, diğer bölgelere buradan dağıldıkları, leyleklerin ağzında ne getirdiklerini öğrenmek için eskiden insanların köyden Turhal'a gittiği bize aktarılmıştır⁴⁷.

Yılsırtı / Mart Dokuzu'nda *lâlek giliği* (<leylek giliği) ismi verilen bir çeşit küçük ekmeğin pişirilir. Bu ekmeğin sulu hamurun kızgın saçın üzerine kaşıkla dökülmesi ile elde edilir. Leylek giliği hamurunun suyu; yılan, çıyan, akrep ve benzeri zehirli böceklerin gelmesini diye eve serpilir. Leylek giliği, leyleğin canı diye komşulara da ikram edilir.

Yörede Yılsırtı / Mart Dokuzu günü leyleğin önemli bir yer tutması, onların kutsal topraklardan göç edip buraya gelmesi inancı ile ilgilidir⁴⁸.

Gaziantep'te yaptığımız saha araştırmalarında Leylek karşımıza daha ilgi çekici bir durumda çıkmıştır. Kaynak şahsın anlattığına göre Nevruz, Nevruz gecesi gökyüzünde uçan güzel bir leylek kızdır⁴⁹. Onu görenlerin bütün dilekleri kabul edilmektedir⁵⁰.

Konya'da derlenmiş şu tekerleme konunun biraz daha aydınlığa doğru götürmektedir:

*Leylek leylek havada
Yumurtası yuvada
Gelmiş bizim hayada
Ermiş iyi murada
Hacı leylek, hacı leylek⁵¹*

Nevruz günü çerçevesinde kurt ile ilgili inanışlar, atalar, su ve ateş kültü ile leylek konusunun her biri ayrı ayrı daha geniş ve daha derin araştırmalara muhtaçtır. Biz sadece ana hatlarıyla özetlemeye çalıştık.

Takvim, Nevruz ve kurt ilişkisi ise Türkleri kurttan türemesi efsanelerine kadar inmektedir.

Türk kültürü ve Türk toplumu çerçevesinde gelişen en az iki takvimin başlangıç noktası Çin kaynağında geçen efsane olmalıdır. Nereden bakılırsa bakılsın Nevruz, yaz-kış ayrımı, fakat ataları, ateşi, suyu hatırlama, onlara saygı duyma günüdür. Zamanla bu takvimler olgunlaşmış ve dünya ölçüsünde kendisine yer bulmuştur. Coğrafya, iklim şartları ve tarihî olayların birleşme noktası olduğu için Nevruz, bir Türk Bayramı durumuna gelmiş, Türkler vasıtasıyla Asya ve Avrupa'ya yayılmıştır.

Bütün bunlardan sonra bazı önerilerimiz de olacaktır. *Yeni Gün, Nevruz, Yılsırtı, Mart Dokuzu, Mart Bozumu, Sultan Nevruz, Gün Dönümü*, ... bu kelimelerle ilgili inanışlar Türkiye'de ve Türk Dünyasında iyi araştırılıp inançlarla ilgili iyi bir harita yapılmalıdır. Aksi halde bir yığın bilgi karmaşası ortaya çıkacak gibi görünmektedir.

Konu hakkındaki bilgilere göz atıldığında *Yeni Gün / Nevruz'un* Türkler tarafından dünyaya armağan edildiği açıkça ortaya çıkmaktadır⁵². Ancak Türkler tarih boyunca münasebette bulunduğu veya bulunmadığı herkese hoşgörülü davranmışlardır. Bu durum Türklerin bütün insanlığın yararına olan kültürlerinin benimsenmesine, daha sonra da sahip çıkılmasına yol açmıştır.

Türkün *Yılsırtı, Mart Dokuzu, Gün Dönümü, Yeni Gün Bayramı*'na başkaları tarafından sahip çıkılmasının en önemli sebeplerinden biri, Türklerin

Altaylarda Nevruz günü çadırın baş köşesine en yaşlı ve ağır başlı kişi oturur, ev ve evde yaşayanlar için en iyi dileklerini söyler. Bu dileklerinin gerçekleşmesi için ateş ve ev ruhlarından yardım ister .

Anadolu'nun pek çok yöresinde Nevruz, Mart Bozumu ismiyle bilinir. Bu isimlendirme, atalar kültürü ile ilgilidir. O gün dışarıdan eve ilk gelen kişi köyün veya çevrenin en yaşlı kişisi olmalıdır. Yıl boyunca hanenin işleri yolunda giderse her yıl Mart Dokuzu'nda eve aynı kişi getirilir. Uğur getirmesi dileği ile eve getirilen yaşlı kişi eşikten içeri besmele çekerek sağ ayağı ile girer, dua okur, "Yeni yılınız hayırlı, bereketli olsun. Haneniz mutlu, işleriniz kolay olsun" der. Eve gelen kişiye en güzel yemekler ikram edilir. Mümkün olduğu kadar kıymetli hediyeler verilir. Burada ölçü ilk misafirin evden memnun ve mutlu olarak ayrılmasıdır.

Nevruz akşamı, mümkünse, sülâlenin en büyüğünün evinde geçirilir.

Nevruz gününün en anlamlı uygulamalarından birisi de mezar, mezarlık ziyaretleri ve buralarda yapılan uygulamalardır.

Kayı boyuna mensup Karakeçili aşireti ve diğer Osmanlı mensupları, II. Abdülhamid zamanına kadar, ulu ataları Ertuğrul Gazi Törenlerini, onun türbesinin çevresinde (eski takvime göre) mart dokuzu yani Nevruz günü yapılmaktaydı.

Başkurtistan'da Nevruz Bayramı ile ilgili en önde gelen unsurlardan biri, yaşlıların yanına gidip dua almaktır⁴⁴.

Nevruz gününün diğer ayağı ise *ateş kültüdür*: Çin kaynağında geçen efsaneye göre ateşi Türk adlı çocuk icat etmişti. Türklerde ateş de kutsaldır.

Şimdiye kadar saha araştırmaları yapabildiğim yörelerde kaynak şahıslara sorduğumuz "*Nevruz / Mart Dokuzu / Yılsırtı günü yaptığımız ilk iş nedir?*" sorusuna hep "İlk olarak ateş yakarız." cevabı alınmıştır. Bayram kutlamaları sırasında meydan ateşi yakılıp üzerinden atlanması ve ateşle ilgili diğer uygulamaların kaynağı da bu efsaneye çıkıyor gibidir.

Altaylarda yaşayan Şamanist Türkler, Nevruz günü dışarıda taşlardan ocak yapar ve kutsal saydıkları ardıç ağacıyla ateş yakarlar. Yaptıkları yemeklerden dua ve dilekler eşliğinde ateşe ikram ederler. Böylece Altaylarda yaşayanlar, kutsal saydığı ve çok değer verdiği ateşin ruhuna bir nevi teşekkürde bulunmaktadı⁴⁵.

Güney Azerbaycan'da halk Nevruz günü kullanılmak üzere önceden pazara gidip su testisi ile kibrit alır. Bu yörede ocakta ateş Nevruz gecesi yakılır ve gün bitene kadar ocağın sıcak kalmasına dikkat edilir.

Karaçay-Malkar Türkleri evlenen gençleri genellikle bugün ayırırlar, yeni evde ocağı baba evinden bir büyüğün getirdiği ateşle yakarlar. Yeni yıl ateşini yaktıktan sonra "Tepana" adı verilen şarkıyı söyleyerek dans ederler⁴⁶.

Türklerde su da kutsaldır. Nevruz gününün önemli ayaklarından biri su kültürüdür: Nevruz günü yapılan su ile ilgili uygulamalar, Türk dünyasında genellikle ortaklık arz etmektedir. Su üzerinden atlama, Nevruz suyu içme, eve ve kişilerin üzerine su serpme, Nevruz suyu ile yıkanma, hayvanlara nevrüz suyu içirme, akarsu kenarlarında tören yapma gibi pratikler su kültürüyle ilgilidir.

Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde bizzat yaptığımız saha araştırmalarında Nevruz günü yapılan ikinci işin çoğunlukla su ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Pek çok yörede evin en büyüğü ateşi yaktıktan sonra eve en yakın çeşmeye gidip büyükçe bir kaba su doldurur. Doldurduğu suyu serper eve gelir. Bir kısmını da evin içine hatta evin her tarafına serper. Geride kalan son kısmını ise içmesi için ev halkına dağıtır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Güney Azerbaycan'da Nevruz günü kullanılmak üzere önceden pazara gidip su testisi ile kibritin alınması da su kültürüne dayanmaktadır.

Gün boyunca akarsuların yanında eğlenceler düzenlenmesi ve su ile ilgili diğer uygulamalar ise bizi yine üzerinde durduğumuz efsaneye götürmektedir.

Tuman Han bir kurdun gecenin sis ve fırtınalı geçeceğini söylediğini duyar. Kurdun bu öngörüsüne göre tedbir alır. Gerçekten de o gece hava yağmurlu ve fırtınalı geçer. Önceden tedbir aldıkları için zarara uğramazlar³⁴. Tobarlardan (Tabgaç) Mu Ş'ung, kendisini esir eden düşman askerlerinin elinden kurtulduktan sonra Tanrı tarafından gönderilen bir kurdun arkasına düşmüş ve kurtulmuştur³⁵. Dede Korkut'a göre kurt yüzü mübarektir. O, ayrıca bir habercidir³⁶. Bütün bunlar bir araya getirildiğinde yüzlerce örnek ortaya çıkabilecektir. Dolayısıyla kurt, Türk kültüründe ve devlet hayatında da de önemli bir yere sahiptir.

Takvim, Nevruz ve kurt ilişkisi ise Türklerin kurttan türemesi efsanelerine kadar inmektedir. Azerbaycan'da Nevruz gününün *Bozkurt Bayramı* olarak bilindiğini yukarıda söylemiştik. Türk dünyasının canlı müzesi olan Türkiye'de ata yurdunun uzantısı hâlâ pek çok konuda canlıdır. Bunlardan birisi de takvim, nevrüz ve kurttur.

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Mart Dokuzu yani Nevruz ve Kurt ile ilgili en yaygın inanç hava tahmini konusundadır.

Tokat'a bağlı Reşadiye ilçesinin Demircili beldesinde yaptığımız derlemelerde ise yılın iyi geçmesi için kurdun Yılsırtı / Mart Dokuzu günü göle yattığına inanıldığı tespit edilmiştir³⁷.

O gün havalar kurt sırtını kurutabileceği kadar sıcak olursa, kış sona ermiş demektir. Yağmur yağarsa, yani kurdun sırtını kurutacağı kadar güneş olmazsa, kırk gün daha kış olacak demektir.

Ordu'nun Ulubey ilçesine bağlı Şeyhler köyünde ilgi çekici bir inanışlar zinciri tespit edilmiştir. Bu köyün ilk kurucusunun Şeyh Abdullah isimli bir zat olduğu bilinmektedir. Tarihi kayıtlara göre bu kişi bölgenin fatihlerindedir. Köye yerleştikten sonra buraya bir değirmen yaptırır. Bu değirmen çeşitli zamanlarda yıkılmış, her defasında aynı yere yapılmıştır. Bu ve çevre köylerde oturanlar durumu bildikleri için değirmene aşırı hassasiyet

gösterirler. Bunlardan biri de her yıl mart ayının dokuzuna rastlayan gününde, bir yıl içinde doğmuş çocuklarını değirmene getirip değirmen oluğunun altında yıkamalarıdır. İnanışa göre kurtlar Mart Dokuzu sabahı suya girip yıkanmaktadır. Burada yıkanan çocuğa kurt gücü geçeceğine, çocuğun güçlü olacağına ve hastalanmayacağına inanılmaktadır.

Buna benzer uygulamalara Terme ilçesine bağlı Oğuzlu köyünde, Giresun'un Şebinkarahisar ilçesinin bazı köylerinde ve Trabzon'un Şalpaazarı ilçesinin Geyikli beldesinde de rastlanmıştır. Bir yıl içerisinde doğmuş çocuklar, Mart Dokuzu'nda köyün kenarından akan bir dereye götürülür ve dere suyu ile yıkanır. Yıl boyunca suya giren kurt ve diğer güçlü yabanî hayvanların gücünün suya, oradan da çocuğa geçeceğine, bunun da çocuğun sağlığını olumlu olarak etkileyeceğine inanılır³⁸.

Trabzon'da Ağasar ırmağının doğu tarafında kalan yörede Mart Dokuzu ile ilgili en yaygın inançlardan biri kurt ile ilgilidir³⁹. Mart Dokuzundan dokuz gün önce yani martın biri ile dokuzu arasındaki süreye *kurt kızanı* denilmektedir. İnanışa göre Martın birinden Mart dokuzuna kadar olan dokuz günde kurtlar kızan olup çiftleşirler.

Kurtların Mart Dokuzu'nda çiftleştiğine inanıldığı için bu günde evlenenlerin ömür boyu çocuklarının olmayacağına inanılmaktadır. Evli çiftlerin bu güne dayalı çocukları olursa sakat doğacağı da bir başka inançtır⁴⁰.

Trabzon'a bağlı Yomra ilçesi ve çevresinde ise Yılsırtı / Mart Dokuzu'nda kurtların bayram ettiğine, bu yüzden bu günde evlenen çiftlerin çocuklarının olmayacağına inanılmaktadır⁴¹.

Nevruz gününün bir ayağı *atalar kültürüdür*. Göktürk hükümdarlarının Göktürk beyleriyle Nevruz günü, *Atalar Mağarası*'na giderek törenler düzenledikleri ve kurbanlar kestikleri bilinenler arasındadır⁴³.

çıkılmazlar, misafir kabul etmezler, iyi ve güzel davranışlar için Nevruz'u beklerler²¹. Kırgız Türklerinin eski yıl takviminin yılbaşı da gece ve gündüzün eşit olduğu Nevruz günüdür²².

Türklerde zaman ve on iki sayısı ilgi çekici bir durum sergilemektedir. Türkler yılları on ikiye bölüp *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*'ni²³ yapmışlardır²⁴. Yıllar da on ikiye bölünmüş ve her birine ay adı verilmiştir. Eski Türkler günleri de on ikiye bölüp her bir bölümünü *çağ*²⁵ diye isimleştirmişlerdir²⁶. Saatte asıl sayı on ikidir²⁷. Herhangi bir kaynak tespit edememekle beraber, büyük ihtimalle çağlar ikiye bölünmüş ve saat kavramı da bu şekilde ortaya çıkmış olmalıdır. Bütün bunlardan anlaşılmalıdır ki yılın on ikiye bölünmesi büyük ihtimalle Türkler tarafından Avrupa'ya götürülmüş olmalıdır. Hatta bu hasapta yılbaşı yine mart ayı iken Sezar tarafından Hz. İsa'nın doğumu esas alınarak ocak ayına alınmıştır. Ayrıca Hristiyan Gürcü ve Osetler ocak ayma *Başıl* (<Baş yıl), mart ayına da *Bayrım* (<Bayram) demektedirler. Türkler yılları da on ikiye bölmüşlerdir. Yılbaşı günü 21 mart olan *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*²⁸ bunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Yaz ve kış tanrılarının / perilerinin kızlarıyla evlenen İ-çi ni-sse-tu'ya dayalı rivayetlerde ortak bir konu daha vardır. İ-çi ni-sse-tu'nun bu kadınların birinden dört çocuğu dünyaya gelmiştir: Birinci çocuğun adı *Türk*, ikinci çocuğun adı *Kırgız*, üçüncünün ismi kaydedilmemiştir, dördüncüsü *leylek* olup uçmuştur.

Dört sayısı ilk bakışta akla dört mevsimi getirmektedir. Ancak bu konuyu derinleştirecek bir bilgiye ulaşabilmiş değiliz. Bu yüzden dört sayısı ile mevsimler (yaz "ilkbahar, yay "yaz", güz "sonbahar", kış "kış") bağlantısı konusunu daha sonraki yıllara bırakıyoruz.

İ-çi-ni-sse-tu'nun Türk adlı en büyük oğlu Chien-su ve Şin dağlarında oturmaktadır. Bu dağların üzerinde A-ang-pu'nun yıkılan devletine bağlı bir oymak da yaşamaktadır. Soğuk olan dağda

ıstırap çekiyorlardı. Türk, burada ateşi bulmuştur. Bunun üzerine diğer kardeşler birleşerek büyük kardeşi başkan seçmişlerdir. Türk'ün on tane eşi vardır. Bu kadınlardan doğan on çocuk bir araya gelip yüksek atlama yarışması yaparlar. Yarışmayı en küçükleri olmasına rağmen Aşena adlı eşinden olan çocuk kazanır ve Şad unvanını alır. Türk, Göktürk Devletini kuran Aşena ailesinin atası olarak kabul edilmektedir²⁹.

İ-çi ni-sse-tu'nun ikinci oğlu Kırgız, A-pu-şu-i ve Kien-şu-i ırmakları arasında bir devlet kurdu; bu devlete Ki-ko dendi. Üçüncü oğlu Çu-çe nehri boyunda yerleşir. Türk kültüründe ve Nevruz'daki *su kültünün* kaynağı, bu iki kardeşin kurduğu devletlerin akarsu kenarlarında bulunması ve su ile ilgilerinden olmalıdır.

İ-çi ni-sse-tu'nun diğer çocuğunun leylek olup uçtuğunu yukarıda söylemiştik.

Şimdi bu efsanenin ve efsane içerisinde yer alan kahramanların Türk tarihi, Türk takviminin başlangıcı ve Nevruz ile ilgisini inceleyelim: Çinli Prof. Dr. Ch'in-chung-main'in eski Çin Takvimleri konusunda yaptığı araştırmalarda göre M.Ö. VIII yüzyıllarda yaşayan eski Türk kavmi "Ti"ler; Nung-li adlı hem ay hem güneşe göre düzenlenen ve mart ayını yılbaşı sayan bir takvimi kullanıyorlardı³⁰. Chou Sülâlesinin tarihinin "Göktürk Tezkeresi" bölümünde ise "*Göktürkler, bitkilerin yeşerdiği zamanı yılbaşı olarak kutlamaktadır.*"³¹ denilmektedir.

İlk olarak bu soyun varlığını sürdürmesini sağlayan kişinin annesinin kurt olması bakımından kurt üzerinde duralım:

Kurt, Türklerde kutsal bir hayvandır. Çin kaynaklarında Türklerin atalarının kurtlar olduğuna dair pek çok rivayet bulunmaktadır³².

Kurt, Köktürk Devleti bayrağında simgedir. *Köl Tigin* yazıtının üst kısmında kurttan süt emen çocuk heykeli bulunmaktadır³³.

Kurt, Oğuz Destanı'nda da geçmektedir.

Köktürklerin kurttan türediklerine dair şimdiye kadar Çin kaynaklarında tespit edilebilen iki efsane bulunmaktadır. Çin kaynaklarına göre Köktürkler ve dolayısıyla Türkler, her iki efseneye göre de annesi kurt olan çocuktan türemişlerdir⁹. Bütün bunlar bizi Çinlilerin Cou (Chou) Sülalesinin resmî tarihinde geçen "Göktürklerin Kurttan Türeyişi ile İlgili Efsaneleri"ne götürmektedir. Belli ki aradan uzun zaman geçmiş, gerçekler birbirine karışmıştır.

Ergenekon Destanı adıyla bilinen birincisi özetle şu şekildedir: Rivayete göre (Köktürklerin) ilk ataları Hsi-Hai, yani Batı Denizi'nin kıyılarında oturuyorlardı. Lin adlı bir memleketin askerleri tarafından bir erkek çocuk hariç hepsi kılıçtan geçirilmişti. Bu çocuğun da kollarını ve bacaklarını kesip bir bataklığa atmışlardı. Dişi bir kurt gelip ona yiyecek getirmiş ve çocuğu büyütüştür. Daha sonra Türklerin nesli bu kurt vasıtasıyla sona ermemiştir. Bu arada Lin devleti çocuğun yaşadığını duymuş ve asker göndermiştir. Kurt kutsal ruhlar yardımıyla haber almış, çocuğu alıp bir mağaraya sığınmıştır. Bu mağaranın ortasında çok geniş bir ova vardır. Kurt burada on erkek çocuk doğurur. Dışardan kızlar getirerek evlenirler. Böylece nüfusları artar, ovaya sığmaz duruma gelirler. Dağı eritirler, ve yine başka bir kurdun kılavuzluğunda bu ovadan çıkarlar¹⁰. Türklerin buradan çıktıkları günün, Yeni Gün yani Nevruz günü olduğu kabul edilmektedir. Nevruz günü demir dövülmesi ve ateşle ilgili inançlar bu efsaneye dayandırılmaktadır¹¹. Ayrıca Azerbaycan Türklerinin Nevruz gününü *Ergenekon Bayramı* ismiyle kutlamaları da bir başka bağlantıdır.

Diğer bir efsaneye göre ise Türklerin ilk ataları on sekiz kardeştir. Bu kardeşlerinin en büyüğü *A-ang-pu* idi. Diğer birinin adı ise *İ-çi ni-sse-tu* olup bir kurttan doğmuştur. Bir düşman istilasında kurttan doğan *İ-çi ni-sse-tu* hariç herkes ölür.

Bir rivayete göre *İ-çi ni-sse-tu*, tabiat üstü kudrete ve özelliklere sahiptir¹². O, yaz ve kış tanrılarının kızlarıyla evlenir. Büyük bir ihtimalle yılı yaz ve kış diye ikiye ayıran takvim buradan doğmuştur. Çünkü Baykal Gölü'nün Olkhon

adasında bulunmuş çok eski bir takım yıldızlar takvimine göre yıl yaz ve kış olmak üzere ikiye bölünmüştür. Kyotto Üniversitesi Japon araştırmacı grubundan Prof. Abe Takeo, yılın dönüşünü 28 Şubat - 21 Mart arasında olabileceğini söylemektedir¹³. Ülkemizde kutlanan Hıdırellez bayramının kaynağı bu bakımdan incelenmeye muhtaçtır. Çünkü Tevrat'ta geçen İlyas'ın "ilk" ve "yaz" kelimelerinin değişmiş biçimi olabileceği konusunda pek çok bilim adamı görüş birliği içerisindedir. Ayrıca İslâmiyet öncesinde darda kalanlara yardım eden ve yol gösteren Bozkurt'un, Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra *Boz Atlı Hızır*'a dönüştüğü konusunda ciddî görüşler bulunmaktadır¹⁴.

Başkurtların halk takvimi yılı ikiye bölen, yılbaşı martın yirmi birine rastlayan bir takvimdir. Yıl boyunca havanın nasıl olacağı, Nevruz gününden sonraki günlere bakarak tahmin edilmektedir. Başkurtistan'da derlenmiş aşağıdaki dörtlük konuyu açıklamak bakımından ilgi çekicidir:

*Allah'ın kudreti böyledir,
Allah'ın kudreti böyledir,
Bir altı ayı yaz etmiş,
Bir altı ayı güz etmiş*¹⁵.

Almus Ataköy'de derlediğimiz bir efsane de bizi üzerinde durduğumuz efsaneye götürmektedir: "*Guguk ile Haguk* iki kız kardeştir. Yaramazlık yaptıklarında anneleri bunlara beddua eder. Haguk bir dağa guguk bir başka dağa uçar. Yılsırtı (Nevruz) günü bunlar birleşmekteymiş"¹⁶.

Diğer bir rivayete göre ise *İ-çi ni-sse-tu*'nun on iki karısı vardır. Bunlar yaz ve kış perilerinin (ilâhlarının) kızlarıdır¹⁷. Yılı on ikiye bölen takvimlerin kaynağı da bu efsane olmalıdır¹⁸. Nitekim ayın otuz günlük bir süreden ibaret olduğu Köktürk Kitabeleri'nde açıktır¹⁹. Kazak Türklerinin halk takviminde de yıl on iki aydır. Onlar, gece ve gündüzün eşit olduğu Nevruz gününü yılbaşı sayıp bir yılı, her biri otuz günden meydana gelen on iki aya bölerler. Geriye kalan 5-6 günü her yıl takvime eklerler²⁰. Bu 5-6 günde ev değiştirmezler, düğün dernek yapmazlar, hayvan kesmezler, yolculuğa

Türkler genellikle orta iklim kuşağı veya ılıman iklim kuşağı (30°-60° enlemler arasında) adı verilen bir coğrafyada yaşayan, yirminci yüzyılın başlarına kadar genellikle tarım ve hayvancılıkla geçinen bir millettir. Takvimleri de bu coğrafya, tabiat şartları ve meşguliyetlerinden doğmuş ve gelişmiştir.

Sıradan bir gün kutlanılmaz, üzerinde durulmaz. Şimdiye kadar yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır ki Nevruz sıradan bir gün değildir. Onu sıra dışı bir gün yapan nedir?

Türklerin ana yurdunun neresi olduğu tartışmalıdır. Ancak Kazakistan, Çin, Moğolistan ve Rusya Federasyonu'nun sınırları içerisinde kalan *Altaylar* bölgesi olduğu kuvvetli bir ihtimaldir⁵. Bu bölge 44°-50° enlemler arasında kalmaktadır. Denizden yüksekliği ise 1500-4500 metre arasındadır. Altaylar bölgesinde kış çok sert geçer. Kış aylarında sıcaklık -73 dereceye kadar düşer. Ortalama sıcaklık -51 derecenin altındadır. Kış ayları çok kar yağar ve hiç kalkmaz. Toprak sürekli don hâlinindedir. Bu bölgede yaşayanlar altı ay evde kapalı kalırlar, bunalırlar, baharı beklerler. Baharın onlar için anlamı çok büyüktür. Bahar yani *Nevruz* / *Cılgayak* gününün anlamı her şeyden daha önemlidir. Çünkü her yıl mecazi anlamda bir Ergenekon'dan çıkış gerçekleşir, o günden itibaren bütün olumsuzluklar olumlu unsurlara dönüşür.

Konunun tarihî kısmı ise şu şekildedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Çin kaynaklarından öğrendiğimize göre Türklerde Nevruz / Yenigün kültürü M.Ö. 3. yüzyıldan yani Mete Han zamanına kadar inmektedir⁶. Belki bu tarihten önce de kutlanmaktaydı.

Nevruz Türkiye'de daha çok *Yılsırtı*, *Mart Dokuzu*, *Mart Bozumu*, *Sultan Nevruz*, *Gün Dönümü*, *Yeni Gün* gibi Türkçe isimlerle bilinmektedir. Hemen her Türk coğrafyasında ve Türk topluluğunda görülmektedir. Fars kültüründen uzak yörelerde Türkçe veya Türklerin yakından tanıdığı isimlerle bilinmektedir: *Altay Türkleri Cılgayak Bayramı*; *Azerbaycan Ergenekon, Bozkurt Bayramı*;

Başkurt Türkleri Ekin Bayramı; *Doğu Türkistan Yeni Gün, Baş Bahar*; *Gagavuzlar İlk yaz*; *Hakas Türkleri Cılsırtı*⁷, *Ulu Kün*; *Karaçay-Malkar Türkleri Gollu, Gutan, Saban Toy, Tegri Toy*; *Kazakistan Türkleri Ulu Günü*; *Kazan Türkleri ve Karapapaklar / Terekemeler Ergenekon Bayramı*; *Kumuk Türkleri Yazbaş*; *Nogay Türkleri Saban Toy*; *Türkmenler Teze Yıl*; *Uygur Türkleri Yeni Gün, ...*

İran'a yakın coğrafyalarda ve Fars kültürünün etkisinin görüldüğü yöreler olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'ın bazı yörelerinde *Novruz*, *Navruz*, *Nevruz Bayramı*, *Nevruz Köce*, *Noruz*; *Nogay Türkleri Nevroz* gibi Farsça *nev* ve *rûz* kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkan ve "yenigün" anlamına gelen terimle veya terimlerle bilinmektedir.

Coğrafya ve coğrafyaya bağlı hayat şartları, tarihî kaynaklar ve eldeki diğer bilgilerden anlaşıldığına Nevruz / Yeni Gün'ün kaynağı Türklerin ana yurdu Altaylar gibi görünmektedir. Dünyaya da buradan yayılmış olmalıdır.

Bütün bunları dikkate alarak yılın ilk günü sayılan Nevruz / Yeni Gün'ün kaynağına doğru bir yolculuk yapmak gerekmektedir.

Nevruz diğer isimlerle *Yılsırtı*, *Mart Dokuzu*, *Mart Bozumu*, *Sultan Nevruz*, *Gün Dönümü*, *Yeni Gün*'ün kaynağı hakkında bir arşivimizin olmadığına göre konunun kaynağına doğru; mevcut çalışmalar, yabancı milletlerin arşivleri, yapılan uygulamalar ve bu bayramı kutlayan halkın hafızasından hareketle ilerlemek gerekmektedir.

Nevruz aslında ana hatlarıyla dört külte dayanmakta iken şimdiye kadar üç tanesi tespit edilebilmiştir. Bunlar: *Atalar kültü*, *su kültü* ve *ateş kültü*'dür⁸. Nevruz gününün iklim ve takvim ile yakından ilgili olduğu bilinenler arasındadır. Bütün bunların yanında başta Azerbaycan Türkiye olmak üzere Nevruz'a *Bozkurt Bayramı*, *Ergenekon Bayramı*, *Kurt Kızanı* (Trabzon ve yöresi) denildiğine göre *kurt* unsurunu da bunlara eklemek gerekmektedir.

Türk Kültüründe Yeni Gün (Nevruz) ve Tarihî Alt Yapısı

Anahtar Kelimeler:

Nevruz, Oniki hayvanlı Türk Takvimi.

Doç. Dr. Necati DEMİR

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Öğretim Üyesi-Sivas

Takvimler ve özel günler, milletlerin tecrübelerinin bir listesidir. tecrübelerinin aynasıdır. Medeniyetler takvimlerini ve özel günlerini kendileri ortaya koyup sistemleştirir. İnsan toplulukları veya insan gruplarının, millet olmadan, bir takvimleri olmaz. Takvim sahibi olmak millet olmanın şartları arasındadır.

Türkler çok sayıda takvim kullanmışlardır. Bu takvimlerin bir kısmı bizzat kendi tecrübelerinin ortaya koyduğu kültür varlıklarıdır. Hayat tecrübelerinin bir sonucu olarak ortaya koydukları pek çok takvimi de dünya milletleriyle paylaşmışlardır.

Türklerin dünya medeniyetlerine hediye ettiği takvimlerin büyük bir kısmının yılbaşı günü, gece ile gündüzün eşit olduğu mart ayının yirmi birini yirmi ikisine bağlayan *Yeni Gün (Nevruz, Yılsırtı, Mart Dokuzu, Mart Bozumu, Sultan Nevruz, Gün Dönümü, ...)*'dür.

Türklerde Nevruz'la ilgili inanış ve uygulamaların M.Ö. 3. yüzyıldan yani *Mete Han* zamanından beri var olduğu bilinmektedir. Binlerce yıldır *Müslüman Türk Dünyası, Hıristiyan Gagavuz ve Çuvaşlar, Şamanist Yakut Türkleri* de dahil, devam etmektedir¹. Ancak son 50-60 yıl içerisinde çeşitli sebeplerden dolayı, Türk halk kültürü

araştırmacıları hariç, Türkiye'de ve Türk Dünyasında pek gündeme taşınmamış; ihmal edilmiştir. Gündeme gelmemesi ve ihmal edilmesi sebebiyle aydınlar ilgisiz kalmış, devlet töreni olarak kutlanmamıştır. Bu gelişmeleri fırsat sayan bazı çevreler Nevruz'u olumsuz noktalara çekmeye çalışmışlardır. Fakat Türk halkı bu bayramı gönlünde ve köyünde yaşatmaya devam etmiş, düzenlenen oyunu bozmuştur.

Türkiye'de Nevruz'la ilgili en ayrıntılı araştırma ilk baskısı 1985'te yapılan Prof. Dr. Abdulhalûk M. Çay'ın *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz* adlı eseridir.² Diğer Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını ilân ettiği 1991'den beri Türkiye'de Nevruz konusunda bilimsel çalışmalar artmıştır. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi³ ve Kültür Bakanlığı⁴ tarafından Başbakan ve diğer bazı bakanların da katıldığı, dünyanın pek çok bölgesinden gelen bilim adamlarının bildiri sunduğu bilgi şölenleri düzenlenmiş, sunulan bildiri-lerle konu ayrıntılarıyla incelenmiştir. TRT tarafından her yıl Nevruz ile ilgili programlar düzenlenmekte, diğer Türk Cumhuriyetlerindeki törenler naklen yayımlanmaktadır. Türkiye'nin hemen her ilinde Valiliklerce düzenlenen konferanslarda halk Nevruz konusunda bilgilendirilmektedir. Üniversitelerde paneller yapılmakta, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda günün anlam ve önemini anlatmak için törenler düzenlenmektedir.

Türklerin Çinliler gibi tarihî bir arşivi olmamıştır. Bu yüzden tarihî hafızası da oldukça zayıftır. Ancak yukarıda sayılan çalışmaların sonucunda Nevruz'la ilgili hatırı sayılır bir bilgi birikimi oluşmuştur denilebilir. Ayrıca yaklaşık on yıldır Türkiye'nin hemen her yöresinde yaptığım saha araştırmalarından elde ettiğim bilgiler de bu çalışmalara eklendiğinde dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Şimdi gelinen son noktayı beraber değerlendirelim:

Coğrafya, tabiat şartları, insan meşguliyetleri, toplumun yapısı takvimlerin oluşmasında birinci derece önemli unsurlardır.

12. Erdentuğ, Nermin; "Atatürk İnkıplarının Kültürel Antropoloji Açısından Analizi", **Türkiye'de Çağdaşlaşma, Eğitim ve Kültür Münasebetleri**, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1980.
13. Ergin, Osman; **Türkiye Maarif Tarihi**, 3-4, İstanbul 1977, S. 935-937.
14. Giritli, İsmet; "Atatürk, Kültür ve Sanat" **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt: IV, sayı 10, Kasım 1987, s. 19-25.
15. Giritli, İsmet; "Atatürkçü Çağdaşlamada Bilim ve Teknoloji", **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt: III, sayı: 8, Mart 1987, s. 359-370.
16. General Gular Ahmed; "İktisadi Kalkınma ve Kültürde Değişmeler", **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayın, Ankara 1972, s. 67-72.
17. Gökberk, Macit; **Felsefe Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, İstanbul 1961.
18. Gökbilgin, M. Tayyip; "Türk Toplumunda Bir Kültür Devrimi Olarak devrimcilik", **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayını, Ankara 1972, s. 7-12.
19. İlhan, Suat; "Atatürkçülük Kültür Unsurlarımızdan Birisidir", **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt: IV, Sayı: 18, Temmuz 1990, s. 459-471.
20. İnan, Afet; **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, T.T.K. yayını Ankara 1988.
21. Karal, Enver Ziya; **Atatürk'ten Düşünceler**, Türkiye İş Bankası yayını Ankara 1969.
22. Kaynar, Reşat; "Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı", **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt: II, sayı. 6, Temmuz 1986, s. 579-583.
23. Kocatürk, Utkan; **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Turhan Kitabevi yayını, Ankara 1984.
24. Kavcar, Cahit; "Atatürk ve Kültür Reformu", **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt : IV, sayı: 12, Eylül 1988, s. 915-923.
25. Kubalı, Hüseyin Nail; "Atatürk Devrimleri ve Eski Reformlar", **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1972, s. 119-131.
26. **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Atatürk Kültür Merkezi yayını, Ankara 1990.
27. Mumcu, Ahmet ; "Atatürk'ün Kültür Anlayışında Hukukun Yeri", **Erdem**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, cilt : 1, sayı 2, Mayıs 1985, s. 291-308.
28. Nirun, Nihat; "**Sosyoloji Açısından Atatürk**", **Erdem**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, cilt : 4, sayı 12, Eylül 1988, s. 963-993.
29. Sayılı, Aydın; "**Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk**", **Erdem**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, cilt : 1, sayı1, Temmuz 1985, s. 11-23.
30. Sayılı, Aydın; "**Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk**", **Erdem**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, cilt : 1, sayı 2, Temmuz 1985, s. 309-409.
31. Sayılı, Aydın; "**Atatürk ve Milli Kültürümüzün Temel unsurlarından Bilim ve Entellektüel Kültür ve Teknoloji**", **Erdem**, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek kurumu Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, cilt:3, sayı 9, Eylül, 1987, s. 609-671.
32. Sayılı, Aydın; "**Atatürk ve Temel Bilimler**", **Erdem**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek kurumu Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, cilt : IV, sayı 12, Eylül 1988, s. 933-961.
33. Sayılı, Aydın; "**Atatürk İdeolojisi**", **Erdem**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, cilt : IV, sayı 12, Temmuz 1988, s. 551-556.
34. Ülken, Yüksel; "Atatürk'te Eğitim-Bilim ve Teknik", **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt: IV, sayı 12, Temmuz 1988, s.551-556.
35. Yavuz, Fehmi; **Memleketimizde Toplum Kalkınması**, Türkiye ve Ortadoğu Amme Enstitüsü yayını, Ankara 1969.

rasyondur. Çünkü ona göre millî birlik ancak kültür birliği ile sağlanabilir. Kültürel entegrasyondur. Çünkü ona göre millî birlik ancak kültür birliği ile sağlanabilir. Kültürel entegrasyon için eğitimi veya okullaşmayı bir vasıta olarak görmüştür. Bu maksatla okulların programlarını millileştirmekle yetinmemiş, eğitimin dilinin de millileşmesini sağlamıştır. Çünkü O, dil ile his arasında sıkı bir bağ olduğunu biliyordu. Atatürk dil ve hışte birliği sağlamak için örgün eğitim kurumları ile yetinmemiş, millet mektepleri, halk odaları ve halkevleri gibi yaygın eğitim kurumlarını da devreye sokmuştur.

Özet olarak Atatürk, ilke ve inkılapları ile bilimsel temellere dayanan planlı kültür değişmesini başlatmış ve bu değişme devam ederken kültürel entegrasyonun da gerçekleşmesini hedef almıştır. Bu faaliyetlerinde bir kültürel antropolog, bir grup sosyoloğu ve grup psikoloğu gibi hareket etmiştir. Atatürk bu hareketi ile kültür ve medeniyet alanlarındaki çağdaş gelişmeleri yakından izlediğini de göstermiştir.

SONUÇ

Türkiye, onsekizinci asrın başlarına kadar Avrupa kültür ve medeniyetine karşı, belirli alanlarla sınırlı ve selektif, âdeta kapalı bir kültür politikası izlemiştir. Onsekizinci asrın başlarından itibaren, önce askerî eğitim ve teşkilat alanında olmak üzere, Avrupa kültür ve medeniyetine açılmaya başlamıştır. Yaklaşık bir asır sonra (ondokuzuncu asrın başlarından itibaren) da sivil eğitim, devlet ve hükümet teşkilatları alanlarında Avrupa kültür ve medeniyetine açılmıştır. Fakat Avrupa kültür ve medeniyeti ile geleneksel kültürünü sentezleştirmeyen, akli ile batıya yönelirken ruhu ile doğuya bağlı kalmaktan kurtulamayan Türkiye, yirminci asrın başına kadar doğu-batı düalizmi içinde bocalamıştır. Ancak yirminci asrın birinci yarısında Atatürk'ün gerçekleştirdiği radikal reformlarla millî, laik, çağdaş ve demokratik devlet kimliğine kavuşan Türkiye; sadece Avrupa kültür ve medeniyetine değil, dünyada ve medeniyet tarihinde yer alan bütün toplumlar, medeniyetler ve

kültürlerle tam ve rahat ilişkiler kurma imkânını elde etmiştir. Böylece Türkiye'de Batı kültür ve medeniyetine açılma hareketi, Atatürk ile birlikte münferit ve müteredit, hatta birbiriyle çelişen teşebbüsler olmaktan çıkmış, millî kimliği koruyarak Avrupa kültür ve medeniyeti ile entegrasyonu hedef alan bilinçli, çok yönlü ve kurumsal faaliyetler hüviyetine bürünmüştür.

KAYNAKLAR

1. **Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi yayını, Ankara 1990.
2. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-V**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayını, Ankara 1961-1972.
3. Kemal Atatürk, **Nutuk-I-II-III**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1981.
4. **Ana Britannica**, cilt:14, S. 175-179.
5. Akyüz, Yahya; **Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Koleji, yayını İstanbul 1994.
6. Altar, Memduh Cevad; "*Atatürk'e Özgü Evrim Felsefesinin Gelenek-Kültür Dinamizmine Katkısı*", "**ERDEM**", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, cilt: 1, sayı 2, Mayıs 1985, s.261-289.
7. Aytaç, Kemal; **Avrupa Eğitim Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayını, İstanbul 1992.
8. Aytaç, Kemal; **Çağdaş Eğitim Akımları**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi yayını, Ankara 1976.
9. Aytaç, Kemal; **Atatürk'ün Din Politikası Üzerine Konuşmaları**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayını, Ankara 1986.
10. **Aslanapa, Oktay**; "*Atatürk'ün Kültür ve Sanat Faaliyetleri*", "**ERDEM**", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, cilt : 2, sayı 6, Mayıs 1986, s.741-747.
11. Erdentuğ, Nermin; "*Atatürk'de Kültür Dinamizmi Görüşlerin*", "**A.Ü. D.T.C.F. Cumhuriyetin 50. yıldönümü Anma Kitabı**", Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, S. 67-77.

Yine Atatürk 30 Ağustos 1924 günü Dumlu- pınar'da şöyle sesleniyor:

“Efendiler, medeniyet yolunda başarılı olmak, yeniliklerle mümkündür. içtimai hayatta, iktisadî hayatta, ilim ve fen sahasında başarılı olmak iç in yegane tekamül ve terakki yolu budur. Hayat ve mâişette hâkim olan ahkâmın, zaman ile tegayyür, tekamül ve teceddüdü zaruridir. Medeniyetin ihtiraları (benzeri görülmemiş icatları), fennin harikatalır, cihanı tehavvülden tahavvüle duçar ettiği bir devirde asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestikle muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir”.

g. Atatürk'ün uyguladığı kültür politikası lâik karakterdedir.

Çağdaşlaşma tarihimizin son safhasını teşkil eden Atatürk inkılapları ile Türkiye, dünyada ve tarihte yer alan kültürlerin ve medeniyetlerin hepsine birden kapılarını açmıştır. Buna imkân veren lâik sistemin uygulanması ile Türk milleti tarihinde idrak ettiği en üstün ve en zengin senteze doğru yol almaya başlamıştır. Çağdaş medeniyete açılmak için lâikliğin zorunlu olduğunu bilen Yüce Önder'in uyguladığı lâikleşme hareketi sonucunda Türkiye Cumhuriyeti, dünyada ve medeniyet tarihinde yer alan bütün toplumlar, memleketler, medeniyetler ve kültürlerle tam ve rahat ilişkiler kurabilme imkânına kavuşmuştur.

h. Atatürk'ün uyguladığı kültür politikası demokratik karakterdedir.

“Hürriyet benim karakterimdir” diyen ve hürriyet kavramını en yüce anlamıyla benimseyen Atatürk'e göre *“hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve izmihlâl vardır. her terakkinin ve kurtuluşun ana-sı hürriyettir”*. *Yüce önder, kültürel faaliyetlerin her türlü baskı ve sınırlamadan uzak hür bir atmosferde cereyan etmesine özel önem vermiştir.*

3. Antropolojik Anlamda Kültür Değişmesi ve Atatürk İnkılapları

Atatürk inkılapları, bir yayılma yoluyla meydana gelen kültür değişmesi ve kültürleşme hareketidir.

Yayılma, bir kültür elemanın bir kültür yapısından diğer kültür yapısına geçmesi demektir. Kültürleşme, farklı kültüre mensup insanların yabancı bir kültürle doğrudan doğruya temasa gelmesiyle meydana gelen kültür değişmesidir.

a. Atatürk, kültür değişmesi veya kültür dinamiği kavramının anlamını ve önemini inkılapçılık ilkesi ile işaret etmektedir. Atatürk ilke ve inkılaplarının amacı, Türk toplumunu modern kültür kimliğine ulaştırmaktır. Modernleşmeyi gelişme ile, gelişmeyi de kalkınma ile aynı anlamda kullanmıştır.

b. Atatürk günümüz antropologlarından daha önce hiçbir kültürün tek başına yeterli olmadığını ve kültürün dinamik bir varlık olduğunu anlamış, kendi kendine yetersiz olan Türk kültürünü geliştirmek ve zenginleştirmek amacıyla inkılaplara girişmiştir.

c. Atatürk İnkılapçılığı; gelişme yönünde değişme anlamında kullanmıştır. Bu da yeni kültür unsurlarının alınması ve geleneksel kültürümüzden birçok yetersiz unsurların atılması şeklinde olacaktır.

d. Atatürk'e göre değişme ve gelişme anlamına gelen inkılapçılık kavramının temelinde, yeni kabul edilecek kültür unsurlarının toplumun kültürel yapısı ile uyum içinde olması prensibi esastır. Bu değişme ve gelişmeye karşı kültürel engeller bulunmamalıdır. Şayet varsa, bu engeller kaldırılmalıdır. Mesela: Batı kültür unsurları ile geleneksel hukuk sisteminin uyumayacağını anlamış, eski hukuk sistemini kaldırmış, yerine lâik sistemi getirmiştir.

e. Atatürk, yeni kültür unsurlarını alırken halkın kültürel davranış kalıplarını (gelenekler ve görenekler) da dikkate almak gerektiğinin bilincindedir. Aynı millî mücadelede olduğu gibi inkılapların gerçekleştirilmesinde de halkla beraber hareket etmek gerektiğini anlamış ve halkçılık ilkesini ortaya koymuştur. Atatürk bu hareketleriyle planlı kültür değiştirme işinde hem kültürel engelleri ortadan kaldırmak hem de grup psikolojisini dikkate almak gerektiğini ortaya koymuştur.

f. Atatürk'ün planlı kültür değişmesi konusunda dikkate aldığı diğer bir prensip de kültürel enteg-

mize uygun bulduğumuz için dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz".

Atatürk, bazı yazarların iddia ettiği gibi, yerel veya bölgesel kültürler yerine batı, medeniyetini ika me etmek düşüncesinde değil, millî kültür ile çağdaş Batı medeniyetini Sentezleştirme gayret ve çabası içindedir. Ayrıca Atatürk, çağdaş batı medeniyetinin gelişmesindeki Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın yaratıcı ve aktif hizmetlerini kabul etmekle beraber, Batı medeniyetinin sadece Batılı toplumların eseri olmadığını; bu medeniyetin gelişmesindeki Ortaçağ İslam, Yunan, Anadolu, Mezopotamya, Mısır, Türk, Hint, Çin medeniyetlerinin katkılarının açıklığa kavuşturulması için özel çabalar harcamıştır.

c. Atatürk, medeniyete kaçınılmaz tarihi ilerleme anlamını yüklemiştir.

Çağdaş Batı medeniyetine dahil olmayı, hürriyet ve bağımsızlığın, hatta varolmanın ve hayatta kalmanın şartı olarak görmüştür. Ona göre, "dünyada her kavmin varlığı, kıymeti, hürriyet ve bağımsızlık hakkı, sahip olduğu ve yapacağı medenî eserlerle orantılıdır. Medenî eser vücuda getirmek kabiliyetindem mahrum olan kavimler, hürriyet ve bağımsızlıktan soyunmaya mahkumdurlar. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak hayatın şartıdır. Bu yol üzerinde ileri değil, geriye bakmak bilgisizliği ve ihtiyatsızlığı gösterenler, umumî medeniyetin coşkun seli altında kalmaya mahkûmdurlar".

d. Kültürün çeşitli anlamlarına hâkim olan Yüce Önder Atatürk, kültür kavramını en çok entellektüel kültür anlamında kullanmıştır.

Mesela, "kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden manâ çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekayı terbiye etmektir... ..", Atatürk, kültür kavramının en çok entellektüel kültür yanı üzerinde durmuştur. Entellektüel kültür, Yüce Önderin kültür anlayışının esasını teşkil eder. Akli ve ilmi bilgilerle oluşan ve ilmi bilgiden en çok pay alan hars-i fikriye diye ifade edilen entellektüel kültür, kültürün en dinamik yanıdır. Her vatandaşın entellektüel kültür bakımından geliştirilmesini isteyen

Büyük Önder, böylece Türk milletinin medenileşmesini engelleyen geleneklerden ve bâtil inançlardan kurtulmanın mümkün olacağını belirtmiştir.

e. Atatürk, kültürü ve millî kültürü (millî karakter, millî seciye, millî deha...) dinamik olarak kabul ediyor.

Atatürk'ün kültür anlayışında dinamizm hayati öneme sahiptir. Bilimi kültürün temel unsuru olarak görmesindeki esas amaç, kültüre dinamizm kazandırmaktır. Ona göre "*mektep sayesinde, mektebin verdiği ilim ve fen sayesinde ki, Türk milleti, Türk sanatı, iktisadiyatı, Türk şiiri ve edebiyatı bütün bedayı ile inkişaf eder*".

Atatürk sadece millî kültürün kendisini değil, onun temelini teşkil eden millî dehamızın, millî karakterimizin ve millî seciyemizin de gelişerek değişmesini istiyor. Bu gelişme ve değişimde bilim temeli üzerine olacaktır. Mesela, "milletimizin inkişafı dehası ve bu sayede layık olduğu mertebeye medeniyete yükselmesi tabii olarak yüksek meslekler erbabını yetiştirmekle ve harsımızı yükseltmekle (yüceltme) ile kaabildir". Özet olarak, bilim bir yandan bize refah sağlayan teknolojiye temel teşkil ederken, diğer yandan da manevî hayatımızın sağlam düşünce temelleri üzerinde oturmasını sağlar.

f. Atatürk, bilim ve entellektüel kültürü, Türk toplumunun gelişmesini engelleyen geleneklerden ve yanlış inançlardan kurtulmasını sağlayan bir vasıta olarak görüyor.

Mesela; "*Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farzedemeyiz. memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alâkasız yaşamayız... Bilakis müterakki, metemmedin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferd-i milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. Hiçbir delil-i mantıkiye istinat etmeyen bir takım an'anelerin, akidelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin terakkisi çok güç olur; belki de hiç olmaz..."*

yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni nesle vereceği terbiyenin millî terbiye olduğunu kat'iyetle ifade ettikten sonra diğerleri üzerinde tevakkuf etmeyeceğim. Yalnız işaret ettiğim manayı kısa bir misal ile izah edeceğim.

Efendiler, yeryüzünde üçyüz milyonu müteceviz islam vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat maalesef hakikat-ı hadise şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütelleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi terbiye ve ahlak onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek meziyet-i insaniyeyi vermemiştir, veremiyor. Çünkü hedef-i terbiyeleri millî değildir.

Efendiler, millî terbiyenin ne demek olduğunu bilmekte artık bir gûnâ teşevvüş kalmamalıdır. Bir de millî terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usûlünü, vasutalarını da millî yapmak zarureti gayri kabili münakaşadır. Millî terbiye ile inkişaf ve ilâ edilmek istenilen genç dimağları bir taraftan paslandırıcı, uyuşturucu, hayalî zevaitle doldurmaktan dikkatle iştinâb etmek lazımdır”.

Atatürk'ün hars ve medeniyeti kesin hatlarla birbirinden ayırmadığına dair sözleri de şunlardır:

“Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti harstan ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı izah için hars ne demektir tarif edeceğim. . .

Bir insan cemiyetinin; a) devlet hayatında, b) fikir hayatında yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda, c) iktisadî hayatta yani ziraatta, sanatta, ticarete, kara, deniz ve havaya ait ulaştırma işlerinde yapabildiği şeylerin sonucudur”. Atatürk' e göre bilim ve teknik kültürün unsurlarıdır. Bilimi, fikir hayatı başlığı altında verirken tekniği iktisadi hayat unsurları arasında vermiştir. Atatürk, bilim ve tekniği farklı gruplar içinde görmekle, bilim ve tekniğin farklı şeyler olduğunu vurguladığı gibi bilimin tekniğin temelinde olduğunu da vurgulamıştır. Atatürk bu

tutumuyla hem tekniğe dinamizm kazandırmakta hem de saf bilimsel çalışmanın pratik ihtiyaçlarından uzak olduğunu ifade etmek istemiştir. Yine Atatürk bilim ve tekniği farklı başlıklar altında değerlendirmekle, bir ülkenin bilimi almasıyla tekniği almasının farklı şeyler olduğunu da vurgulamıştır. Zaten Atatürk, "bilim tercüme ile yapılmaz" sözüyle de bilimin ve bilimsel zihniyetin satın alınamayacağını belirtmek istemiştir.

Bilimsel bilgi hem birikimli, hem rasyonel hem de sistemlidir. Bu sebeple bilimsel bilginin gelişmesi gelişi güzel olmaz. Bilimsel bilginin gelişmesi bazen tedrici bazan da sıçramalarla olur. Bilimsel bilginin gelişmesi dikey esasta olur iken, teknolojinin gelişmesi yatay esasta olur. Bilimin gelişme kabiliyeti, teknolojinin gelişmesinden daha üstün ve daha düzensizdir. Ayrıca bilimin gelişmesinde günlük ihtiyaçlardan ziyade öğrenme tecessüsü etkilidir. Buna karşılık teknolojinin etkileri, bilime göre daha dolaysız ve daha kısa sürede gerçekleşir. Teknoloji tek başına dikey tırmanışlardan ziyade yatay gelişmelere yol açar. Teknolojinin yeni teknolojik gelişmelere yol açması, ancak bilimden yararlanmasıyla mümkündür. Bu da ancak bilimsel bilginin belirli bir seviyede birikmesiyle gerçekleşebilir.

b. Atatürk, medeniyet kavramından çağdaş Batı medeniyetini anlıyor.

Mesela 29 Ekim 1923 günü şunları söylüyor:

“Memleketler muhtelifdir. Fakat medeniyet biridir ve bir milletin terakisi için de bu yegane medeniyete iştirak etmesi laâzımdır. . .

Medeniyete girmek isteyip de Garb 'a teveccüh etmemiş millet hangisidir? Bu istikamette yürümek azminde olan ve hareketinin, ayağında bağlı zincirlerle işgal edildiğini gören insan ne yapar? Osmanlı imparatorluğu'nun sükutu...kendisini Garb'a bağlayan rabitaları kestiği gün başlamıştır... Bu bir hadi. Bunu tekrarlamayacağız”.

“Biz batı medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi gördüklerimizi, kendi bünye-

müsbet ilimlerle sınaî fenniyelerdir. Avrupa medeniyeti bu iki hususta kemal mertebesine eriştiği için Avrupa medeniyetine girmek milletimize, yükselmesinin bir başlangıcı anlamındadır. Avrupa 'dan bu iki kudret hazinesini almakla, biz büyük terakkifere nail olacağız. Bundan başka, Avrupa medeniyetinin bedii ve ahlaki zevkler itibariyle üzerimizde hayırlı tesirleri olacaktır. Fakat bu tesirler, münhasıran bize Acem' den intikal etmiş olan felsefî, ahlaki ve bedii zevkleri yıkmaya çalıştığı müddetçe faydalıdır. Yıktığı zevkin yerine kaim olmaya yeltendiği anda bu medeniyet zevki de muzır olur. Bir milletin bedii, ahlakî, felsefî zevkleri kendine mahsustur. Bunları asla hariçten alamaz. Hariçten yalnız mefhumlar, usuller, fenniyeler alınır. Duygular, heyecanlar, zevkler harsın unsurları olduğu için tamamıyla millidir...

Millî hars herkesin razı olduğu bu tabii örflerin mecmuundan ibarettir. Hukuk, ahlak, felsefe ve iktisatta da usuller ve sistemler Avrupaî olmalı, fakat ruh tamamıyla halka, hayata uygun ve millî olmalıdır. İşte bu usulleri takip etmek şartıyla Avrupa medeniyetini millî harsımızla, telif edebiliriz. Her millî hars, kendi istiklalini muhafaza edebilmek için beynelmilel medeniyeti temessül etmek zorundadır. Bir hars muhitindeki medeniyeti temessüle çalışmazsa, muhitindeki medeniyet o harsı bozar, mahveder. Hars canlı bir uzviyete, medeniyet o uzviyetin gıda-i muhitine benzer. Binaenaleyh harsın medeniyeti temessül etmesi ne kadar iyi ise, medeniyetİN harsı temessül etmesi o kadar fenadır".

Ziya Gökalp, hars ve tehzib arasındaki ilişkileri de şöyle açıklıyor:

"... Hars ile tehzibin arasındaki farklardan birincisi, harsın demokratik, tehzibin aristokratik olmasıdır... Hars halkın an'anelerinden teamüllerinden, örflerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, dilinden, musikisinden, dininden, ahlakından, bedii ve iktisadî mahsüllerinden ibarettir. Tehzibin esası, iyi terbiye görmüş olmak, makulata, güzel sanatlan, edebiyatı, felsefeyi, ilmi ve hiçbir taassup karıştırmaksızın dini gösterişsiz ve samimi bir aşk ile sevmektir.

Görülüyor ki, tehzip hususî bir terbiye ile husule gelmiş hususi bir duyuş, düşünüş ve yaşayış tarzıdır".

2. Atatürk'ün Kültür Anlayışı

Kültür ve medeniyet kavramlarını, hem Batı düşünce tarihinde hem de Türk ... düşünce hayatında inceleyen Yüce Önder Atatürk'ün düşünce sisteminin ağırlık merkezini, yeni Türk Devletinin izleyeceği kültür politikasının teşkil ettiğini söylemek yanlış olmaz. Aşağıda Yüce Önder'in kültür anlayışı ve bu anlayışın ürünü olan kültür politikasının genel esasları verilmeye çalışılacaktır.

a. Atatürk, kültür ve medeniyeti, yani hars ve medeniyeti kesin hatlarla birbirinden ayırmakla beraber, Atatürk de Ziya Gökalp gibi millî kültürün varlığını kabul etmektedir. Mesela 15 Temmuz 1921 tarihinde kendi teşvik ve destekleriyle Ankara'da toplanan Maarif Kongresinde şunları söylüyor:

"Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarih-i tedenniyatında en mühim amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Şarktan ve Garbtan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-i millimizin inkişaf-ı tammı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâiettayin bir ecnebi kültür, şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muharrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür, zeminle mütenasiptir. O zemin milletin seciyesidir".

Yine Atatürk, 22.09.1924 tarihinde Samsun öğretmenlerine hitap eder iken milli eğitim ve kültürün önemini şöyle açıklamıştır.

"Efendiler , terbiye kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman herkes kendince maksud bir medlûle intikal eder. Tafsilâta girilirse terbiyenin hedefleri, maksatları tenevvü eder. Meselâ dinî terbiye, millî terbiye, beynelmilel terbiye. . . Bütün bu terbiyelerin hedef ve gayeleri başka başkadır. Ben burada yalnız

- Immanuel Kant'a (1724-1804) göre kültür, barbarlığın zıddıdır. Kültür, insanların birbirin boğazlamaktan vazgeçip, gıda maddeleri ve faydalı eşyaları mübadeleye başladıkları anda başlamıştır.

- Friedrich von Schiller'e (1759-1805) göre kültür, boş itikatlardan ve hurafelerden kurtulmaktır.

- Johann Wolfgang von Goethe'ye (1749-1805) göre kültür, insanla muhiti arasındaki itiyad, zevk ve düşünce münasebetlerinin muhasalasıdır. Bir kavim, tabiatla temasında, ona karşı yaptığı mücadeleler boyunca kolektif düşünmenin ve yaşamanın bazı tarzlarını edinmiştir ki, işte kültür buna denir. Yani kültür, insanların tabiatla mücadele sonucunda edindiği küllüktif düşünme ve yaşama tarzıdır.

- Wilhelm von Humboldt'a (1767-1835) göre kültür, sosyal fayda gayesini aşan menfaatsiz ilim ve sanat incelemeleridir.

- Otto von Bismarck'a (1815-1896) göre kültür, ilim, edebiyat ve sanat hareketlerini kolaylaştıran sosyal gelişme ve teşkilat mükemmelliğidir.

- Jacob Burckhardt'a (1815-1897) göre kültür, parlıtısını belirli bir devrin örflerine ve müesseselerine aksettiren tarih çiçeğidir. Nitekim, Rönesansta devlet ve kilise, ilimler ve güzel sanatlar sayesinde yükselmiştir.

- Ernts Bernheim'a göre kültürün dar ve geniş olmak üzere iki tane anlamı vardır. Tabiatın kendiliğinden ürün verme karakterine zıt olarak insanın iradeli müdahalesi, geniş anlamda kültürdür. Tabiatı beşerî gayelerin emrine veren gayretlerin neticileri de dar anlamda kültürdür.

Bu açıklamalardan hareketle kültürün iki cephesi olduğu görülmektedir.

a) Fert cephesi : Kültür zekâ ve bilginin, doğru ve güzel peşinde menfaatsiz ve doğruca bir faaliyetle birleşmesidir. Tek başına zekâ ve tek başına bilgi kültürü meydana getiremez ve fayda gayesi de kültürün teşekkülüne engeldir. Böyle olunca ilim ve güzel sanatlar kültürün ferdi neticesidir.

b) Cemiyet cephesi : Kültür, menfaatsiz zekâ faaliyetlerinin topluluk için menfaatli neticeler vermesine denir. Bu neticeler insana tabiat hâkimiyeti, manevî muhitine intibakî, hurafelerden kurtuluşu, sosyal ve siyasi teşkilatın mükemmelliğidir. Kültürün bu anlamı, medeniyet kelimesinde ifadesini bulur.

C. Türkiye'de Kültür Kavramı

Türkiye'ye Batıdan gelen kültür kavramının belli başlı anlamları verildikten ve ülkemizde kültür ile medeniyet kavramını ilk defa sosyolojik bir yaklaşımla tahlil eden Ziya Gökalp'ın kültür anlayışı kısaca açıklandıktan sonra, Atatürk'ün kültür politikası üzerinde genel hatlarıyla durulacak ve bu politikada bilim ve tekniğin yeri açıklanacaktır. Kültür kavramının Türkiye'de yaygın olarak kullanılan birinci anlamı, bir milleti diğer milletlerden ayıran, o millete kendine özgü kişiliği veren vasıflar veya özelliklerdir. İkinci anlamı, bir toplumun yaşayabilmesi için yaratmış olduğu maddî ve manevî eserlerin bütünüdür. Burada kültür, tabiatın dışında, insan eseri olan herşeydir. Burada kültür ile medeniyet ayrımı yapılmaz, medeniyet kültürün özel hali olarak kabul edilir. Antropologlar tarafından temsil edilen bu anlayışta, bazı antropologlar, esas kültürün, maddî ve manevî eserlerin kendileri değil, bu eserlere şekil veren kalıpların kültür olduğunu savunurlar. Kültürün üçüncü anlamı, eğitim vasıtasıyla gelişme veya ilerlemedir. Buna genel kültür, fıkrî (entellektüel) kültür denir.

1. Ziya Gökalp'ın Kültür Anlayışı

Ziya Gökalp'a (1876-1924) göre kültür, bir toplumun yaşayabilmesi için yaratmış olduğu maddî ve manevî eserlerin bütünüdür. Kültürün maddî kısmına medeniyet, manevî kısmına hars denir. Medeniyet, ferdi aklın eseridir ve milletlerarası niteliktedir. Hars, sosyal vicdanın eseridir ve millî niteliktedir. Manevî kültür de hars ve tehzip diye ikiye ayrılır. Ziya Gökalp'ın kendisi kültür konusundaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

"Medeniyet milletler arasında müşterek müesseseler olduğuna göre, medeniyetin hakiki unsurları

Atatürk'ün Kültür Politikası*

Anahtar Kelimeler :

Atatürk, Kültür Politikaları.

Prof. Dr .Ersoy TAŞDEMİRÇİ

Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı

Atatürk'ün kültür politikası hakkındaki görüşlerine doğrudan doğruya girmeden önce kültür kavramının tarihi gelişimine kısaca bakmak faydalı olacaktır.

A. Kültür Kavramına Tarihi Bakış

Kültür, 18.yüzyıla kadar tek başına insan yeteneklerinin geliştirilmesi, inceltmesi ve iyileştirilmesi anlamında kullanıldı. 18.yüzyılda karşısına medeniyet kavramı çıktı. Medeniyet, barbarlığın karşısında, insanın teknik ve sosyal becerilerini anlatmak için kullanıldı. 18.yüzyılda Aydınlanma Felsefesi, medeniyete kaçınılmaz bir tarihi ilerleme anlamı kazandırdı. Bu dönemde kültür ve medeniyet henüz birbirinin yerine kullanılıyordu. Ancak kültür kavramı inançları ve dini de kapsarken, medeniyet kavramı ise yalnızca din dışı ilerlemeyi ifade ediyordu. 18.yüzyılın sonunda kültür ve medeniyet arasında derin farklılık ve karşıtlık ortaya çıktı. Mesela Fransa'da J.J.Rousseau ve Almanya'da Romantik Felsefe, medeniyetin yüzeyselleşme veya tabii durumdan uzaklaşarak sun'ileşme demek olduğunu ileri sürdüler. Kültür insanın iç olgunlaşmasını, medeniyet dış gelişmesini veya tabiat üzerindeki hâkimiyetini ifade için kullanıldı. Romantikler medeniyete karşı çıkarak kültürü savunurken özellikle sanayileşme ve mutlak monarşileri tenkit ettiler. Bu devirde kültür , mekanik medeniyete karşı, iç olgunlaşmayı, kırsal

hayatı ve millî hayatı savunmak için kullanıldı. Kültür ile medeniyet arasındaki çatışma, kültür kavramının muhtevasını da etkiledi. Başlangıçta din, ahlak, sanat ve felsefe gibi manevî disiplinlerle birlikte kültürün bir unsuru sayılan "**bilim**" 19.yüzyılda medeniyetin en önemli unsurlarından biri sayılır oldu. Bu sırada kültür içindeki imtiyazlı yerini "**din**", "**sanat**" a bıraktı. Bilimsel dünya görüşü ve lâik günlük hayatın gelişmesi, teokratik düzenlerin zayıflamasına yol açtı.

Sanayileşme ve kentleşmenin yıkıcı tesiri, 19.yüzyılın ikinci yarısında medeniyetin olumsuz yanlarını ön plana çıkardı ve 20.yüzyılın başlarına kadar bir çok düşünür, medeniyetin yıkıcılığı ve soğukluğuna karşı, kültürün sıcaklığını, tabiîliğini ve besleyiciliğini savundular. 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa ve Amerika'da kültür ile medeniyet arasındaki çatışmayı aşmayı deneyen "modernleşme" denen bir akım ortaya çıktı. Kültür ile medeniyet birleştirilerek hem ferde hem topluma hitap edilmeye çalışıldı. Tek bir kültürden değil, çok kültürden söz edilmeye başlandı. Millî kültürlerle milletlerarası medeniyetin yumuşak bir şekilde birleştirilmesine çaba harcanmaya başlandı. İşte Türkiye'de Atatürk, böyle bir misyon ile ortaya çıkmıştır .

B. Kültür Kavramının Batı literatüründeki Başlıca Anlamları

- Johann Christoph Adelung'un (1732 - 1806) Lugat'ında kültürün iki anlamı verilmiştir. Birinci anlamı, zekânın hürriyeti; ikinci anlamı, insan tavırlarındaki incelik ve kibarlıktır.

- Friedrich Gottlieb Klopstock'a (1724-1803) göre kültür, vahşi kavimlerin barbarlığına zıt olan cemiyet halidir. kültür, maddî refah ve siyasi teşkilatlanma ile kendini gösterir.

- Gottlieb Herder'e (1744-1803) göre üç kültür merhalesi vardır. Bunlar; a) vahşi hayvanların ehlileştirilmesi, b) bitkilerin yetiştirilmesi, c) ticaret, ilim ve sanat hayatına yükselmektir.

(*) Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın Giresun Valiliği işbirliğiyle düzenlediği konferans metnidir.

kutlandığını, bizzat onu kutlayanlara yani Gagauzlardan Altay'a Türk Dünyası'nın tamamından davet edilen bilim adamlarına anlatılarak, Türk Kültürünün bütünlüğünü bir kez daha hatırlattı. Türk Dünyası ile müştereklerimizi gözler önüne serdi.

Ayrıca Nevruz'un sadece Türk toplulukları arasında değil Orta Asya'dan Kafkasya'ya, Orta Doğu'ya kadar çok yaygın olarak paylaşılan geleneksel bir bayram olduğunu ortaya koyarak kültürün evrenselleşmesinin en güzel örneklerini verdi.

Nevruz gibi üzerinde bulanıklık yaratılmaya çalışılan renkler konusunu da ele aldı. Hatta Bilgi Şölenlerinden ikincisini Nevruz ve Renkler başlığı altında inceleyerek, özellikle Prof. Dr. Reşat Genç'in çalışmaları ile, Nevruz gibi renklerinde bizi birleştiren, kaynaştıran, millet yapan, kültür değerlerimizden biri olduğunu belirledi.

Kısacası Atalarımızın yüzyıllarca kutladığı, Cumhuriyet döneminin başlangıcında Atatürk'ün bazılarında bizzat katılımıyla gerçekleştirilen ancak sonradan ihmal edilen Nevruz bayramını yeniden toplumumuza mal etti.

1995 yılından beri gerçekleştirdiğimiz etkinliklerde sunulan bildirilerin, konferans metinlerinin kitaplaştırılması ile Nevruz konusunda çok zengin bir bilgi kaynağı oluşturdu. Son olarak V.Nevruz Bilgi Şöleni Bildirilerini bastık ve sadece bildiri kitabı olarak 5 ciltlik bir Nevruz kaynağına sahibiz. Bilge Dergisi Nevruz özel sayılarında yayınlanan makaleler de konunun açıklığa kavuşturulmasında büyük katkı sağladı.

Nevruz konusunda çalışmalarımız bu kadarla da bitmiyor. Nevruz Ansiklopedisi ve Nevruz Arşivi için Türkiye'den ve Türk Dünyası'ndan bilim adamlarının içinde bulunduğu bir çalışma grubu kurduk. Çalışmalarımıza hızla devam ediyoruz. Amacımız 2004 yılında Nevruz Ansiklopedisini okuyucusuyla buluşturmak.

Sonuç olarak Merkezimiz, kültürümüzü içeren tüm konularda bilimsel temellere dayalı araştırma sonuçlarını sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşamaya devam edecektir.

Saygılarımızla.

VUSLATI ALI BEY
GAZÂ-NÂME-İ
ÇEHRİN

Hazırlayanlar
MUSTAFA İSEN - İSMÂİL HAKKI AKSOYAK

AZERBAJYCAN
BİRİNCİ ULUSLARARASI
SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

kış geçer, kar gider
aydınlık yaz gelir,
taa ezelden bayram olur
nevruzunuz kutlu olsun

